

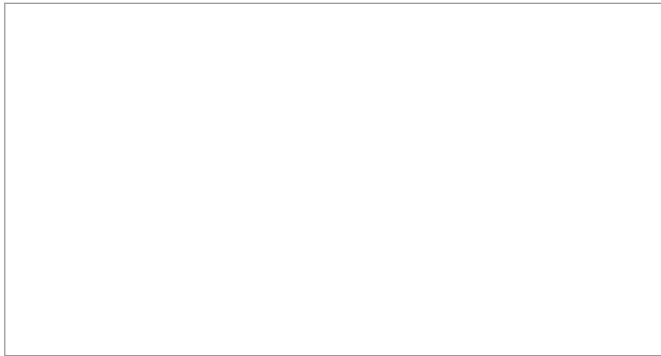
การศึกษา กับศีลธรรม

Whom we serve

พุทธทาสธรรม(๗)

การศึกษาเกี่ยวกับศีลธรรม

พุทธทาสภิกขุ

พิมพ์ครั้งแรก สิงหาคม ๒๕๔๖

พิมพ์และจัดจำหน่ายโดย

สำนักพิมพ์สุฆาภาพใจ

๑๔/๓๔๙-๓๕๐ หมู่ ๑๐ ถ.พระราม ๒ (ซอย ๓๘)

แขวงบางมด เขตจอมทอง กทม. ๑๐๑๕๐

โทร. ๐-๒๔๑๕-๒๖๒๑, ๐-๒๔๑๕-๖๕๐๗, ๐-๒๔๑๕-๖๗๙๗

โทรสาร ๐-๒๔๑๖-๗๗๔๔

ราคา ๑๒๐ บาท

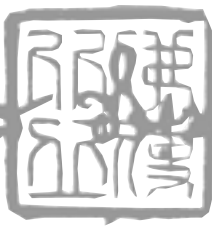
การศึกษา กับศีลธรรม

Whom we serve

สุขภาพใจ

Wang Kang

สารบัญ

การศึกษา	๑
การศึกษาที่กำลังเป็นอันตรายต่อธรรมะ	๔๗
ถ้าจะให้ธรรมครองโลก ก็ต้องจัดการศึกษาใหม่	๑๐๑
การสอนธรรมะในมหาวิทยาลัย	๑๔๕

การศึกษา

จาก ธรรมโมฆะณัมของพุทธทาส “โมกขธรรมประยุกต์”
หมวดที่ ๒ ชุดปกรณัมพิเศษ อันดับที่ ๑๗.ค บนพื้นแถบสีแดง

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

ในการบรรยายเรื่องโมกขธรรมประยุกต์ เป็นครั้งที่ ๑๙
นี้ ผมจะได้กล่าวโดยห้วนๆย่อๆว่า การศึกษา
ขอทบทวนให้ระลึกนึกถึงคำว่าประยุกต์ไว้เสมอ. เรา
ต้องการจะเอาหลักการขั้นที่เป็นหัวใจหรือเนื้อแท้ของพุทธ-
ศาสนา มาใช้ประยุกต์ให้ได้ในชีวิตประจำวัน; นี่เป็นความ
มุ่งหมาย. อย่างที่เราได้กล่าวมาแล้วตามลำดับ ล้วนแต่เป็น
เรื่องที่เขาถือกันว่าเป็นโลกุตตรธรรมเหนือความจำเป็นสำหรับ
มนุษย์ เามาใช้กับมนุษย์ไม่ได้ พันวิสัยแล้ว อย่างนี้เป็นต้น;
แต่เราก็ได้เอามาทำการประยุกต์ได้ทุกเรื่อง.

เอาโลกุตตรธรรมมาประยุกต์ใช้ได้ พุทธศาสนาจึงมีค่ามาก

ขอให้สังเกตดูในเรื่องที่แล้วว่ามา เช่น ให้มองชีวิตนี้ในลักษณะที่เป็นการเดินทาง, แล้วก็มีหลักของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทาง กระทั่งว่าโดย ไม่ต้องมีตัวตน คือโดยไม่ต้องมีความรู้สึก ที่รู้สึกอยู่ว่าเป็นตัวตน, สามารถที่จะเอาชนะโลกธรรมซึ่งเขาถือว่าเป็นของธรรมดาโลก คู่กับโลก ต้องมีในโลก นี้ก็ได้, แล้ว รู้จักการมรณในฐานะเป็นสิ่งเกิน แต่ก็เป็นที่ตั้งแห่งความหลงไหลของสัตว์โลกเป็นอย่างยิ่ง นี้ก็ต้องการจะเอาชนะให้ได้. แล้วก็ได้พูดกันถึงวิธีชนะ ตามแบบของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการชนะที่ไม่กลับแพ้, แล้วก็ชนะได้จริง, ชนะอุปสรรคก็ได้, ชนะธรรมชาตินั้นก็ยังได้ ชนะบุคคลที่เป็นข้าศึกศัตรูก็ได้, กระทั่งชนะกิเลสเป็นข้อสุดท้าย ซึ่งเป็นเหตุให้ชนะความตายได้.

ในครั้งพุทธกาล มีคำที่เขาพูดกันอยู่มากคำหนึ่งก็คือ *อมตธรรม - ธรรมคือความไม่ตาย* หรือธรรมที่ทำให้เป็นคนที่ไม่ตาย มีความหมายในระดับเดียวกับคำว่าโมกขธรรม แล้วออกแสวงหาโมกขธรรมกันอยู่เป็นธรรมเนียม ซึ่งหมายถึงอมตธรรมนั่นเอง ออกไปเสียได้จากปัญหาความทุกข์ กระทั่งความตาย. ถ้าพูดอย่างนี้คนก็ไม่เข้าใจ จะเอาชนะความตายได้อย่างไร; แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ต้องตาย ที่เรียกว่านิพพาน

ทุกคนก็ต้องตาย เห็นกันอยู่ จะเรียกว่า เอาชนะความตาย หรือ ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย นี้ได้อย่างไรกัน.

นี่คือใจความสำคัญที่ต้องนำมา **ประยุกต์ คือให้** **ความหมายที่ถูกต้อง** แล้วเอามาใช้ให้ได้กับคนที่เราเห็นกัน อยู่ทุกวันว่ามีความเกิด มีความแก่ มีความเจ็บ หรือ มีความ ตายเป็นต้น. จะเป็นผู้ชนะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้อย่างไร กันนั้น, ถ้าเข้าใจถ้อยคำเหล่านี้ และความหมายของถ้อยคำ เหล่านี้ได้เท่านั้นแหละ จึงจะทำการประยุกต์คือเอามาใช้ให้เป็น ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ตามความมุ่งหมายของการ บรรยายในชุดนี้ คือจะเอาโมกขธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์อยู่ ตลอดเวลา.

จะยกตัวอย่างเรื่องราว “เอาชนะความตายได้” นี้ก็มี ความหมายที่อธิบายได้หลายแง่หลายมุม. ในระดับทั่ว ๆ ไป ของชาวบ้านตามธรรมดา นั้น เขาจะเล็งถึงข้อที่ว่า ต่อไปนี้จะ ไม่ต้องเกิด และไม่ต้องตายอีกต่อไป; นี้ไม่ใช่ความมุ่งหมาย อย่างนั้น. ที่ถูกที่จริงไม่ได้มุ่งหมายอย่างนั้น; มุ่งหมายว่า ที่อยู่ เดียวนี้ ที่ร่างกายมันจะต้องเข้าโลงไปในวันหนึ่งนั้น เป็นแน่นอน นั้น ก็ยังจะเอาชนะความตายให้ได้.

ถ้าจะดูเรื่องในครั้งพุทธกาล ที่เขาแสวงหาอมตธรรม แล้ว ไปพบอมตธรรม ถึงกับเอาไปบอกเพื่อนต่อ ๆ กันไป; อย่างที่ ว่า พระตถาคตทรงแสดงธรรม ว่าธรรมทั้งหลายมีเหตุเป็น แดนเกิด แล้วทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้นและความดับแห่ง

ธรรมเหล่านั้นด้วย. พอผู้ฟัง ฟังเข้าใจเท่านั้น ก็รู้สึกได้ทันทีว่า อ้าว, นี่คือนี่ที่ทำให้ความไม่ตาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า มันมีแต่ สิ่งซึ่งเป็นเหตุ และสิ่งที่เป็นผล, เป็นไปตามเรื่องของสิ่งที่เป็น เหตุเป็นผล, ไม่ได้มีตัวเราหรือของเรา ซึ่งจะเป็นตัวเกิด หรือ จะเป็นตัวตาย. หมายความว่า จะต้องรู้สึกชัดเจน ยิ่งไปกว่า เข้าใจเสียอีก ว่าไม่มีตัวตน มีแต่สิ่งที่เรียกว่าเป็นเหตุ และสิ่ง ที่เรียกว่าเป็นผล; ถ้าหยุดเหตุเสียได้มันก็ไม่มีผลอะไรอีกต่อไป. ฉะนั้น หยุดเหตุคือความเขลา ความโง่ ว่ามีตัวเรา – มีของเรา เสียได้ มันก็ไม่มีผล ซึ่งมีตัวเราที่จะต้องเกิด ต้องแก่ ต้องตาย เป็นต้น อีกต่อไป.

ผู้ที่ได้ฟังเพียงเท่านี้ ก็รู้สึกว่าได้พบอมตธรรมหรือโมกข- ธรรม หรืออะไรแล้วแต่จะเรียก คือความรู้ที่ทำให้หมดความ รู้สึกหมายมั่นเป็นตัวเรา – เป็นของเรา หรือว่าเป็นตัวเป็นตน – ของตนก็ตาม; อย่างนี้เรียกว่าชนะความตายได้ ในขณะที่มีชีวิต อยู่ที่นี่ และเดี๋ยวนี้ และร่างกายนั้นก็จะต้องเข้าใจเป็น แน่นนอน. แต่ส่วนข้อเท็จจริงหรือความรู้สึกอันแท้จริงของจิตใจ นั้น ไม่รู้สึกว่าเรามี หรือเราตาย หรือเราเข้าใจ. ชนะความ ตาย ในที่นี้ หมายถึงความตายนั่นไม่เป็นปัญหาแก่เราอีก ต่อไป, ไม่คุกคามให้หวาดกลัวหวาดเสียวอีกต่อไป ก็หมาย ความว่าไม่มีความทุกข์ใด ๆ ด้วย ที่เนื่องกันอยู่กับปัญหาเรื่อง ความตาย; อย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้ชนะความตาย.

นี่เป็นตัวอย่างของธรรมะที่กล่าวไว้ในลักษณะที่ต้องตีความ

ให้ถูกต้อง แล้วก็ต้องเอามาใช้เป็นเรื่องที่มีประโยชน์ในชีวิตประจำวันแต่ละคนแต่ละวัน; อย่าให้เราต้องรู้สึกว่ามีตัวเราที่จะต้องตาย ที่นี้ใจคอก็สบาย ว่าง โปร่ง เป็นอิสระอยู่เหนือการบีบคั้นของความตาย; จะทำการงานอะไรก็ได้ ไม่รู้สึกว่าเป็นเรื่องหนักอกหนักใจหรืออะไรทั้งนั้น. ฉะนั้น การชนะความตายในที่นี้มีความหมายอย่างนี้ และประยุกต์ได้ในชีวิตประจำวันในลักษณะอย่างนี้. นี้เรียกว่าได้มีอภิมตธรรม ได้รับอภิมตธรรม ได้รู้รสของอภิมตธรรม เป็นต้น; เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นชัดว่า แม้แต่เรื่องของความตายหรือเรื่องอภิมตธรรมก็เอามาประยุกต์ได้ หรือจะถือว่าเป็นเรื่องสุดท้ายของทุกอย่างก็ได้.

ขอให้นักนวดไว้ในใจสำหรับจะเข้าใจคำว่า “ประยุกต์” ซึ่งใช้ประยุกต์แก่ธรรมะที่สูงสุดในพระพุทธศาสนา ให้คนที่ป็นมนุษย์ตามธรรมดา ได้รับประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ ทำให้พุทธศาสนาไม่เป็นหมัน คือใช้ประโยชน์ได้จริง แล้วคนที่นับถือพุทธศาสนาก็ไม่เป็นหมัน ได้ใช้ชีวิตของตนให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ; จึงขอให้ท่านทั้งหลายมองเห็นค่าของการประยุกต์ ว่ามันมีค่ามากถึงอย่างนี้ และให้เห็นความจำเป็นว่า มันจะต้องทำ ถ้าไม่ทำก็เป็นหมันเปล่า เสียเวลาเปล่า. การเอาธรรมะมาประยุกต์ให้ได้ในชีวิตประจำวันของคนธรรมดาเป็นสิ่งที่จำเป็น ถ้าไม่ทำมันก็เป็นหมันเปล่า, นอกจากธรรมะเป็นหมันเปล่าแล้ว ชีวิตนั้นก็เป็หมันเปล่าด้วย. เพื่อไม่ให้เป็หมันเปล่า เราก็ต้องรู้ว่า จะประยุกต์ธรรมะให้เข้ากับชีวิตนั้น

อย่างไร, และประยุกต์ได้ทุกระดับ กระทั่งธรรมะในระดับสูงสุด ที่เรียกว่าโมกขะ หรือความหลุดพ้นที่เรียกว่าอมตะ คือไม่ตาย หรือเรียกว่านิพพานคือเย็นสนิท อย่างนี้เป็นต้น.

ควรรู้จักประยุกต์ เรื่องการศึกษาตามแบบพระพุทธเจ้า

เดี๋ยวนี้ผมเห็นว่า เราได้พูดกันมาถึง ๑๘ ครั้งแล้ว ก็ควรจะเข้าใจคำว่าประยุกต์กันอย่างเต็มที่แล้ว ก็จะได้พูดต่อไปถึงเรื่องที่มีนัยเกี่ยวข้องกัน หรือเป็นประโยชน์แก่กัน ในการที่จะประยุกต์ธรรมะนั้น ๆ : เรื่องนี้ก็คือเรื่องที่เราเรียกกันว่า การศึกษา ซึ่งเป็นอย่างเดียวกับที่แล้ว ๆ มา คือเอายอดสุดของพุทธศาสนา มาประยุกต์ให้กลายเป็นเรื่องของคนธรรมดา ดังนั้น ในกรณีในวันนี้ ก็จะเอาเรื่อง การศึกษาในพระพุทธศาสนาตามแบบของพระพุทธเจ้า มาประยุกต์ให้กลายเป็นเรื่องของมนุษย์ธรรมดาสามัญในเวลานี้ในโลกนี้ หรือที่นี้และเดี๋ยวนี้ ขอให้พยายามกำหนดจดจำ และพิจารณากันให้ดี ๆ.

คำว่า “ศึกษา” ในภาษาบาลีก็ถือคำว่า ศึกษา ในภาษาไทย เรานั้นเอง หากแต่คำว่าคำว่าศึกษาในภาษาไทยนี้ ไปถอดรูปมาจากกรุปภาษาสันสกฤต ซึ่งมีคำว่าศึกษาเขียนด้วย ศ, ษ. นี้ก็ได้บอกแล้ว จะบอกอีกครั้งหนึ่งก็ได้ว่า ภาษาไทยนั้นเขาถอดรูป

มาจากภาษาสันสกฤตทั้งนั้น เพียงจะมาถอดรูปออกจากภาษาบาลีบ้าง ก็ในครั้งหลัง ๆ นี้เอง แล้วก็ไม่มากมายอะไร; ภาษาไทย โดยทั่วไปก็ ถอดรูปมาจากภาษาสันสกฤต ทั้งนี้ก็เพราะว่า พวกพราหมณ์เขาเข้ามาเป็นครูบาอาจารย์สอนมนุษย์ในถิ่นนี้ คือถิ่นแหลมทองหรือสุวรรณภูมินี้ ตั้งแต่สองสามพันปีมาแล้ว.

พวกพราหมณ์ เขาใช้ภาษาสันสกฤต ถือว่าเป็นภาษาของนักศึกษา หรือบางทีก็เลยเถิดไปถึงกับว่าเป็นภาษาพราหม เป็นภาษาของพระเจ้า; ส่วน ภาษาบาลีนี้เป็นภาษาที่ถอดออกมาจากภาษาชาวบ้าน หรือภาษาป्राकृत ซึ่งถือว่าต่ำ เป็นภาษาชาวบ้านไร้การศึกษา พูดจกันอยู่. พวกพราหมณ์เขาเอาภาษาสันสกฤตมาใช้สอน; เมื่อถอดออกมาเป็นคำไทย ก็เป็นรูปที่ถอดออกมาจากสันสกฤต. ฉะนั้น คำว่าศึกษา คำว่าศาสนา คำอะไรต่าง ๆ นี้ เป็นรูปคำสันสกฤตจึงเขียนด้วย ศ แทนที่จะเป็น ส; แต่ถึงอย่างไร ก็ยังเป็นคำเดียว หรือเรื่องเดียวกันอยู่นั่นเอง จะพูดว่าสิกขาอย่างภาษาบาลีก็ได้ จะพูดว่าศึกษาอย่างภาษาสันสกฤตก็ได้ หรือจะพูดว่าศึกษาอย่างภาษาไทยเราก็ได้ เป็นคำ ๆ เดียวกัน ความหมายอย่างเดียวกัน.

การศึกษาของพระพุทธเจ้าเป็นไปเพื่อนิพพาน

ทีนี้ ก็ดูต่อไปถึงข้อที่ว่า การศึกษาของพระพุทธเจ้านั้นเป็นอย่างไร ? หรือคืออะไร ? ข้อนี้ก็เห็นปรากฏชัดกันอยู่แล้วว่า การศึกษาของพระพุทธเจ้านั้น เป็นไปเพื่อนิพพาน; แล้วเราจะเอากการศึกษาเพื่อนิพพานนี้ มาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่คนทุกวันนี้ ทีนี้ และเดี๋ยวนี้ได้ได้อย่างไร ? เอากการศึกษาเพื่อนิพพานนั้นมาประยุกต์ แก่การศึกษาของคนเราในปัจจุบันนี้ได้อย่างไร ? ถ้าไม่ได้ ก็ไม่มีความเป็นพุทธบริษัทที่มากน้อย; ต่อเมื่อทำได้นี่จึงจะมีความเป็นพุทธบริษัทที่พอตัว เพราะฉะนั้น เราจะได้ดูกันต่อไป.

โดยทั่วไปเราก็ดูการศึกษาของคนในปัจจุบันนี้กันเสียก่อน; โดยเฉพาะคนไทยเรานี้ เขา ศึกษาเพื่ออะไรกัน ? เราจะเห็นว่า เขาศึกษา เพื่ออาชีพ ได้เงิน ได้ทอง ได้เกียรติยศชื่อเสียง แล้วก็เป็นการศึกษาเพื่อบุคคล ของบุคคล โดยบุคคล เพื่อประโยชน์แก่บุคคลนั้น ๆ ; น้อยนักที่จะมีการศึกษาที่จะเขยิบขึ้นไปถึงเพื่อสังคม. นักศึกษาพูดถึงการศึกษา เพื่อการสังคม นั้น ดูจะพูดแต่ปาก หรือว่าการจะพูดเพื่อสังคมก็พูดได้ วางรูปโครงไว้ได้; แต่พอที่ปฏิบัติจริง ๆ แล้ว คนก็ปฏิบัติเพื่อตัวเอง เพื่อแต่ละบุคคลไปเสียหมด. ประโยชน์ของบุคคลครอบงำจิตใจของบุคคลนั้นมากเกินไป จนถึงกับพูดถึงเรื่องสังคมแต่เพียงปากพูด, แล้วประโยชน์ของบุคคลแต่ละคน มันก็ยังทำไม่หวาดไหว ยัง

ไม่เป็นที่พอใจถึงที่สุดของตน; แล้วจะเอาส่วนไหนที่จะเจียดไปเพื่อประเพณีประโยชน์หรือเพื่อการศึกษาที่เป็นประโยชน์เพื่อสังคมนี้. ที่นี้ดูต่อไปอีกทีหนึ่งก็คือว่า ถ้าดีกว่าการศึกษาเพื่อสังคมขึ้นไปอีก ก็เป็นการศึกษา เพื่อมนุษยชาติ คือเพื่อความ เป็นมนุษย์ของมนุษย์นั่นเอง.

สรุปความสั้น ๆ อีกทีหนึ่งก็คือว่า : ศึกษาเพื่อบุคคล นี้ก็คือศึกษาเพื่อรู้จักหาประโยชน์มาใส่กระเป๋าของตน แต่ละคน ๆ. ศึกษาเพื่อสังคม ก็เพื่อสังคมอยู่ด้วยความสงบสุขเป็นสันติภาพ แต่แล้วก็ยังแบ่งเป็นสังคมที่มีความต้องการต่างกัน มันก็รวนเร. ที่นี้ถ้าสูงไป ศึกษาเพื่อมนุษยชาติ นั้น หมายความว่า เพื่อความเป็นมนุษย์ของมนุษย์จะยังคงความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง อยู่ในโลกนี้ได้ตลอดกาลนิรันดร, ไม่ใช่เพื่อประโยชน์แก่คน ๆ หนึ่ง, หรือไม่ใช่เพื่อประโยชน์แก่คนเป็นกลุ่ม เป็นหมู่ เป็นพวก เป็นคณะ; แต่เพื่อความ เป็นมนุษย์นั่นเอง อาจจะมีนักศึกษ บางคนที่เขาพูดว่าการศึกษานี้ทำคนให้เป็นคน ไม่เคยพูดว่า ทำมนุษย์ให้เป็นมนุษย์.

การศึกษาที่ทำคนให้เป็นคน ก็คือให้เป็นคนรู้จักหาอะไรใส่กระเป๋าตัวเอง. ที่การศึกษาในโลกเขาจัดกันอยู่เดี๋ยวนี้ อดอ้างว่าถึงขนาดนี้ ว่าทำคนให้เป็นคน; แต่ว่าเป็นคนที่รู้จักแต่จะหาอะไรมาใส่กระเป๋าของตัวเอง : เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ อะไรของตัวเองเท่านั้น จึงเกิดมีการเอาเปรียบ เกิดการ รวนเรขึ้นในสังคม จนเป็นสังคมที่มีแต่ความยุ่งยาก เต็มไปด้วย

ปัญหา เป็นคนมี เป็นคนจน เป็นอะไรต่าง ๆ; เพราะมีแต่คนที่จะหาประโยชน์ เพื่อคนเท่านั้น.

ถ้าจะศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์กันแล้ว มันก็ ต้องรู้ความหมายของความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง แล้วก็ได้หวังจะเอาประโยชน์มาใส่กระเป๋าของตน; ต้องการแต่จะให้มีความดี ความงาม ความถูกต้อง ความจริง ความยุติธรรมอะไรต่าง ๆ ของมนุษย์อยู่กับมนุษย์ มีความเป็นมนุษย์อยู่ตลอดเวลา. ถ้าอย่างนี้เรียกว่าการศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ แล้วจะเลยไปถึงมนุษยชาติ ซึ่งมีภาวะแห่งความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง; ถ้าอย่างนี้แล้วมันจะถึงระดับที่ไม่มีตัวตนหรือของตน ไม่มีตัวกู – ไม่มีของกู ไม่มีหมูนัน ไม่มีคนนะนี้ ไม่มีสังคมนัน ไม่มีสังคมนี้ ไม่มีประเทศนั้น ไม่มีประเทศนี้; แต่ว่ามันมีแต่มนุษยชาติ คือชาติแห่งความเป็นมนุษย์ รวากับว่าเป็นคน ๆ เดียวกันหมดทั้งสากลจักรวาล.

เดี๋ยวนี้ใครที่เินบ้างที่จัดการศึกษาด้วยลักษณะอย่างนี้ กล่าวมานี้ มุ่งหมายอย่างนี้, ประเทศไหน หรือว่ากระทรวงศึกษาธิการของประเทศไหน ที่จัดการศึกษาเพื่อมนุษย์เป็นมนุษย์ เพื่อความคงอยู่แห่งมนุษยชาติอย่างนี้; เห็นมีแต่จัดการศึกษาเพื่อประโยชน์แก่ปัจเจกชนคนหนึ่ง ๆ สามารถหาอะไรมาใส่กระเป๋าของตัวเอง, ดีกว่านั้นหน่อยก็หาอะไรมาใส่กระเป๋าของประเทศชาติ ในแง่ของการเมือง เพื่อการต่อสู้ เพื่อการรบราฆ่าฟันอะไรทำนองนี้. ทั้งนี้ก็เพื่อจะคุ้มครองประโยชน์ของ

แต่ละบุคคลอีกนั่นเอง; ไป ๆ มา ๆ ก็ไม่พ้นจากว่า เพื่อตัว – เพื่อของกู เพื่อพวกพ้องของกู; นี่เป็นการศึกษาแบบชาวบ้าน.

คำว่า “ศึกษา” อย่างนี้ไม่มีในระบบของพระพุทธเจ้า หรือระบบศาสนาไหนก็ตาม. ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ถ้าเอาระบบของศาสนาเป็นหลักทุก ๆ ศาสนาที่มีอยู่ในโลกนี้ ในฐานะเป็นศาสนาแล้ว ไม่มีศาสนาไหนสอนเพื่อกู – เพื่อของกู. การศึกษานั้นล้วนเป็นไปแต่เพื่อความเป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยม เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพื่อเข้าถึงความเป็นอันเดียวกันกับพระเป็นเจ้าบ้าง, หรือว่าเพื่อนิพพานโดยสมบูรณ์บ้าง, อย่างพวกพุทธบริษัทเรา มีการศึกษาเพื่อพระนิพพาน.

การศึกษา นั้นจะเป็น ศิล เป็น สมภาสิ เป็น ปัญญา; ต้องศึกษาฝึกฝนด้วยการปฏิบัติทั้งนั้น ไม่มีการเรียนอย่างจดไว้ในสมุด หรือแม้แต่จำไว้ในใจก็ยังใช้อะไรไม่ได้; มันต้องเป็นตัวการปฏิบัติอยู่ที่เนื้อที่ตัว คืออยู่ที่กาย วาจา ใจ เต็มไปด้วยการปฏิบัติที่ถูกต้อง. การกระทำอย่างนั้นเท่านั้น ที่จะเรียกว่า การศึกษาตามความหมายแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่ง มีสิกขาอยู่สำหรับเป็นไปเพื่อนิพพาน. ฉะนั้น อย่าไปมัวเพ่งเล็งแต่ว่า จะต้องเรียน ต้องจด ต้องจำ ต้องท่อง อย่างนี้ไม่พอ, ต้องเป็นเรื่องของการขุดเกลตาไปที่ตัวกิเลสตัณหา ไม่ให้เกิดอาการที่ผิดพลาดขึ้นมา ทั้งทางกาย ทั้งทางวาจา ทั้งทางจิต; กระทำอยู่อย่างนี้เรียกว่าเป็นการศึกษา. ทำไปตามลำดับ ก็มีการบรรลุ มรรค ผล ตามลำดับ กระทั่งมรรคผลขั้นสุดท้าย คืออรหัตตผล

ก็กลายเป็นเรื่องของนิพพาน.

การศึกษาตามแบบของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่เพียงอย่างเดียว คือ ศีล สมาธิ ปัญญา แล้ว มีผลเป็นนิพพาน; นี้เราจะเอามาประยุกต์ใช้กับคนในโลกปัจจุบัน ที่มีการศึกษาอย่างในยุคปัจจุบันนี้ ได้อย่างไร ?

การศึกษาในปัจจุบัน เพิ่มความเห็นแก่ตัวลึกซึ้ง

พวกคุณทุกคนก็เป็นนักศึกษา เรียกตัวเองว่านักศึกษา; ฉะนั้น ผมเห็นว่ามันเหมาะแล้วสมควรแล้วที่จะพูดกันถึงเรื่องการศึกษาในวันนี้ ให้ชัดเจน. ขอย้อนกลับไปพูดกันถึงเรื่องการศึกษาของคนในทุกวันนี้อีกครั้งหนึ่งว่า เขาศึกษาเพื่อประโยชน์แก่บุคคล เพื่อกระเป๋าสองบุคคล, ดีไปกว่านั้นก็เพื่อประโยชน์แก่กระเป๋าสองสังคมที่รับผิดชอบร่วมกัน เช่นประเทศเดียวกัน หมู่คณะเดียวกันอย่างนี้เป็นต้น. เขาไม่ได้ศึกษาเพื่อมนุษยชาติ เพื่อมนุษยธรรม ซึ่งเขียนไว้หลอก ๆ ทั้งนั้น เพราะอำนาจของการเห็นแก่ตัวมากเกินไป; ทำประโยชน์ของตัวก็ยังไม่สิ้นสุดไม่เพียงพอ ไม่รู้จักอิ่มจักพอ แล้วจะไปทำเพื่อสังคมได้อย่างไร, ที่จะไปทำเพื่อประโยชน์แก่มนุษยชาติ ซึ่งสูงหรือละเอียดไปกว่านั้น ก็ยังทำไม่ได้เท่าตนเอง.

การที่จะมีการศึกษา อย่างที่เรียกว่าเจริญก้าวหน้า ที่จัด

กันอยู่ในเวลานี้ทั่วไปทั้งโลกนี้ มีอะไรที่ดีขึ้นบ้าง ? มันมีแต่พอกพูนความเห็นแก่ตัว, ยิ่งฉลาดยิ่งเห็นแก่ตัวลึกซึ้ง, ยิ่งฉลาดมากขึ้นไปอีก ก็ยิ่งเห็นแก่ตัวมากขึ้นไปอีก, ยิ่งให้ฉลาดแต่เด็ก ๆ ก็ยิ่งเห็นแก่ตัวไปตั้งแต่เด็ก ๆ, เห็นแก่ตัวอย่างลึกซึ้งซับซ้อน อย่างที่ตัวเองก็ไม่รู้สึก ว่าตัวเองนี่เห็นแก่ตัว. ฉะนั้น การที่จะจัดการศึกษาแบบนี้ อย่างในโลกปัจจุบันนี้ให้มากขึ้นสักเท่าไร ก็ยิ่งทำให้โลกนี้เป็นโลกของบุคคลผู้เห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่านั้น. จะยิ่งเพิ่มจำนวนโรงเรียน จำนวนวิทยาลัย มหาวิทยาลัยให้มากขึ้นสักเท่าไร ก็เท่ากับยิ่งเป็นการเพิ่มให้โลกนี้มีความเห็นแก่ตัว อย่างละเอียดลึกซึ้ง ซับซ้อนมากมาย วิจิตรพิสดารมากขึ้นเท่านั้น.

ผมบอกตรง ๆ ไม่กลัวใครโกรธว่า ไม่เลื่อมใสในการที่จะเพิ่มโรงเรียน เพิ่มมหาวิทยาลัย เพิ่มอะไรต่าง ๆ อย่างที่กำลังจัด หรือกำลังเพิ่มกันอยู่เดี๋ยวนี้ เพราะว่ามันมีแต่จะทำให้คนนั้นฉลาดในการที่จะเห็นแก่ตัว กอบโกยประโยชน์ใส่ตัวให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปเท่านั้นเอง; เพราะว่าไม่มีการศึกษาตามแบบของพระพุทธเจ้า เข้ามาเกี่ยวข้องกับช่วยคือการศึกษาที่ทำลายความเห็นแก่ตัว อย่างที่มีอยู่เป็นระบบว่า ศีล สมาธิ ปัญญา. ทั้งสามระบบนี้ไปแยกแยะดู ไม่ว่าจะระบบไหน เป็นเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น :-

การศึกษาแบบพระพุทธเจ้า มีระบบ ศีล สมาธิ ปัญญา

เรื่องศีล ก็ทำลายความเห็นแก่ตัว ในระบบขั้นศีล คือเท่าที่ศีลจะทำลายได้. เรื่อง สมาธิ ก็บีบคั้นความเห็นแก่ตัว กัดขี้ความเห็นแก่ตัว ตามที่ลักษณะของสมาธิมันจะทำได้ ก็เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัวเหมือนกัน. แต่ขั้นสุดท้ายคือขั้นปัญญา นั่นแหละ เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัว ถึงรากถึงเหง้า จนให้หมดความเห็นแก่ตัว.

ข้อนี้ก็เคยเปรียบเทียบให้ฟังแล้ว ในการบรรยายครั้งต้น ๆ ว่าศีลมันก็ทำลายกิเลสไปตามแบบของศีล, สมาธิตามแบบสมาธิ, ปัญญาตามแบบของปัญญา. เปรียบให้ฟังด้วยการกำจัดวัชพืช :-

หญ้ารกเราไม่ต้องการ ถ้าจะกำจัดกันใน ระดับศีล ก็คือว่าไปตากทิ้ง ตากทิ้งอยู่บ่อย ๆ มันขึ้นมาก็ตากอีก ขึ้นมาก็ตากอีก; แต่ก็ยังดีกว่าไม่ตาก. แต่ระดับ สมาธิ ก็หมายความว่าเอาอะไรไปทับไว้ เอาหินหรือเอาแผ่นกระดานอะไรไปทับไว้ พอร้อนออกมันก็ขึ้นมาก็อีก. ถ้ากำจัดกันระดับ ปัญญา ก็คือว่าขุดขึ้นมาทิ้งราก แล้วเอาไปเผาไฟเสีย, แม้แต่ขี้เถ้าก็เอาไปละลายในแม่น้ำเสีย ให้มันสาสมกัน; อย่างนี้มันจึงจะหมดสิ้น. ฉะนั้น ระบบทำลายความเห็นแก่ตัว โดยศีล โดยสมาธิ โดยปัญญา เป็นการศึกษิตตามแบบของพระพุทธศาสนา ซึ่งทรง

แสดงไว้โดยพระพุทธเจ้า เสร็จการศึกษาแล้ว ก็มีนิพพานเป็น
รางวัล.

จะประยุกต์การศึกษา ก็ต้องรู้เรื่องความเห็นแก่ตัวก่อน

การที่จะมาประยุกต์กับคนสมัยนี้ เหตุการณ์สมัยนี้หรือ
การเป็นอยู่ในระดับนี้ได้อย่างไร ? ต้องได้โดยความหมาย คือ
ในขั้นแรกพอเข้ามา ก็ต้องปะทะกันเข้ากับระบบการศึกษาของ
คนที่เห็นแก่ตัว ที่เป็นอยู่ในโลกนี้. ในเวลานี้ตลอดทั้งโลก เขา
หน้ามืดแต่ด้วยความเห็นแก่ตัว; ยิ่งศึกษา ยิ่งเห็นแก่ตัว, ยิ่งมี
โอกาสกอบโกยก็ยิ่งเห็นแก่ตัว; เขาเป็นอยู่กันอย่างนี้ มีการ
ศึกษาอย่างนี้. จะจริงหรือไม่จริงคุณก็เป็นนักศึกษาอยู่ในเวลา
นี้ แล้วก็ไปแยกแยะดู; ไปชะเง้อดูไปถึง ระบบการศึกษาชั้นสูง
สุด ของประเทศหรือมหาประเทศ ที่ว่าเจริญด้วยการศึกษา
มันก็ไม่มีอะไรดีไปกว่า แล้ว ยิ่งเห็นแก่ตัวจัดกว่า เพราะว่า
มหาประเทศเขามีอำนาจ เขามีโอกาสที่จะทำการเห็นแก่ตัวได้
มากกว่า; การศึกษาของเขาก็ช่วยให้คนของเขาเห็นแก่ตัว และ
เอาเปรียบคนอื่นได้มากขึ้น.

ที่นี้จะเอาการศึกษาชนิดของพระพุทธเจ้า ที่ทำลายความ
เห็นแก่ตัว เข้ามาจับกันนี้ในครั้งแรก มันก็ต้องปะทะกันอย่าง

ยิ่ง, เอาความไม่เห็นแก่ตัวมาใส่ให้แก่บุคคลผู้เห็นแก่ตัวนี้ กลืนไม่ลงแน่ เว้นไว้แต่จะทำให้เขาเห็นโทษของความเห็นแก่ตัว กันเสียก่อน. อย่างว่าโลกนี้ ในสมัยปัจจุบันนี้ มีภาวะอย่างไร แล้วต่อไปข้างหน้าก็พอจะมองเห็นได้ว่าจะมีภาวะอย่างไร ? จะมีแต่การเบียดเบียนที่ประณีตละเอียดลึกซึ้ง มีสงครามร้อน คือสงครามตรง ๆ แล้วมีสงครามเย็น สงครามใต้ดิน คือสงคราม โดยอ้อมอยู่ตลอดเวลา แล้วก็ยิ่งขึ้น แล้วก็ครอบงำไปทั่วโลก ยิ่งขึ้นกว่าแต่กาลก่อน; เพราะว่าโลกเดี๋ยวนี้มันเล็กลง ๆ จนเหลือสักเท่าฝ่ามือก็ไม่ได้แล้ว ฉะนั้น การเดือดร้อนมันก็คลุม ที่เดียวทั่วโลกได้ ยิ่งกว่าสมัยโบราณ.

ถ้าเราจะเอาการศึกษา ของพระพุทธเจ้า เข้ามาประยุกต์ กับการศึกษาของโลกปัจจุบันนี้ ก็ต้องชี้กันในข้อนี้ก่อน, ให้ทุกคนเกิดความสลดสังเวชว่า อยู่กันอย่างทนทุกข์เหมือนกับ ตกนรกทั้งเป็นมากขึ้นทุกที, แล้วก็เพราะการศึกษาชนิดที่กำลัง จัดอยู่นี้ ที่มันเพิ่มความเห็นแก่ตัวเสียเรื่อยไป ยิ่งศึกษาให้เร็ว ให้ฉลาดให้ละเอียดลึกซึ้ง มันก็ยิ่งเห็นแก่ตัวลึกซึ้ง. ฉะนั้น ขอทำทนายไว้แต่เดี๋ยวนี้ ให้คอยดูผลของการศึกษา ที่ว่าจัด กันอย่างก้าวหน้า, ถูกแล้ว, ก็ก้าวหน้า แต่ว่าก้าวหน้าไปใน ทางที่เห็นแก่ตัวอย่างลึกซึ้งกว่าแต่ก่อน, ไม่ใช่ว่าคลายความ เห็นแก่ตัว หรือคลายโลภะ โทสะ โมหะ แต่ทำให้มีโลภะ โทสะ โมหะ ชนิดที่ประณีตละเอียดเข้าใจยากยิ่งขึ้นไป โดยสมควร แก่การศึกษา.

ต้องรู้ว่าจัดการศึกษาอย่างโลก ๆ เป็นเรื่องร้อน

ที่นี้ ก็เห็นได้ชัดทันทีว่า การศึกษาอย่างที่มีกันอยู่ในโลกปัจจุบันนี้ เป็นการศึกษเพื่อผลคือความร้อน, การศึกษาตามแบบของพระพุทธเจ้าเป็นไปเพื่อผลคือความเย็น, ข้อนี้ไม่ต้องเทียบเคียง ไม่ต้องอ้างเหตุผลอย่างอื่น; เพราะว่าคำว่า “นิพพาน” นั้น แปลว่า เย็น.

คำว่า “นิพพาน” นี้ถ้าพวกคุณยังไม่ทราบ ยังใหม่ต่อการศึกษาเกินไป ก็รู้เสียเดี๋ยวนี้ว่า คำว่านิพพาน นี้แปลว่า เย็น, เป็นภาษาชาวบ้านพูดกันอยู่ตามธรรมดาในบ้านเรือนในครัวเรือนบนหนทาง. ถ้าพูดคำว่านิพพานแล้วก็ต้องหมายถึงว่าเย็น คือของที่ร้อนอยู่เย็นลง กิริยาอันนั้นเรียกว่านิพพาน, ภาษาชาวบ้านธรรมดาแท้ ๆ แล้วก็ถูกยืมไปใช้ในระดับของธรรมะชั้นสูง คือการเย็นลงแห่งกิเลสซึ่งเป็นของร้อน. กิเลสก็เป็นของร้อน, ความทุกข์ก็เป็นของร้อน, เมื่อของสองอย่างนี้เย็นลง ๆ กิริยานั้นเรียกว่า นิพพาน, ไม่ใช่ตั้งคำพูดขึ้นมาใหม่ แต่ไปเอาคำพูดของชาวบ้านที่พูดกันอยู่ตามบ้านนั้นมาใช้ ก็เรียกว่าเย็นลงทางวิญญาณทางจิตใจ เรียกว่านิพพาน.

ดังนั้น เราจึงพูดได้เต็มปากว่า การศึกษาของพระพุทธเจ้านี้เป็นไปเพื่อผลสุดท้าย คือความเย็น แต่การศึกษาของคนในโลกในปัจจุบันนี้ เป็นไปเพื่อผลสุดท้ายคือความร้อน. “ร้อน” ในที่นี้ก็หมายถึงว่าเป็นทุกข์เร่าร้อนทรมานจิตใจ, กระทั่งเป็น

การเร้าร้อนเพราะการเบียดเบียนกันไม่มีหยุดหย่อนในโลกนี้. เดียวนี้เราก็มีภัยสงครามหวาดภัยสงคราม หวาดภัยจากผลสะท้อนที่ยังหลงเหลืออยู่เกี่ยวกับสงครามอะไรเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด, นี่มันก็ร้อน คือร้อนใจ จากสงครามที่เป็นผลของการศึกษา ชนิดที่ทำให้คนรู้จักเห็นแก่ตัว แล้วเอาเปรียบผู้อื่นมากขึ้น.

ที่นี่ การศึกษาอย่างที่ทำให้กันอยู่ในโลก เวลานี้ มันไปสรุปอีกอย่างหนึ่งว่าเพื่ออยู่ดีกินดี, แต่อยู่ดีกินดีตามแบบของคนพวกนี้ก็คือ ยิ่งร้อน เพราะว่าเรายิ่งต้องการให้มันมากขึ้น ๆ ประณีตละเอียด อย่างออกอย่างใจมากขึ้น ก็ยิ่งร้อนในเมื่อไม่ได้เพราะอยากมากเกินไป ก็ยากที่จะได้เต็มตามที่ต้องการก็ยิ่งร้อน. เดียวนี้คนในโลกมีชีวิตอยู่ด้วยความอยากในสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องมี ต้องใช้นั้นมากขึ้น, มันอยากไปโดยไม่รู้ลี้กตัว อยากไปด้วยความโง่เขลา.

คนชั้นบัณฑิต นักปราชญ์ มีสติปัญญา เขายังชอบใส่เสื้อลาย คือที่ลายแปลก ๆ เป็นสัตว์ป่านั้นยิ่งชอบ; นี่มีประโยชน์อะไร เขามีความคิดอย่างไร. สัตว์ป่ามีลวดลาย เช่นเสื้อเป็นต้นนี้ มันต้องมีลวดลายเอาไว้ขู่ศัตรู, เพราะมันยังเป็นสัตว์ป่า มันไม่มีอะไรคุ้มครองป้องกัน จึงเอาลวดลายที่น่ากลัวนี้เป็นเครื่องคุ้มครองป้องกัน มันจึงมีลวดลายอย่างนั้นอย่างนี้. สัตว์สี่เท้าอยู่ตามดินก็ดี นกอยู่บนฟ้าก็ดี มันมีลายเพื่อขู่ศัตรูไปตามแบบของสัตว์ป่า ที่ยังไม่มีสติปัญญา, นี่คนไปใช้เสื้อลาย

อย่างนั้นเข้า มันก็ย้อนกลับไปมีจิตใจเหมือนสัตว์ป่า ไม่มีความปรกติหรือว่าเป็นไปเพื่อความเกลี้ยกล่อม หรือความหยุด ความยอมอะไรเลย.

นี่เป็นตัวอย่างที่น่าหัวเราะที่สุด ว่าเรายิ่งทำตัวเราให้ลำบาก; ถ้าเราไม่ต้องยอมต้องเขียน ก็เปลืองน้อย, ถ้าเราต้องยอมต้องเขียนเข้าอีกมันก็เปลืองมาก มันก็คือแพงไปโดยที่ไม่จำเป็น. อย่างนี้เป็นตัวอย่างที่แสดงว่า เราไปพยายามมันให้มันมากออกไป ในทางที่ไม่จำเป็นจะต้องขยาย แล้วก็เรียกว่าเพื่อการอยู่ดีกินดี, นี้ก็เลยฝืนกันกับหลักของพระพุทธเจ้า ที่ท่านตรัสว่าต้อง “กินอยู่แต่พอดี” กินอยู่แต่พอดี อย่าไปกินดีอยู่ดีเลย.

เดี๋ยวนี้การศึกษาระบบไหนในโลก ที่สอนว่า “กินอยู่แต่พอดี” ? มันมีแต่ว่า กินดีอยู่ดีแล้วไม่มีขอบเขต ที่กำหนดไว้ว่าเท่านั้นเท่านั้น มันก็ขยายเรื่อย ๆ ไป จนไม่รู้จักอึด. นี่ก็คือร้อนร้อนเพราะอยากจะกินดีอยู่ดี ถ้าจิตใจเป็นเสียอย่างนี้แล้ว, แม้ได้มากินอยู่ในปากแล้ว เคี้ยวอยู่แล้ว ก็ยังหิว เพราะมีความอยากที่รูดหน้าออกไปหารสอย่างอื่นเรื่อยไป ไม่มีอะไรทำความพอใจให้ได้. จงดูคนที่เขากินอาหารชั้นสูงชั้นดีแพง ๆ นั่น กินด้วยความตะกละ ซึ่งส่อให้เห็นได้ว่า ไม่รู้จักพอใจ หรืออึดใจได้. ไปดูคนโบราณ กินข้าวกับน้ำพริกปลาแห้งนี้ เขาก็ยังไม่ได้มีอาการอย่างนั้น เพราะไม่มีอะไรชวนให้เกิดอาการตะกละ; เพราะฉะนั้น การกินของเขาที่ยั่งยืนกว่า ที่พวกคน

รำรวยมั่งมีเขากินกันในสมัยนี้ คือยิ่งแพงเท่าไรยิ่งดี ยิ่งแปลกเท่าไรยิ่งดี นี่เรียกว่ามันร้อน. การที่มีการศึกษาเพื่อให้ไม่หยุดไม่พอ ไม่มีขอบเขตในกิเลสตัณหา นี่มันก็เป็นของร้อน, ยิ่งเรียนยิ่งร้อน ยิ่งก้าวหน้ายิ่งร้อน เป็นการศึกษาที่ร้อน.

รู้จักแก้ไขเรื่องร้อน ๆ แล้วแก้ไขให้ศึกษาเรื่องเย็น ๆ

ต้องรู้ข้อเท็จจริงดังกล่าวมานี้ก่อน หรือยอมรับข้อเท็จจริงอันนี้ก่อน จึงจะเอามาประยุกต์กันได้ สำหรับการศึกษาศงสังคมเป็นส่วนรวม, ถ้าพูดกันไม่รู้เรื่องเราก็ปลีกตัวเราคนเดียวออกมาเสียได้ เพื่อมาที่มีการศึกษาแบบที่จะทำให้เย็น แล้วเกิดการแบ่งเป็น ๒ ภาค : ภาคหนึ่งก็ศึกษาไปสำหรับหาประโยชน์ใส่กระเป๋าให้มาก มันก็ร้อนไป, แต่พร้อมกันนั้นก็ศึกษารอพระของพระพุทธเจ้าไปด้วย เพื่อสกัดความร้อนเหล่านั้นออกไปให้มีความเย็นปนอยู่บ้าง.

นี่เรียกว่าเป็นการปะทะกันในขั้นแรก, ในขั้นต่อมา ก็จะต้องปรับให้เข้ากันได้ยิ่งขึ้นทุกที ไม่ขัดขวางกันเลย. เรามีสติปัญญา รู้ธรรมะที่ทำความเย็นนี้เพียงพอ แล้วก็ไปทำการศึกษาย่างที่ทำการศึกษายู่อย่างโลก ๆ นั้นแหละจะทำได้; อยาไปเขลาตามที่คนบางคนเขาพูด ว่ายิ่งเรียนธรรมะมากขึ้นเท่าไร

ยิ่งไม่อยากทำอะไร, ยิ่งไม่อยากเรียนอะไร ยิ่งไม่อยาก
ก้าวหน้า. นี่เป็นคนโง่พุด, แล้วจะหลับตาพุดเสียด้วย ไม่ได้
ดูให้ดี ๆ ว่าถ้าทำอย่างนี้เป็นการกระทำของคนโง่ จะเป็น
การกระทำของพระพุทธเจ้าหรือของพระอรหันต์ไม่ได้; แต่
พระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ท่านก็ทำการศึกษาอยู่อย่างนี้มีผล
ของการศึกษาอยู่อย่างนี้ ท่านกลับทำประโยชน์ให้มีสันติภาพ
ในหมู่ของมนุษย์ได้.

เราจึงดูให้ดีว่า เรื่องร้อน ๆ ของเรานี้มันแก้ไขได้ โดยเรื่อง
เย็น ๆ ของพระพุทธเจ้า; เอาเรื่องเย็น ๆ ของพระพุทธเจ้ามา
กำกับเข้าไปในชีวิตนี้ แล้วก็ทำไปตามที่ควรจะต้องการในโลก
นี้. จะศึกษาเพื่อประกอบอาชีพทำได้; มีอาชีพมั่นคงแน่นอนแพ้น
เหลือเพื่อเหลือล้นแล้วก็ช่วยผู้อื่นได้ ไม่ต้องกลัว. จิตที่ประกอบ
ด้วยธรรมะนั้นทำการศึกษาก็ได้, หาเงินก็ได้, บริโภคผลนั้นได้,
ช่วยผู้อื่นก็ได้; แต่ว่าเป็นไปในลักษณะที่ถูกต้องหรือพอดี ไม่
เพื่อไม่ขาดไม่ผิดผลาด.

เดี๋ยวนี้เรา ปล่อยให้กิเลสตัณหาลากจูงไป มันก็เพื่อเป็น
ส่วนใหญ่; เด็ก ๆ เรียนด้วยความหิว แล้วมันก็เป็นทุกข์ทรมาน
เพียงแต่พลาดพลังนิดหน่อย มันก็จะเป็นโรคประสาทหรือเป็น
บ้าตาย. ขอให้สงสารลูกเด็ก ๆ ของเรา ที่จะเป็นโรคประสาท
หรือเป็นบ้า หรือว่ามีจิตผิดปกติ ก็เพราะการเล่าเรียนนั่นเอง
ที่มันมากเกินไป ที่มันยั่วมากเกินไป ที่มันสร้างความหวังมาก
เกินจำเป็น; ครั้นเขาเรียนได้ ก็ไม่ใช่ว่าจะทำให้เขามีความสุข

ได้ หรือทำโลกนี้ให้มีความสุขได้ เพราะว่ามัวสร้างกรรม เห็นแก่ตัว. จะมีการศึกษามากหรือจะมีการศึกษาน้อยก็ตาม ถ้ามีกรรมะประกอบอยู่แล้วจะเย็น และไม่เห็นแก่ตัว ไม่ทำโลกนี้ให้เดือดร้อน; ความเป็นมนุษย์ก็มีอยู่ที่มนุษย์ทุกคน ไม่ฉะนั้น ก็จะเป็นกันแต่เพียงคนเท่านั้น.

ให้รู้ค่าของการศึกษา เพื่อทำคนให้เป็นมนุษย์

ความต่างของคำว่า “มนุษย์” กับ “คน” นี้ ได้พูดเปรียบเทียบให้เห็นกันมาประมาณ ๔๐ ปีแล้ว พูดในสมาคมครูบาอาจารย์ก็มาก เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างคำว่า “คน” กับคำว่า “มนุษย์”. มนุษย์ต้องมีจิตใจอย่างมนุษย์ คือสูงเหนือกว่าความโง่เหนือความทุกข์เหนือกิเลส. ถ้าคนละก็ปล่อยไปตามอำนาจของกิเลสปล่อยไปตามกระแสของความโง่; นี้ก็เรียกว่าคน. เกิดมาก็เป็นคนได้ มีความต้องการหรือการกระทำไม่ค่อยต่างจากสัตว์เท่าไรนัก หรืออาจจะเรียกว่าในระดับเดียวกับสัตว์; พอเป็นมนุษย์ก็มีจิตใจสูงเหนือสภาพเหล่านั้น. ฉะนั้น การศึกษาที่ทำให้เป็นเพียงคน นี้ไม่พอ : ไม่พอที่จะทำความเป็นมนุษย์. แต่แล้วก็น่าสลดใจว่าการศึกษามันนี้ ที่ทำคนให้เป็นคนนั้น กลายเป็นยิ่งทำคนให้เป็นคนเลวลงไปอีก คือให้เห็นแก่ตัวยิ่งขึ้นไปกว่าก่อนอีก, มีช่องทางที่จะเห็นแก่ตัว

ยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อนอีก; นี่มันน่าเศร้า.

นี่ไม่ใช่เป็นเรื่องด่า หรือประชดประชันอะไรกัน; ไม่ใช่. เป็นเรื่องบอกให้ดูให้ดี ๆ ว่า ในสมัย ปู่ ย่า ตา ยายของเรา เขามีการศึกษานั้น เขาก็เป็นคนมากหรือเป็นคนที่เป็นคนแล้วจะพัวพันไปเป็นมนุษย์. แต่การศึกษาเดี๋ยวนี้ สูญเสียความเป็นมนุษย์ เหลือความเป็นคนก็น้อยลง ๆ, จะเป็นคนที่มีความเห็นแก่ตัว แล้วเขาจัดการศึกษาไปทำงานที่ให้มีส่วนปัญญาชนิดเห็นแก่ตัว ให้ลึกซึ้ง ให้แสวงหาประโยชน์เพื่อตัวอย่างลึกซึ้ง; ยิ่งจัดการศึกษาแบบนี้ไปเท่าไร โลกนี้ก็ยิ่งไกลต่อสันติภาพมากขึ้นเท่านั้น.

ที่ถูกต้องต้องเอาการศึกษาตามแบบของพระพุทธเจ้า คือศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์อันถูกต้องของมนุษยชาติ คือเย็น เป็นนิพพาน; เมื่อยอมรับความหมายของคำว่า มนุษย์ หมายถึงว่ามีใจสูง ก็ต้องสูงเหนือกิเลส เหนือความทุกข์ เหนือความร้อนแล้วก็เย็นเป็นนิพพาน; เอาการศึกษาชนิดนั้นมาใส่ให้แก่มนุษย์. เปลี่ยนระบบการศึกษา ในโลกนี้กันเสียใหม่ อย่างกับว่าหน้ามือเป็นหลังมือ คือ การศึกษาหลักให้เป็นการทำลายกิเลส ตัดถอน ความเห็นแก่ตัว, การศึกษาที่เป็นเพียงการศึกษาประกอบนั้น คือ เพื่อให้รู้จักทำมาหากิน ให้รู้จักสังคม ให้รู้จักอะไรไปตามที่ควรจะทำ. แต่แล้วก็ต้องไม่ให้ขัด หรือขวางกันกับหลักการศึกษาใหญ่ คือทำให้คนเป็นมนุษย์ที่ไม่เห็นแก่ตัว ให้เป็นมนุษย์ที่มีจิตใจเมตตาอารี เป็นข้อแรก.

ให้เป็นมนุษย์ที่ยอมรับว่า มนุษย์ทุกคนเป็นมนุษย์คนเดียว
กัน ตามหลักของพุทธศาสนา ที่ถือกันเป็นหลักว่าสัตว์ทั้งหลาย
เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งนั้น
ไม่ยกเว้นใคร, แล้วยังขยับลงไปถึงสัตว์เดรัจฉานด้วย ว่าสัตว์
เดรัจฉานก็เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายของมนุษย์ทุกคน
ด้วย ก็เลยได้ชื่อว่า สิ่งที่มีชีวิตแล้วเป็นหน่วยเดียวกันหมด.
มีเมตตากรุณาอย่างยิ่ง ทั้งแก่มนุษย์และแก่สัตว์เดรัจฉาน,
หรือว่าจะงดยขึ้นไปข้างบน ถ้ามีเทวดามีพรหมมีอะไรก็เป็นสัตว์
อย่างเดียวกันอีก ชนิดที่จะต้องเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย
ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้นอีก. นี่ทำไม่ไม่ให้การศึกษาย่างนี้; แต่
ไปให้การศึกษาก่อให้เกิดการแบ่งแยก แม้แต่ในหมู่มนุษย์ด้วย
กันก็เอาเปรียบกัน จนกระทั่งเหลือแต่ความเป็นคนที่เห็นแก่ตัว
อย่างยิ่ง.

ขอให้คิดว่า เราจะมีชีวิตอยู่กันไปทำไม ถ้าเต็มไปด้วย
ความร้อน เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมาน; หรือปัญหาเดียวกันนี้
เราตกเป็นเหยื่อของอวิชชาคือความเขลา หรือความเข้าใจผิด
: เรียกร้องกันอย่างนั้น เรียกร้องกันอย่างนี้ โดยไม่ระวังตัวว่า
มันเป็นการเรียกร้องของอวิชชา. พุดตัดบทได้เลยว่า ถ้าทำให้
เกิดปัญหามากขึ้นไม่มีความสงบเข้ามาแทนแล้วละก็ เป็นการ
กระทำที่ผิดพลาด; เรียกร้องด้วยอวิชชาแก้ไขด้วยอวิชชา
เปลี่ยนแปลงด้วยอวิชชา มันก็มีแต่ยิ่งทรุดลงไปหนัก ไม่เป็น
การศึกษอะไรเลย.

เพื่อ จะให้มีการศึกษาที่ถูกต้อง ก็ควรจะรู้จักความหมายของคำว่ามนุษย์กันก่อน, ให้รู้จักความหมายของคำว่ามนุษย์อย่างถูกต้องก่อน แล้วจึงวางรูปโครงของการศึกษา ให้เป็นไปเพื่อมีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและสมบูรณ์. เดียวนี้ก็ไม่ยอมรับคำว่ามนุษย์ ในความหมายที่ว่า มีจิตใจสูงด้วยซ้ำไป; แต่ยอมรับความหมายของคำว่า “คน” ที่มีความเห็นแก่ตัว มีความฉลาดในการที่เห็นแก่ตัวนั้นแหละ เป็นเบื้องหน้าหรือเป็นมาตรฐานไปเสียแล้ว. ยิ่งไปขยายความต้องการ เหลือล้นต่าง ๆ ให้มากขึ้นแล้ว มันก็ถึงมาตรฐานของความเป็นคนนี้ให้ไปอยู่ภายใต้อำนาจของความเขลา หรืออวิชชามากขึ้น; อย่างนี้เรียกว่า มันเป็นการกระทำที่น่าสังเวชที่สุด คือมันดึงไปหาความตกต่ำให้ไปเป็นทาสเป็นบ่าวของความเขลานั้นมากขึ้น แล้วก็โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว นี่เป็นธรรมดา; เพราะสิ่งใดที่ทำไปด้วยอำนาจความเขลา ความไม่รู้แล้ว ก็ยากที่จะรู้สึกรู้สีกตัว. ทั้งโลกนี้พากันสมัครใจเดินพร้อม ๆ กันไป โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว ไปสู่ภาวะอันหนึ่งซึ่งจะหมดความเป็นมนุษย์, หรือจะเรียกได้ว่าเป็นที่สิ้นสุดของโลกแห่งมนุษย์ เป็นความวินาศของมนุษย์ธรรมชาติ หรือโลกมนุษย์นั่นเอง.

หลักสำคัญ ต้องจัดการศึกษาให้คนรู้จักบังคับตนเองได้

เอาละที่นี้ก็จะสรุปความตอนท้ายที่ว่า จะเอาการศึกษาของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์กับการศึกษาของคนในโลกยุคปัจจุบันนี้ได้อย่างไร แต่เพียงสั้น ๆ อีกครั้งหนึ่ง. **ให้มีการศึกษาที่เป็นไปเพื่อการบังคับตัวเอง. มีระเบียบที่เคร่งครัด ในการที่จะบังคับตัวเอง; เพียงเท่านี้ก็เป็นการเพียงพอสำหรับคำแรก.**

เดี๋ยวนี้เราก็เห็นกันอยู่แล้วว่า คนไม่มีการบังคับตัวเอง ยิ่งขึ้น ๆ, ลูกเด็ก ๆ ในโรงเรียนก็ยิ่งไม่มีการบังคับตัวเองยิ่งขึ้น; เพราะว่าครูบาอาจารย์ทำตัวอย่างแต่ในทางที่ไม่บังคับตัวเอง อยากทำอะไรก็ทำ ซึ่งมันเป็นการผิระเบียบ หรือฝืนความเป็นระเบียบทุกที. มันมีแต่การปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส, และการศึกษา也给โอกาสมากเกินไป ในการที่ให้มีการเล่นพร้อมกันไปกับการเรียน หรือบางทีก็ให้โอกาสแก่การเล่นมากกว่าการเรียน ให้เอาการเรียนเป็นการเล่น. โดยไม่รู้ว่าการเล่นนี้ มันสร้างนิสัยขึ้นมาอีกแบบหนึ่ง คือไม่บังคับตัวเอง. ยิ่งร้องเพลงไปตั้งแต่เรียน ก.ข. ก กา นี้ อย่างที่เขานิยมกันว่าเป็นแบบใหม่ วิธีใหม่นี้ มันก็ดีรู้หนังสือเร็ว; แต่มันก็เพิ่มการไม่บังคับตัวเอง คือการปล่อยไปตามอำนาจของกิเลสมากขึ้น; กว่าที่จะโตพ้นชั้นอนุบาลนี้ก็สร้างนิสัยตามใจตัวเอง โดดเด่นไป

ตามอารมณ์ที่ถูกยุ ถูกเร้ามากเกินไป จนเป็นนิสัยที่มันคงลงไปแล้ว ว่า เด็กคนนี้มีการตามใจตัวเอง.

เขานิยามการศึกษาว่าดีเด็กไม่ได้ อย่างนี้ก็ยังอำนวยความสะดวกมากขึ้นไปอีก คือไม่บังคับตัวเอง; พอยิ่งโตขึ้นมาชั้นประถม ชั้นมัธยม ก็ยังไม่บังคับตัวเองหนักขึ้น ไม่อยากจะประพฤติตามระเบียบวินัยอันเคร่งครัดของโรงเรียน ที่เกี่ยวกับการปกครองก็ดี ถึงแม้จะเกี่ยวกับการศึกษาของตนโดยตรงก็ดี อันนี้เสียความเป็นมนุษย์คือไม่มีการบังคับตัวเองให้อยู่ในร่องในรอยของมนุษย์ คนก็เป็นเด็กดี; เด็กไม่เคารพครูบาอาจารย์ กระทั่งไม่เคารพบิดามารดาของตัวเองในที่สุด เพียงแต่เรียกบิดามารดาในฐานะเป็นผู้ทำอะไรก็ไม่รู้ ไม่ใช่มีความหมายเป็นบิดามารดาผู้มีพระเดชพระคุณสูงสุดเหมือนแต่กาลก่อนแล้ว.

นิสัยไม่บังคับตัวเองนี้แหละเป็นจุดตั้งต้นของความเสียหายของลูกเด็ก ๆ ที่ได้รับการศึกษาผิด ๆ แห่งสมัยปัจจุบัน; ไม่บังคับตัวเองก็ทำอะไรให้เป็นระเบียบเรียบร้อยตามเวลาไม่ได้. เด็ก ๆ อยากรอนอนกินนอนส่าย, ไม่อยากทำ ก็ไม่ทำ; แล้วก็มีความรู้สึกที่ผิดจากความจริง หรือไม่สมดุลง่ายมากขึ้นทุกที คือจะยิ่งเกลียดการทำงาน ยิ่งเกลียดการที่ต้องออกแรงเหน็ดเหนื่อย.

สมัยก่อนพระเถรของเรา มีความเข้าใจหรือมีความสมัครใจ ที่จะถือว่าการไปบิณฑบาตแล้วกลับมาควาตวัด นี้เป็นสิ่งพอดีถูกต้อง แล้วช่วยทำอะไรต่าง ๆ อีกหลาย ๆ อย่าง ก็เป็นสิ่งที่พอดีและถูกต้อง; พระเถรแห่งยุคปัจจุบันนี้เข้าใจว่า การที่

ต้องกวาดวัดนี่เป็นการเสื่อมเสียอิศรภาพ เป็นการกดขี่ มีความคิดคล้ายตามพวกฝรั่ง.

นี่ขอร้อง พุดแล้วก็อย่าว่านินทาเลย. ถ้าพระฝรั่งล่ะก็ เห็นว่าการกวาดวัดนี่เป็นการทำงานหนัก เหมือนกับนักโทษ แล้วก็เสียอิศรภาพ; แต่ถ้าพระไทยเรานี้ก็ยังคงคิดว่ามันเป็นเรื่องได้บุญ หรือเป็นวัตรปฏิบัติที่ต้องทำ. ที่นี้พระไทยเราก็ไปตามกันฝรั่ง ไปเอาข้อเสียของพวกฝรั่งมายึดถือเป็นหลัก เช่นมาประชาติปไตยเกินไปบ้าง เช่นจะมามีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกันระหว่างหญิงชายบ้าง; ถูกแล้วเราควรจะมีสิทธิหรือเสรีภาพเท่ากัน แต่ต้องในรูปที่ต่างกัน, อยู่ในรูปที่ต่างกัน! นี่ขอเน้นอยู่อย่างนี้เสมอ. จะเหมือนกันไม่ได้ มันจะไม่มีผู้หญิงผู้ชายจะเป็นกระเทยไปหมด.

เราอย่าไปตามกันฝรั่ง คิดที่จะสร้างปัญหาอะไรเหล่านี้ขึ้น และที่ร้ายกาจที่สุดก็คือไม่บังคับตัวเอง ไม่ทำให้เกิดการอดกลั้นอดทน ไม่ยอมรับว่าเหตุที่ออกมาเนี่ย มันเป็นเรื่องที่ล้างความเห็นแก่ตัว แล้วก็ไม่ใช่ชอบทำชนิดที่ออกเหนือ; แต่ที่แท้นั้นเหนือออกมาเท่าไร มันจะล้างความเห็นแก่ตัว เป็นสัพพหรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก ที่จะล้างความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้น ขอให้พุทธบริษัทเราพอใจที่จะใช้เรื่องนี้เป็นการล้างความเห็นแก่ตัว เหมือนธรรมะเป็นเครื่องชะล้างกิเลส. การยอมทำงานหรือว่าการสละเพื่อผู้อื่น นี่มันเป็นธรรมะ, และถ้าเหนือมันออกมา ก็เป็นการล้างความเห็นแก่ตัว.

ถ้าไม่มีการบังคับตัวแล้ว หน้าที่จะเสียหายหมด แล้วจะก้าวก่ายไขว้เขวกันไปหมด ไม่มีบิดามารดาหรือไม่มีลูก ไม่มีบุตรธิดา บิดามารดา ลูกศิษย์ลูกหา ครูบาอาจารย์ ก้าวก่ายไปหมด เพราะไม่มีการยอม ไม่ยอมอยู่ในระเบียบแบบแผนอะไรต่าง ๆ ซึ่งมีมูลมาจากการไม่มีการบังคับตัวเองเป็นจุดตั้งต้น.

หลักพระพุทธศาสนา จึงมีหลักที่สำคัญข้อแรก ที่ปักลงไปอย่างแน่นแฟ้นว่าต้องบังคับตัวเอง, มีการบังคับตัวเองให้อยู่ในร่องรอย ของสิ่งที่เรียกว่าพระธรรม. พระธรรม นี้ก็ไม่ใช่ อะไร นอกจากความถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ; ธรรมชาติเป็นพระเจ้า มีกฎเกณฑ์อยู่อย่างพระเจ้า. ถ้าเราทำอย่างไรจะเกิดผลขึ้นตามสมควรแก่การกระทำแล้ว; เมื่อได้มีกฎเกณฑ์ว่าอย่างนี้ เป็นไปเพื่อการทำลายความเห็นแก่ตัว ก็ต้องทำอย่างนี้มันจึงจะหมดความเห็นแก่ตัว.

บังคับตัวเองแล้ว ฝึกฝน คีล สมาธิ ปัญญาได้

เราจะจัดการศึกษาของสมัยปัจจุบัน ด้วยวิญญาณของการศึกษาแบบพระพุทธเจ้า ก็ต้องจัดอย่างที่ทำให้ลูกเด็ก ๆ ได้รับการฝึกฝน ในการบังคับตัวเอง แล้วต่อไปมันจะค่อยงอกงามออกไปเป็นคีล สมาธิ ปัญญา เป็นธรรมะแปดหมื่นสี่พัน

ธรรมชั้นนี้ก็ได้โดยง่าย; แล้วปัญหาในโลกนี้จะน้อยเกินไปสำหรับธรรมะนี้จะแก้ไข เพราะว่าธรรมะสามารถจะแก้ไขปัญหาที่มากมายมหาศาล คือทำคนให้ไปนิพพานได้ แล้วทำไมธรรมะจะแก้ปัญหาลึก ๆ น้อย ๆ ของคนในโลกนี้ไม่ได้.

ที่ธรรมะแก้ไม่ได้ ก็เพราะคนไม่ยอมรับเอาธรรมะนี้มาเป็นเครื่องแก้ไขปัญหาของมนุษย์, และเพราะว่าได้จัดการศึกษาให้ผิดไปแล้ว, แล้วก็ผิดมากขึ้น ๆ ทุกที คือเป็นการศึกษาที่ตามใจตัวเอง ที่จัดให้คนมีความพอใจในการตามใจตัวเอง ซึ่งมีชื่อเพราะ ๆ ว่าประชาธิปไตย; ยิ่งเป็นไปในทางจิตทางวิญญาณอันลึกซึ้งแล้ว มันก็เป็นที่ถึงกับว่า เขาเปรียบตัวเอง เพื่อประชาธิปไตยของตัวเอง ก็ไม่มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องเหลืออยู่.

ขอให้เอาหลักศึกษาที่เรียกว่าศีล คือไม่มีความผิดพลาดทางกายวาจาใจนี้ เข้ามาใส่ในการศึกษาของคน ในโลกปัจจุบัน. เอาการศึกษาที่เรียกว่า สมานี นี้คือการอบรมจิตให้สงบ ให้ตั้งมั่น ให้มีกำลังให้ ว่องไว ในหน้าที่การงานของจิตนั้นมาใส่ในการศึกษาของคนในปัจจุบัน. เอาปัญญา คือความรู้ที่สมบูรณ์ ในส่วนที่ควรจะรู้ไม่ต้องเพื่อ, ส่วนใดที่จำเป็นจะต้องรู้ คือรู้แล้วทำสันติภาพให้แก่โลกได้แล้วส่วนนั้นแหละให้มีให้พอ คือมาเติมให้ ทำให้เต็มในการศึกษาของคน ในสมัยปัจจุบัน. **อย่าให้มัวไปรู้ในสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้ จนเพื่อเหลือจะพอ อย่างในสมัยปัจจุบันนี้เลย; นี้รู้จนไม่รู้จะรู้จะรู้อย่างไรกัน**

แล้ว แต่ก็ไม่มีสันติภาพให้แก่สังคมได้แม้แต่คนเดียว
แล้วก็ไม่สร้างสันติสุข ส่วนบุคคลคนเดียวได้. ที่เพื่อขนาด
นี้ เพราะว่ามีปัญญา มันเฉโก; เฉโก นั้นหมายความว่าฉลาดในการ
ที่จะตามใจกิเลส แล้วอย่างดีก็ฉลาดเพียงเพื่อแสวงหาประโยชน์
เท่านั้น, ไม่ใช่ฉลาดในทางที่จะดับกิเลสดับทุกข์เลย.

บางคนอาจจะนึกสงสัย ว่าคำว่าเฉโกนี้มันคืออะไร ?
เฉโกก็เป็นคำภาษาบาลีโดยตรงคำหนึ่ง ไม่ใช่ภาษาโสภโศภ
ภาษาไทยอะไร; ไม่ใช่. เฉโกเป็นภาษาบาลี เฉโก ก็แปลว่า
ฉลาด เหมือนกัน แต่ฉลาดอย่าง cunning คือ อย่างไม่เป็นธรรม
เพราะมันมีความเห็นแก่ตัว; อย่างดีมันก็ฉลาดแบบ intellect
ซึ่งรับประกันไม่ได้ว่ามันจะถูกต้องเสมอไป. คนที่มีสติปัญญา
แล้วรับประกันไม่ได้ว่าจะถูกต้องแน่นอน นั่นแหละคือเฉโก;
แต่ถ้ามีปัญญาจริงถูกต้อง แล้วใช้เป็นประโยชน์ได้จริงนี้ก็เรียก
ว่าปัญญา ที่เป็นชื่อของสิกขาที่ ๓ ในพระพุทธศาสนา. ขอให้
มีปัญญาชนิดนี้ ในการศึกษาของคนในสมัยปัจจุบันให้มากขึ้น.

เป็นอันว่าในการศึกษาของคนในสมัยปัจจุบันนี้ มีระบบ
ศีล ระบบสมาธิ ระบบปัญญา ของพระพุทธเจ้าโดยสมบูรณ์
แล้ว ก็ไม่ต้องสงสัยเลย โลกนี้ก็จะเป็โลกของมนุษย์ที่มีมนุษย์
แท้จริง แล้วก็เต็มไปด้วยมนุษย์ แล้วก็เต็มไปด้วยสันติภาพ;
ทุกคนรักใคร่กันอย่างกับว่าเป็นคน ๆ เดียวกัน มันก็ง่ายที่จะ
ช่วยกันสร้างสันติภาพในโลกนี้. นี่คือการศึกษา ในขั้นสูงสุด
แห่งพระพุทธศาสนาที่จะเอามาประยุกต์กันเข้ากับการศึกษา

ของพวกเรา แห่งยุคปัจจุบัน มีใจความแต่โดยย่ออย่างนี้.

เวลาสำหรับพูดก็หมดแล้ว ก็เหลือแต่เวลาสำหรับถาม
ฉะนั้น ใครมีอะไรไม่เข้าใจสงสัยก็ถาม อย่างที่เคยปฏิบัติมา.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) (คำถามในเทปตรงนี้ได้ยิน) สงสัยว่าพระเถรที่
นี้กวาดวัดทุกวันหรือ ?

(ตอบ) บางคนก็กวาด บางคนก็ไม่กวาด แล้วบางวัน
ก็กวาด บางวันก็ไม่ได้กวาด. กวาดไปทำไมนี่ขอให้ถือว่า กวาด
จิตใจด้วย : กวาดลานวัดที่หนึ่ง จะกวาดจิตใจหนึ่ง. ถ้ากวาด
ลานวัดที่หนึ่งก็คือกวาดความเห็นแก่ตัวทิ้งไปนิดหนึ่ง นั่นคือ
กวาดจิตใจที่หนึ่ง. ฉะนั้น ครูบาอาจารย์แต่โบราณเขาก็
วางหลักไว้ว่า บิณฑบาต แล้วกวาดวัด แล้วปลงอาบัติ แล้ว
ทำวัตรสวดมนต์ ขวนขวายปัจจุเวกขณะ ภาวนา ฯลฯ ตั้ง ๑๐
อย่าง; มีการกวาดวัดรวมอยู่ด้วยอย่างหนึ่ง เพราะว่าการกวาด
วัดนั้นมันกวาดจิตใจที่หนึ่งเสมอ แล้วถ้าเหงื่อมันออกมาก ๆ
มันก็ล้างความเห็นแก่ตัวที่ตัวด้วย. ขอให้ทุกคนสนใจการกวาด
วัดนี้.

(ถาม) (ในเทปตรงนี้ได้ยิน) ทำไมจึงพูดว่า สมัยนี้มีแต่

กระเทย ?

(ตอบ) คือถ้าว่าผู้หญิงกับผู้ชายไปทำเหมือนกันหมด ก็ไม่มีผู้หญิงผู้ชายซึ่งเขาสมมติกันว่ากระเทย. เราต้องการสิทธิในการทำงานเท่ากันก็ได้ แต่ต้องเป็นคนละอย่าง แม่ต้องเป็นแม่ พ่อต้องเป็นพ่อ แล้วก็เลยไม่มีกระเทย.

(มีคำถามในเทพฟังไม่ได้ยิน)

(ตอบ) นั่นเขาก็บัญญัติตามพอใจของมนุษย์ ที่เขามองเห็นอย่างนั้น แล้วเขาเขาไปที่บัญญัติสิทธิเท่าเทียมกัน แล้วให้ทำงานเหมือนกันอย่างนั้นมันคนละเรื่อง สิทธิ เท่าเทียมกัน แต่ไม่ต้องทำงานเหมือนกันก็ได้. แต่ไปทำงานเหมือนกัน นี้จะไม่มีพ่อแม่ที่เหลืออยู่ที่บ้าน สำหรับบ่มวิญญาณของลูก ลูกก็เป็นลิงทโมนไปหมด; อย่างดีก็เป็นเครื่องจักรชนิดหนึ่งเท่านั้น. แม่ต้องเป็นแม่ขอให้แม่ แล้วพ่อก็จงเป็นพ่อ อาตมาอยาก จะบอกว่าภาษาบาลีเขาจะพูดว่า มาตาปิตา เสมอ; แม่มาก่อนพ่อเสมอ ยิ่งเห็นข้อเท็จจริงอันนี้ว่า แม่มีความสำคัญมาก ในการบ่มวิญญาณของลูกเด็ก ๆ ขึ้นมา.

(ถาม) ดังนั้นเขาก็ยกว่าแม่ต้องเป็นใหญ่กว่าพ่อ ?

(ตอบ) ใหญ่หรือเล็กนี้ไม่สำคัญ แต่ว่าต้องมาก่อน คือว่าเป็นผู้บ่มวิญญาณให้เป็นวิญญาณที่ปลอดภัย เพราะว่าเขาอยู่กับอกแม่เรื่อยขึ้นมา; ฉะนั้น พ่อมีส่วนที่จะสร้างดวงวิญญาณ

ของลูกนี้น้อยกว่า เมื่อแม่มาก่อนก็ไม่ควรจะเรียกว่าเหมือนกัน เพราะพ่อมาทีหลัง.

(ถาม) ขอทราบเรียนถามท่านอาจารย์ : ที่อาจารย์บอกว่า การศึกษาปัจจุบันนี้สอนให้คนเห็นแก่ตัว ซึ่งท่านอาจารย์ได้เสนอวิธีแก้ไขให้ แต่เพราะความเห็นแก่ตัวเป็นเรื่องเกิดจากอวิชชา ซึ่งวิธีการนี้อาจารย์ก็ได้สั่งสอนประชาชนมาเป็นเวลาถึงสี่สิบกว่าปีแล้ว แต่ผมมีความรู้สึกว่าได้ผลน้อยมาก ถ้าหากเราใช้วิธีการเมือง จะรวดเร็วกว่าไหมครับ ?

(ตอบ) ใช้วิถีทางการเมืองอย่างไร ลองว่าไปก่อน.

(ถาม) คือ ถ้าต่อสู้ทางการเมือง แล้วบังคับออกเป็นกฎหมายอย่างนี้เลย.

(ตอบ) ไม่ให้เห็นแก่ตัวหรือ ?

(ถาม) ครับ (รับคำ)

(ตอบ) ทำไม่ได้; การเห็นแก่ตัวนี้จะบังคับด้วยอำนาจอย่างนั้นไม่ได้ มันต้องแก้ไขในด้านจิตใจ. เดียวนี้เราก็บังคับกันอยู่แล้ว ที่ว่าขโมย นี้เห็นแก่ตัว เราจึงจับมาลงโทษ, หรือผู้เอาเปรียบอย่างอื่นแก่สังคม ทำผิด นั่นคือเห็นแก่ตัว กฎหมายมีสำหรับลงโทษ; แล้วก็แก้ไม่ได้ จนกระทั่งเดี๋ยวนี้. มันต้องแก้ข้างในจึงจะได้ แล้วกฎหมายก็จะเป็นหมันไปเอง; มีหิริ

โอดตัดปะแล้วก็ไม่ทำชนิดนี้ ไม่ต้องมีกฎหมาย.

(ถาม) อย่างนั้นก็ต้องสั่งสอนอย่างนี้เรื่อย ๆ ใช่หรือไม่ ?

(ตอบ) ก็ต้องมองให้ลึกถึงข้อเท็จจริงที่ว่า เรามีวัฒนธรรมไทยอันประเสริฐที่สุด ที่เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัวมานานแล้ว; ขอให้นึกถึงระเบียบประเพณีวัฒนธรรมอะไรต่าง ๆ ของคนไทยแต่โบราณนั้น มีมากเหลือเกินที่ทำลายความเห็นแก่ตัว อยู่ในตัวชนบทรอบมณฑลประเพณีนั้น. เดียวนี้เราเลิกเสียเอง จะทำอย่างไรเมื่อเลิกประเพณีนั้นเสีย.

เมื่ออาตมาเป็นเด็ก ๆ ปลูกสับปะรดข้าง ๆ บ้าน ไม่ใช่ทำสวนมากมายอะไรปลูกกล้วยด้วย พอชุดหลุมเสร็จจะเอาลงหลุม ต้องทำพิธีกันหน่อย คือโยม ให้นยิบพีชที่จะปลูกนี้ แล้วก็ต้องว่าคาถาว่า “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน” ๓ หน จึงจะเอาหน่อกล้วย หรือหน่อสับปะรดลงหลุมแล้วกลบดิน; น้ำมันเป็นเพียงวัฒนธรรม เพียงประเพณีที่ทำสืบกันมาแต่โบราณ. ถ้านกมันกินกล้วยหรือสับปะรดนี้ ต้องให้ถือว่าเราได้บุญ. นี้ถ้าขโมยไปก็ให้ทาน; แต่เดี๋ยวนี้แล้ว จะไม่มี มีแต่โกรธขโมยไปด่าเขา ไปจับเขา.

เดี๋ยวนี้มีที่ไหน วัฒนธรรมชนบทรอบมณฑลอะไรนี้หายไป, หายไป. คนทำไร่บนภูเขา จะไปเอาข้าวหยอดลงหลุมนั้น ก็ยังต้องว่าคาถาอย่างนี้ เดียวนี้ไม่มี; นี้เรารู้สึกว่าทำเช่นนั้นเป็นเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัว ป้องกันความเห็นแก่ตัว. ยังมีอีกมาก

เรื่องหลายสิบอย่าง ที่มีลักษณะอย่างนี้. การทำนี้ต้องทำเพื่อคนอื่นไว้ด้วยเลย จะปลูกจะอะไรก็ตาม จะต้องเผื่อคนอื่นไว้ด้วยเลย.

(ถาม) อย่างนั้นเราก็ต้องฟื้นฟูระบบวัฒนธรรมใช้ใหม่ ? ถ้าสรุปแล้ว.

(ตอบ) แน่นนอน, ถ้าวัฒนธรรมไทยที่ประเสริฐนี้กลับมาอีก ประเทศไทยนี้จะประเสริฐที่สุดอีกเหมือนกัน; ปู่ ย่า ตา ยาย เขาทำไว้ดีแล้ว. นี่มันเล็กลงไปหมด มาเห็นแก่ความเอร็ดอร่อยทางปากทางท้อง ของตัวกูไปหมด วัฒนธรรมเหล่านั้นก็หายไปหมด; ตอนนี่ก็ต้องรับบาป เสวยกรรมของการที่ทำลายวัฒนธรรมประเภทนี้.

ที่เขาตั้งสมาคมฟื้นฟูส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณี นี้ทำแต่ปาก, แล้วส่วนที่ไม่ทำแต่ปากก็ไปจับเอาสิ่งที่ไม่ถูกต้องไม่ใช่ขนบธรรมเนียมประเพณีที่แท้จริงของพุทธบริษัทไทย เอามาเทอดทูน, บางอย่างก็น่าหัวเราะมาก ไม่มีเหตุผลเลย กลายเป็นงมงายยิ่งกว่าสมัยโน้นไปเสียอีก ที่เขาไปฟื้นฟูกลับมา. ขอให้มันถูกต้องตามที่คนไทยเราได้เคยรับพระพุทธศาสนาเข้ามาใส่ในดวงวิญญาณนี้ จนเรียกว่าสมบูรณ์ที่สุดเกิด แล้วก็ออกมาเป็นรูปขนบธรรมเนียมประเพณีมากมายหลายสิบหลายร้อยอย่าง ที่เป็นเครื่องรางคุ้มครองคนเหล่านั้น ให้อยู่กันเป็นผาสุกจนกระทั่งว่าเขาไม่เบียดเบียนกัน, เมื่อ ๒๐ - ๓๐ ปีมานี้

คนก็ยังนอนใต้ถุนเรือนได้, ควายก็ไม่ต้องใส่คอก มันอยู่ได้. เดียวนี้ควายใส่คอกมันก็ตัดคอกไป ขึ้นนอนใต้ถุนเรือนก็ยิ่งตาย. ก่อนนี้จะไปปากังบประตู่ไว้ก็ร้องบอกคนข้างบ้านว่า ช่วยดูเรือนฉันด้วย แล้วก็ไปป่าได้; เดียวนี้ทำไม่ได้ ใส่กุญแจแล้วมันยังงัด. นี่ความที่วัฒนธรรมนั้นหายไป, ความรักเพื่อนบ้าน ความเห็นแก่บุญกุศล เกลียดบาปนั้นหายไป; ก่อนนี้เขาทำไว้ดีมาก ถ้ากลับมาอีกมันก็เป็นโลกพระศรีอารยย์ได้.

วัฒนธรรมที่ตั้งใจว่า “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน” นั้น มีความมุ่งหมายว่าข้อแรกที่สุดเขาจะแก้ส่วนบุคคลนั้นก่อน; เช่นว่า ถ้าเกิดมีนกมากินเข้าจริง ๆ จะได้ไม่เป็นพิษเป็นภัยขึ้นในใจ, หรือขโมยมาจริง ๆ ก็ไม่มีความทุกข์ร้อน; เราจะป้องกันตัวคนนี่ก่อน. ขอให้ลองคิดดูใหม่ซิ ว่าเมื่อขโมยเอาของเราไป เราารู้สึกอย่างไร. ถ้าทำใจไม่เป็น ก็เป็นทุกข์เป็นร้อนรบกวนเส้นประสาทกลัวคนจะขโมยทำนองนี้. เราพิจารณาดูในสวนจิตใจของคนเหล่านั้นดีคิดว่า ว่าเขาเป็นคนที่เห็นแก่ตัวน้อย มีจิตใจเผื่อแผ่กว้างขวาง.

เอาตามอยากจะพูดอีกว่า การสงเคราะห์กันด้วยวัตถุสิ่งของที่สละมาสงเคราะห์ต่าง ๆ ทำเวลานี้ จะทำให้เป็นอย่างนั้นได้เหมือนกัน ถ้าไม่เช่นนั้นการให้ทานมันก็จะกลายเป็นโทษไป; ถ้าทำอย่างไม่มีเหตุผลไปช่วยในส่วนที่ไม่ควรจะช่วย ก็ทำให้คนขึ้นเกียจหรือเห็นแก่ตัวได้เหมือนกัน.

ที่พูดฝึกใจเมื่อปลุกพืช ก็หมายความว่าทุกคนทำอยู่แล้ว

ทุกคนจะต้องปลูกต้องฝังอะไรกันอยู่แล้ว เพราะเขาก็สอนกันไปในทางขยันขันแข็งอยู่แล้ว; แต่ถ้าเผื่อว่าทำลงไปแล้วมีนิกมากินหรือมีขโมยบางคนเกิดขึ้นนี้ ต้องทำอย่างนี้ เพราะว่าสมัยนั้นขโมยหาทำายาก, สมัยที่เขามีวัฒนธรรมนี้ขโมยหาทำายาก วัฒนธรรมอื่นมันคุ้มครอบหมด. เดียวนี้ขโมยมีทุกหัวระแหง; ทางเจ้าของก็ไม่ยอม เขาจะเอาปืนยิงบ้าง จะเอาไปส่งตำรวจบ้าง มันก็พอดีกันพอดีที่จะถูกเป็นไฟ. ขโมยในกรุงเทพฯ ก็หาทำายาก; ในสมัยที่อาตมายังเป็นฆราวาส เคยไปกรุงเทพฯ ไปซื้อของ พักอยู่ทางข้างล่าง ที่จะไปสถานีรถไฟบางกอกน้อยไปคนเดียวตึก ๆ ไม่เห็นมีอันตรายอะไร. เดียวนี้ได้ยินว่าไม่ไหวแล้ว แม้แต่กลางวันก็ไม่ไหวแล้ว; ขโมยในกรุงเทพฯ ก็ชุมเป็นยุ่งไปแล้ว. ที่นี้ก็เหมือนกัน ขโมยหาทำายากในสมัยโบราณ; เดียวนี้มีเต็มไปหมด.

วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมไทยที่ตื้นนั้นแหละ มันคุ้มครอบคนไทยให้อยู่เย็นผาสุกมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งเกิดวัฒนธรรมใหม่เรียกว่าแบบใหม่, วัฒนธรรมใหม่ขึ้นศักราชวัตถุ. ความก้าวหน้าทางวัตถุผลุงขึ้นมา จิตใจคนเปลี่ยนแปลง ความเห็นแก่ตัวท่วมทับ. จงคำนวณดู; เมื่อเร็ว ๆ นี้เอง วัฒนธรรมทางวัตถุผลุงขึ้นมา ก่อนนี้ไม่ค่อยสนใจหรือมันไม่มีทางจะสนใจ สนใจแต่ทางจิตใจ; ถึงพวกฝรั่งก็เหมือนกัน ที่ยุคโบราณเขาก็ไม่ได้หลงไหลในวัตถุมากเหมือนเดี๋ยวนี้. ที่นี้เผอิญเขามีสติปัญญาทำความเข้าใจหน้าทางวัตถุ ทำให้ระบอบทั่วโลก เรียกว่าความ

เห็นแก่ตัวมันครองโลก, ที่ภาษาศาสนาคริสต์เขาเรียกว่า
เนื้อหนัง; ความเห็นแก่เนื้อหนังนี้ครองโลก คือวัตถุเป็นปัญหา
ที่แก้ยาก. อาตมาก็รู้สึกว่ามันคงยากมาก ขนาดที่เราจะไม่ทัน
เห็นผลของการแก้ไข; แต่ถึงอย่างนั้นก็ต้องหมายมั่นปั้นมือที่จะ
แก้ไข เพื่อมีผลข้างหน้า. ผิดพลาดมา ๑๐๐ ปี แก้ไขได้ภายใน
๑๐ ปี ก็นับว่าเก่งมากแล้ว; ความนิยมวัตถุนั้นเริ่มมาสัก ๑๐๐
ปี ได้แล้วก็แรงขึ้น ๆ จนเดี๋ยวนี้แรงจนเกินแล้ว.

(ถาม) เรื่องขโมย จะถือเสียว่า เป็นกรรมเก่า ที่จองเวร
กันมา ได้หรือไม่ ?

(ตอบ) นั่นก็มีทางหนึ่งก็คือว่า เป็นกรรมเก่า เป็นเรื่อง
ง่าย ๆ เป็นอุบายที่จะปิดความทุกข์ร้อนออกไปได้วิธีหนึ่ง
เหมือนกัน. เขายังพูดกันอยู่ ก็ว่า เราคงจะเคยขโมยของเขา
เขาจึงขโมยของเรา เป็นอันเลิกกัน มิฉะนั้น มันจะสร้างเวร
เจ้ากรรมนายเวรอะไรขึ้นมาอีก; อย่างนี้มันเลิกกันไป. นี่เป็น
อุบาย; ข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างไรไม่ทราบ. แต่ว่าเดี๋ยวนี้เป็น
อุบายที่ดีที่จะปลดเปลื้อง เรื่องราวต่าง ๆ ไม่ให้ก่อเวรขึ้นมา;
พระเยซูก็สอนมากในความหมายนี้ไม่ให้ก่อเวร.

(ถาม) คำสอนของฝ่ายศาสนาคริสต์ เรื่องไม่ก่อเวร มีมาก
มิใช่หรือ ?

(ตอบ) มีความหมายพิเศษเฉพาะ มีหลาย ๆ ประโยค.

ที่ต้องไปศึกษาเฉพาะ “ให้สละชีวิตเสียแล้วจะได้ชีวิต” มีตัวหนังสือสั้น ๆ ลุ่น ๆ อย่างนี้ ก็ต้องตีความเป็นพิเศษ. “สละชีวิตเสียแล้วก็ได้ชีวิต” พูดสั้นเกินไป; แต่มีความหมายพิเศษแล้วก็ถูกต้อง. ชีวิตบางชนิดละไปเสีย แล้วก็ชีวิตอื่นมา.

“ให้แก่วิวที่มี” นี่อาตมาก็ไม่ทราบว่าเขาจะตีความอย่างไร ถ้าเดาก็เดาได้ คือมันมีอะไรที่ควรจะให้ คงจะหมายถึงมีพระเจ้าเสียมากกว่า.

(ถาม) คำสอนเรื่องกรให้ทาน หรือเสียสละ จะมีทางผิดถูกเพียงไร ?

(ตอบ) มันไม่มีทางผิด ถ้าผิดก็เพราะเราตีความผิด. ขอให้วางสมมติฐานอย่างนี้ก่อนดีกว่า ว่าหลักพระธรรมในพระคัมภีร์นั้น หรือที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้นไม่มีผิด; แต่ว่าเพราะเราตีความหมายผิด แล้วมันก็มีเรื่องผิดขึ้นมาได้.

เรื่อง ทาน นี้ให้เพราะรัก เพราะเมตตา ก็มี, ให้เพราะสงเคราะห์ก็มี; แต่คำว่าจาคะนี้ไม่ใช่อย่างนั้น. จาคะ คือสละสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในใจนี้ออกไปทิ้ง นั่นแหละคือ จาคะ; อะไรที่เลว หรือที่ร้าย หรือผิด นั่นแหละที่มีอยู่ในใจเอาออกทิ้ง นั่นคือจาคะไม่ต้องมีใครรับเลย; ถ้าทานต้องมีคนที่สองรับ. ให้ด้วยอะไร? ก็ด้วยสงสาร ด้วยรักหรือว่าแม้ที่สุดแต่ว่า จะแก้ความขี้เหนียวของเราก็ได้. แต่ตัวทานแท้ ๆ คือให้ออกไป อย่าเอากลับเข้ามา; ถ้าเราให้เพราะว่าเขาจะรักเรา เขาจะตอบแทน

เรา อย่างนี้ก็ไม่เป็นการให้ที่บริสุทธิ์ เป็นเรื่องชาวบ้านให้ ผูกพันกันอยู่อย่างนั้น.

ถ้าให้อย่างพระอริยเจ้าให้ ก็คือให้ด้วยเอาของข้างในนี้ ออกไป : ความเห็นแก่ตัวตนมีอยู่เท่าไร ค่อย ๆ ระบายออกไป, ระบายออกไป ด้วยการให้อย่างที่ไปเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นก็แล้วกัน, หรือว่าไม่จำเป็นจะต้องเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นก็ได้. ถ้าเราต้องการให้ส่วนของเราที่จะให้หมดไป; ฉะนั้น เราอาจจะไปกระโดดให้เสียกินอย่างโพลีสัตว์ก็ได้ มันก็คือไม่มีประโยชน์แก่ใคร; แต่เราจะได้สละความเห็นแก่ตัว เขาพูดไว้หลายระดับ ต้องตีความให้ถูกต้องตามระดับ.

การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นของเก่า เก่ากว่าพุทธศาสนา แล้วยิ่งเก่ากว่าคริสตศาสนา ซึ่งมีเร็ว ๆ นี้; เรื่องทานเก่ากว่าหลักที่อยู่เป็นรูปศาสนา. การแบ่งให้ผู้อื่น การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เก่าเกินระบบพุทธศาสนา หรือศาสนาอะไรที่หลัง ๆ; แต่ว่าศาสนาเหล่านี้ก็ยอมรับเอามา เขามักจะใช้คำว่าของเก่า. ของเก่า ในศาสนาคริสต์ียนก็มีคำใช้แบบนี้ว่า “ของเก่า”. ศาสนาพุทธนี้ก็มีการใช้คำว่าของเก่า : *เอส ธมฺโม สมนฺุตโน* – ธรรมนี้เป็นของเก่า, คือเก่าก่อนที่พระพุทธเจ้าพูด. เรื่องให้ทานหรือเรื่องไม่จงใจ หรืออะไรต่าง ๆ นี้ เป็น *เอส ธมฺโม สมนฺุตโน* ทั้งนั้น; เดียวนี้ก็ยังใช้ได้ เดียวนี้ก็ยิ่งจำเป็นจะต้องใช้ เพราะ ว่าคนทำผิดมากในเรื่องนี้ คือทำกลับตรงกันข้าม. ต้องเอาธรรมะข้อนี้มาแก้ไขกันอีก ให้เห็นแก่ผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ;

เดี๋ยวนี้เขาให้ทานนั้น เขาลงทุนซื้อผู้อื่นทั้งนั้น ไม่ใช่เป็นการให้โดยบริสุทธิ์ใจ. ที่จะพูดได้ว่าสมัยนี้ไม่มีการให้ทานก็ได้; มันเป็นการลงทุนซื้อผู้อื่นไปเสียหมด, แล้วส่วนจาคะละก็ยิ่งไม่มี เพราะไม่อยากจะสละความเห็นแก่ตัว.

ไปดูให้ลึกซึ้ง ว่าเรากำลังสูญเสียศีลธรรมไปหมด โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว ก็มีปัญหามากขึ้นในทางที่จะวินาศ; ถ้าศีลธรรมกลับมาใหม่ มนุษย์ก็จะเป็นมนุษย์มากขึ้นอีก.

(ถาม) พุทธศาสนาของเราเป็นศาสนาประจำชาติ แล้วผมอยากจะทำให้รัฐบาลหยุดราชการในวันพระ.

(ตอบ) ก็ต้องไปพูดกับรัฐบาล ผมทำไม่ได้ เรื่องอย่างนี้มันเป็นเรื่องปลีกย่อย; พุทธบริษัทจะต้องไม่มีวันพระวันโกน, ปฏิบัติให้ถูกต้อง ให้ดีที่สุดทุกวัน ๆ. เรื่องนี้เคยพยายามกันมาแล้ว พูดกันไม่รู้เรื่องบ้าง ชัดซ้งกันกับภาวะการณ์ปัจจุบันอะไรบ้าง, เกี่ยวพันกันกับประเทศอื่น ชาติอื่น ภาษาอื่น ทำไม่ได้เลยเลิกไป. ควรจะมี วันพระวันโกน ก็มีสำหรับคนพวกหนึ่ง, วันเสาร์วันอาทิตย์ไปสนใจธรรมะธัมมิกก็มี สำหรับอีกพวกหนึ่งก็แล้วกัน จะได้เพิ่มวันมากขึ้น.

ราชการไม่ต้องหยุดวันพระวันโกน หยุดวันเสาร์วันอาทิตย์ไปใช้วันเสาร์วันอาทิตย์ให้เหมือนกับวันพระวันโกนก็ได้. เดี่ยวนี้ถึงจะหยุดวันพระวันโกน เขาก็ไม่ทำอีกนะแหละ; ไม่มีประโยชน์อะไร มันอยู่ที่ตั้งใจจริงหรือเปล่า.

Phom

ถ้าไม่มีคามปัญหา ก็ปิดโรงเรียนในวันนี้.

การศึกษา ที่กำลังเป็นอันตราย ต่อธรรมะ

จาก ธรรมโอษะของพุทธทาส “เมื่อธรรมครองโลก”
หมวดที่ ๒ ชุดปกกรรมพิเศษ อันดับที่ ๑๘.๑ บนพื้นแถบสีแดง

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย.

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา ๒๕๑๖ นี้ ได้ดำเนินมาถึงครั้งที่ ๕ ในวันนี้แล้ว. การบรรยายชุดนี้ ได้กล่าวโดยหัวข้อใหญ่ว่า เมื่อธรรมะครองโลก; แล้วก็แจกเป็นข้อย่อยออกไป กว่าจะเข้าใจได้ สมบูรณ์ว่าธรรมะครองโลกนั้นเป็นอย่างไร, เดียวนี้ธรรมะไม่ครองโลก โลกกำลังเป็นอย่างไร, และเพราะเหตุใดธรรมะจึงไม่ครองโลก ? สำหรับในวันนี้จะกล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า “การศึกษาที่กำลังเป็นอันตรายต่อธรรม”.

(คำปรารภและทบทวน)

นี่ท่านก็จะเห็นได้ว่า มันเป็นความจำเป็น ที่เราจะต้องดูกันไปตั้งแต่สภาพปัจจุบันของโลกที่เป็นอยู่จริง ว่าไม่ได้อยู่ภายใต้การคุ้มครองของสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ. แต่เนื่องจากคำว่า “ธรรม” มีความหมายกำกวมได้หลายอย่าง แล้วก็ได้เคยอธิบายมาแล้วด้วย; บางคนก็จะสงสัยว่า ตามปกติโลกนี้ โดยเฉพาะโลกแผ่นดินนี้ ก็มีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติ ที่เรียกว่าธรรมะนั้นคุ้มครองอยู่. โลกนี้จึงได้มีวิวัฒนาการมาอย่างนี้; แม้ตัวโลกทั้งหลายก็คือธรรม หรือรูปธรรมอย่างหนึ่ง มันก็มีกฎของรูปธรรมนั้นครอบครองอยู่. อย่างนี้จะเรียกว่าธรรมครองโลกได้หรือไม่ ?

นี่ขอให้เข้าใจว่า เราไม่ได้ประสงค์จะพูดในแง่ไหน ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมชาติที่ไม่เกี่ยวกับมนุษย์ หรือที่มันอยู่นอกความสามารถของมนุษย์.

เดี๋ยวนี้เราจะพูดกันถึงธรรมะประเภทที่มนุษย์สามารถจะประพฤติปฏิบัติได้, และมนุษย์สามารถทำให้มีขึ้นในโลกมากยิ่งขึ้น จนโลกนี้เป็นสิ่งที่ครอบครองอยู่ด้วยธรรมะ ก็มีคุณสมบัติสมบูรณ์.

ดังนั้นย่อมเป็นการเห็นได้ว่า เราจะพูดถึงธรรมะส่วนที่เป็นกรปฏิบัติของมนุษย์ที่ปฏิบัติแล้วจะได้ครองโลกนี้ไว้ ในสภาพที่สมกับว่า มันเป็นโลกสำหรับมนุษย์อยู่. ถ้าปราศจาก

ธรรมชาติประเภทนี้ โลกนี้มันก็เป็นโลกสำหรับสัตว์เดรัจฉาน. ลองมนุษย์ไม่ประพฤติธรรมะอย่างมนุษย์; มนุษย์นั่นเองก็กลายเป็นสัตว์เดรัจฉาน สมทบกันไปกับพวกเดรัจฉาน ก็เลยเป็นว่า สัตว์เดรัจฉานมันครองโลก เป็นส่วนมาก.

เดี๋ยวนี้มีธรรมะอยู่ระบบหนึ่ง สำหรับมนุษย์, หรือว่าเพราะธรรมะระบบนี้ จึงได้เรียกคนนี้ว่ามนุษย์ คือมีจิตใจสูง ทำอะไรได้ดีกว่า น่าดูกว่า. เมื่อมองดูกันในแง่นี้ เราก็ต้องมองดูทบทวนมาด้วยเหมือนกัน ว่าโลกนี้กำลังอยู่ในสภาพอย่างไร; เป็นที่พอใจของมนุษย์ได้หรือยัง? และเพราะเหตุใด? มันจึงได้เป็นอย่างนั้น อย่างนี้เป็นต้น.

ในการบรรยายครั้งที่แล้วมา ก็ได้ชี้ให้เห็น ถึงสิ่งที่มันตรงกันข้าม จากสันติภาพ จากสันติสุข; มันมีวิวัฒนาการในโลกนี้ ที่เป็นไปเพื่อวิวัฒนาการของโลกนั่นเอง. นี่ก็เป็นเรื่องของถ้อยคำ ที่บัญญัติกันไว้อย่างนั้น. วิวัฒนาการก็แปลว่า ทำให้เจริญขึ้นให้มากขึ้น; แต่ว่าความมากขึ้นหรือเจริญขึ้นนั้น มันเป็นไปเพื่อวิวัฒนาการ, วิวัฒนาการของโลก. ในที่สุด.

ได้ชี้ให้เห็นหลายอย่างเกี่ยวกับทางวัตถุ; เรามีนั่นมีนี่ เจริญขึ้น แต่แล้วก็ มิได้เป็นไปเพื่อสันติภาพ นับตั้งแต่มรดกไฟ มีเรือบิน มียานอวกาศเป็นต้น. แต่แล้วก็มิได้เป็นไปเพื่อสันติภาพเลย กลับจะเป็นไปเพื่อวิวัฒนาการของโลกง่ายขึ้นหรือเร็วยิ่งขึ้นไปเสียอีก. นี่ไม่ต้องนับถึงเรื่องต่าง ๆ ในบ้านเรือน ที่เจริญวิวัฒนาการด้วยเครื่องใช้ไม้สอย เครื่องประดับประดา จนมนุษย์

ก็พากันหลงใหล; หาเงินเท่าไรก็ไม่พอ จะเอามาจัดที่อยู่อาศัย ให้สวยเหมือนเมืองเวทดา แม้แต่ห้องน้ำ ก็จะทำให้เป็นเมืองเวทดาไปด้วย.

ยิ่งวิวัฒนาการแบบนี้ ก็ยิ่งเป็นไปเพื่อวินาศนาการของมนุษย์นั่นเอง เพราะไปลุ่มหลงในสิ่งอย่างนั้น; แล้วก็ลุ่มหลงเท่าไร ก็ต้องเห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่านั้น; เห็นแก่ตัวเท่าไร ก็ต้องมีการทำบาปมากขึ้นเท่านั้น. เป็นความโลภ ความโกรธ ความหลง แล้วก็ชักชวนกันให้เป็นอย่างนั้นมากขึ้น, จนลืมสิ่งอื่น ๆ ลืมหน้าที่ที่มนุษย์ควรจะทำอย่างอื่น; อย่างนี้เราเรียกว่าวิวัฒนาการที่เป็นไปเพื่อวินาศนาการ. และในสิ่งนี้มันมีการศึกษารวมอยู่ด้วย จึงพบว่าแม้แต่การศึกษานี้ ก็เป็นไปเพื่อวินาศนาการ. ดังนั้นในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวการบรรยายนี้ โดยหัวข้อว่า การศึกษาที่กำลังเป็นอันตรายต่อธรรมะ, การศึกษาที่เรากำลังมีอยู่ในโลก ที่มันเป็นอันตรายต่อสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ.

(เริ่มการบรรยายโดยหัวข้อแห่งวันนี้)

เราควรจะเข้าใจกันได้ทุกคนว่า โลกนี้มันถูกนำไปด้วยการศึกษานั้นเอง. ถ้าเรามีการศึกษาอย่างไร มันก็มีจิตใจอย่างนั้น; มีจิตใจอย่างนั้น มันก็ชวนกันทำโลกนี้ให้เป็นอย่างนั้น โดยไม่ต้องมีอะไรมาบังคับขอร้องกันอีกแล้ว เพราะว่าการศึกษานั้น

มันฝังลงไปใใจแล้ว.

เดี๋ยวนี้เรามีการศึกษา ชนิดที่ทำให้เราหลง เรียกว่ามันเป็นแสงสว่างสีขาว จนพร่าตาจนมองไม่เห็นอะไรเหมือนกัน คือ เห็นก็เห็นผิดตามที่เห็นผิดจากที่เป็นจริง; ฉะนั้นจึงมีการจัดการทำเพื่อระคะ โทสะ โมหะ ยิ่งขึ้น คือว่าในโลกนี้เรามีการทำ ชนิดที่ให้หลงรักในสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งความรัก ความกำหนด ความพอใจยิ่งขึ้น. จะเป็นการกิน การอยู่ เรื่องอารมณ์ เรื่องอะไรต่าง ๆ นี้ นี่การศึกษาค้นคว้าทำให้วิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่รู้จักเบื่อ; นี้ก็เพื่อระคะมากขึ้น.

ทีนี้ถ้าเมื่อระคะมากขึ้นเท่าไร; มันจะเป็นไปเพื่อโทสะมากขึ้นเท่านั้น, สิ่งที่เราเรียกว่าโทสะนั้น มันขึ้นอยู่กับระคะ คือว่าเราจะโกรธก็เพราะว่าเราไม่ได้ตามที่เรายากหรือต้องการนั่นเอง. ความอยากความต้องการนี้เป็นระคะหรือเป็นโลภะ มีมากเท่าไร ก็เป็นโอกาสที่จะให้เกิดโทสะมากเท่านั้น. ผิดหวังมากเท่าไรก็มีโทสะมากเท่านั้น. ถ้าเรารักมากเท่าไร เราก็จะเกิดความโกรธ ความเกลียดมากขึ้นเท่านั้น. แล้วทั้งหมดนั้นก็เป็โมหะ หรือเป็นความหลงในแบบรูปต่าง ๆ เนื่องจากอยู่ด้วยกัน.

นี่การศึกษาที่เดินไปผิด มันก็ทำให้โลกนี้มีระคะ โทสะ โมหะมากขึ้น, คือทำโลกให้หลง ในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความหลงมาก แล้วก็จะเกลียดชังกันมากขึ้นกว่าเดิม. ลองคำนวณดูว่าคนในโลกที่คิดล้างผลาญกันทำลายกัน ในระหว่าง ๒ ยุค ๒ สมัย คือยุคที่เป็นคนป่าเถื่อน กับยุคที่คนเจริญที่สุดสมัยนี้

ความคิดล้าหลังผลาญกันนั้น ยุคไหนมันมีมาก? แม้จะเทียบตาม ส่วนของจำนวนคนที่มีเท่าไร มันก็ยังพบว่าความอิจฉา ความ พยาบาทเกลียดชัง คิดทำลายล้างกัน ของคนในยุคนี้มันมีมาก; เพราะมันเจริญด้วยความลุ่มหลงในสิ่งที่เป็นที่ดึงดูดแห่งความรัก ความพอใจ ที่ประดิษฐ์ประดอยกันขึ้นมา ไม่รู้จักหมดจักสิ้น. เมื่อสมัยคนป่านั้น มันก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นที่ดึงดูดแห่งความลุ่ม- หลง; เพราะฉะนั้นการที่จะคิดฆ่าฟันกัน มันก็เกือบจะไม่มี นอกจากจะจำเป็นเท่านั้น.

ไม่ต้องดูไปถึงหมื่น ๆ ปี ถึงยุคคนป่าเหล่านั้นเลย แม้แต่ ยุคปู่ย่าตายายของเรา เมื่อไม่สักก็ร้อยปีมานี้ ก็ไม่มีเจตนาที่ จะฆ่าฟัน ทำลายล้างกันอย่างลึกซึ้งเหมือนสมัยนี้ : มีเจตนา ที่จะล้าหลังผลาญกันอย่างที่เรียกว่าเปิดเผยก็มี แร้นลับก็มี, อย่าง หลอกหลวงก็มี, ต่อหน้าราวกับว่าเป็นมิตรกัน แล้วภายในใจมัน ก็เป็นศัตรูกัน.

ที่นี้ก็จะเห็นได้เองว่า กลิ่นไอของการคิดร้ายเบียดเบียนกัน นั้น ในบรรยากาศเวลานี้ มันมากเต็มไปหมด ไม่เหมือนกับ ครั้งโบราณ. นี้เรียกว่า ความเจริญนี้มันเจริญเพื่อความวิनाศ; การศึกษามันเจริญ มันก็เจริญเพื่อวินาศ เพราะว่าทำให้มีราคา โทสะ โมหะยิ่งขึ้น.

อารยธรรมของพวกตะวันตกหันไปทางวัตถุนิยมหนักขึ้น; การค้นคว้าทางวัตถุทางร่างกายนี้มันมากขึ้น จนกระทั่งเรียกว่า เมามายในเรื่องวัตถุเรื่องเนื้อหนังนี้ ถึงขนาดที่เรียกว่าหลับหู

หลับตาก็ได้เดี๋ยว, จนเกิดคำประหลาด ๆ ขึ้นมาเมื่อไม่นานนี้
เช่นคำว่า พระเจ้าตายแล้ว.

ทำไมพระเจ้าตาย ? เพราะว่าคนไม่สนใจกับพระเจ้าเลย.
ทำไมคนไม่สนใจกับพระเจ้า ? ก็เพราะว่ามีเนื้อหนังที่เอร็ดอร่อย
สำหรับเขา เกิดขึ้นมากยิ่งขึ้นทุกที ๆ จนไม่มีเวลาไปสนใจกับ
พระเจ้า; พระเจ้าก็ตายไป. หรือแม้จะไปสนใจในพระเจ้า มัน
ก็ไม่สนุกสนานเหมือนเรื่องวัตถุเรื่องเนื้อเรื่องหนัง. เมื่อคนมา
หลงใหลในส่วนนี้เสียแล้ว ก็ไม่สนใจกับพระเจ้าอยู่ดี, แล้วยัง
ยิ่งอยากจะให้พระเจ้าไปเสียให้พ้นหูพ้นตา อยากรู้เกี่ยวกับ
เรา, อย่างนี้พระเจ้าสำหรับมนุษยชนนั้นก็ตายและตายเร็วขึ้น.

ทีนี้พอพระเจ้าตายแล้ว เป็นอย่างไรบ้าง ? คนก็กลายเป็น
สัตว์เดรัจฉานหมด แล้วยังได้เบียดเบียนกัน ตามที่จะเบียดเบียน
กันได้อย่างไรบ้าง; ก็คั่นหามาเบียดเบียนกัน ด้วยอำนาจของ
กิเลสนั้น.

นี่การศึกษามีกันอย่างไร โลกจึงได้เป็นไปอย่างนี้; จะเรียก
ว่าการศึกษาที่ทำโลกให้วินาศได้หรือไม่ ก็ลองคิดดู. เราจะได้
พิจารณาด้วยกันต่อไป ซึ่งเป็นความมุ่งหมายของการบรรยายในวัน
วันนี้ที่จะชี้ให้เห็นว่ามันเป็นอย่างนั้นมากน้อยเพียงไร.

แยกศาสนาออกไปเสียจากการศึกษา นี่เป็นอันตรายมาก

การศึกษาเวลานี้ มันไปตามกันของวัตถุนิยม คือหลงใหลในความสนุกสนานของงานเริ่ดอ้อยทางเนื้อทางหนังอย่างนี้. การศึกษามันตกเป็นทาสของวัตถุนิยม; ศาสนาก็ไม่มีที่สำหรับจะเข้ามาอยู่ในการศึกษา; แม้แต่วัฒนธรรมที่เนื่องด้วยศาสนาก็ไม่มีที่ ที่จะเข้ามาอยู่ในการศึกษาของมนุษย์ในโลกปัจจุบันนี้. นี่ไม่ได้กล่าวเฉพาะประเทศไทยเรา หรือเฉพาะประเทศไหน กล่าวได้ว่าทั้งโลก; สำหรับประเทศไทยนั้นไม่ต้องกล่าวก็ได้ เพราะว่ามันไปตามกันประเทศอื่นที่ใหญ่โตที่น่าหน้า. มันควรจะพุ่งแสงไปถึงประเทศที่น่าหน้าในการศึกษา ที่ประเทศไทยไป ตามกันเขานั้นมากกว่า.

ประเทศเหล่านั้นแยกศาสนาออกไปจากการศึกษา กระทั่งยุบทำลายวัฒนธรรมที่เนื่องอยู่ด้วยศาสนานั้น ออกไปเสียจากการศึกษา.

ที่นี้ประเทศไทยเราก็เพิ่งล้มหลุมล้มตาศื้นขึ้นมา ในลักษณะที่อยากจะทำเหมือนเขา โดยไม่ดูให้ดีว่า ความเจริญชนิดไหนเป็นไปเพื่อความวิเศษ หรือว่าความเจริญชนิดไหนเป็นไปเพื่อความเจริญโดยแท้จริง. นี่จึงไปปรับการศึกษาแบบใหม่ มาจากประเทศอื่น ที่กันเอาเรื่องศาสนาออกไปเสียจากการศึกษา, กันเอาเรื่องวัฒนธรรมของศาสนาออกไปเสียจากการศึกษา;

ไม่ช้าก็อายุคนมันก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอันใหญ่หลวง.

เดี๋ยวนี้เด็ก ๆ ไม่เคารพบิดามารดา ครูบาอาจารย์, ไม่ถือ
ว่าเป็นผู้มีบุญคุณ, ไม่อ่อนน้อมคนเฒ่าคนแก่ เย่อหยิ่ง จองหอง
ยกหูชูหาง. นี่มันสูญเสียวัฒนธรรมที่เนื่องกันอยู่กับศาสนา
แล้วก็ตัวศาสนาก็พลอยสูญไปด้วย ในที่สุด.

เราเคยอ่านรู้เรื่องราว ในประเทศทางตะวันตกมันเคยเจริญ
สมัยโน้น เขาก็เอาศาสนาบวกกันไว้กับการศึกษา. มหา-
วิทยาลัยที่สำคัญ ๆ ของประเทศที่ใหญ่โตสำคัญ ๆ นั้น จัดโดย
พวกพระทั้งนั้นสมัยโน้น; มันก็มีสิ่งๆ ที่เรียกว่าวัฒนธรรมที่เนื่อง
ด้วยศาสนาติดลงไปโดยไม่รู้สึกตัว ก็มองไม่เห็น.

ทีนี้ต่อมาค่อย ๆ เปลี่ยนไป ๆ จนไม่เกี่ยวกับพวกพระหรือ
ศาสนาเลย; แล้วต่อมาก็อยู่ในกำมือของพวกนักการเมืองหมด
ทุกมหาวิทยาลัยทุกอะไร, ก็มีการเปลี่ยนแปลงใหญ่หลวง.
เป็นอันว่า แยกเอาศาสนา หรือวัฒนธรรม ที่เนื่องด้วยศาสนา
นี้ ออกไปจากการศึกษาของโลกโดยสิ้นเชิง.

ทีนี้เด็ก ๆ ก็ไม่มีความรู้สึก ที่เป็นไปตามอิทธิพลของศาสนา
เช่นเคารพบิดามารดา ครูบาอาจารย์ เป็นต้น. อย่างเด็กสมัย-
ก่อนมันโง่ มันก็กลัวบาป มันก็ทำไปตามคำสอนในศาสนา.
เด็กสมัยนี้มันฉลาด ว่าพระเจ้าไม่มี ศาสนาไม่จำเป็น; เอาแต่
อารมณ์ของตัวเอง มันก็เลยได้ตีรันฟันแทงกันในโรงเรียนใน
มหาวิทยาลัย ก็เรียกครูว่าอ้ายอ๊อย่างนั้นอย่างนี้. แล้วถ้าครูทำ
ไม่ชอบใจ ก็ทำร้ายครู ไม่ถือว่าคุณครูมีบุญคุณ; ฉะนั้นจึงไม่รู้ว่

จะบังคับหรือปกครองกันอย่างไรไหวแล้ว.

อย่างสมัยโบราณโน้น ครูคือผู้ที่นักเรียนกลัวที่สุด ครูหรืออาจารย์ที่วัดกลัวยิ่งกว่าพ่อแม่. สมัยต่อมาเป็นเด็ก ๆ ก็ยังสังเกตเป็นอย่างนั้นอยู่, เด็ก ๆ กลัวครูบาอาจารย์ยิ่งกว่าพ่อแม่ที่บ้าน, ครูบาอาจารย์ถลึงตา ซึ่งตากก็หยุดหมด แล้วก็ไม่กล้าทำให้ผิดไปจากที่ตกลงกันไว้, ส่วนเดี๋ยวนี้ไม่มีทางที่จะเป็นอย่างนั้นได้, เพราะว่าเขาพร้อมที่จะทำอันตรายแก่ครูบาอาจารย์อยู่เสมอ จนได้ยินว่าบางแห่งบางสำนักนี้ ครูบาอาจารย์ไม่กล้าให้เด็กบางคน ที่เป็นเด็กอันธพาลนั้นเป็นผู้สอบไล่ตก, เขาก็คิดจะฆ่าครู ก็ต้องให้กันไปตามเรื่อง.

นี่เรียกว่าถึงที่สุดแล้ว ที่ครูอยู่ได้อ่านาจาเท้าของลูกศิษย์ของเด็ก ๆ แล้ว. ไม่ใช่เรื่องสมมติขึ้นมา; เป็นเรื่องที่เชื่อได้ว่ามีอยู่จริง มีคนมาเล่าให้อาตมาฟัง แล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็ในกรุงเทพฯ นั้นเอง.

นี่ลองเปรียบเทียบกันดูว่า ถ้านักเรียนอยู่ในสภาพที่ครูมองตาที่เดียวก็หยุดหมดอย่างนี้ เขาปกครองกันได้อย่างไร. และเดี๋ยวนี้จะมีอะไรจะเขียนอะไรก็ไม่หยุด; แล้วให้เขียนไม่ได้ด้วยเพราะไปตามกัน วัฒนธรรมใหม่ ครูตีนักเรียนไม่ได้ แล้วมันปรากฏผลขึ้นมาอย่างไร, ชั่ว ๕ ปี ๑๐ ปีนี้เท่านั้น มันปรากฏผลขึ้นมาอย่างไร.

นี่การศึกษาก็ดีวัฒนธรรมที่เนื่องด้วยการศึกษาก็ดี ไม่ได้เจืออยู่กับศาสนา, หรือว่าศาสนาไม่มาอยู่ในการศึกษา. วัฒน-

ธรรมของคนไทยแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่เฝ้าอยู่ด้วยศาสนานั้น ถูกเพิกถอนหมด; เหลือแต่เรื่องความเจริญทางวัตถุ หลงใหล เรื่องทางวัตถุกระทั่งลูกหลานขึ้นมาถึงพ่อแม่.

พ่อแม่รุ่นหลังนี้ ไม่รู้ความสำคัญของเรื่องศาสนา หรือ วัฒนธรรมทางศาสนา; เกิดลูกก็ให้คนอื่นเลี้ยง, ให้ได้เลี้ยง ให้ได้เรียนหนังสือ, ให้รู้จักสอบไล่ได้ชั้นสูง ๆ; เป็นเรื่องอาชีพ ทั้งนั้น ไม่มีเรื่องศาสนาเจือปนอยู่เลย; เพราะว่าการศึกษามัน เปลี่ยนวิญญูณของเด็กเสียแล้ว; นี้โลกมันจึงเป็นอย่างนี้ เพราะ มีการศึกษาที่กำลังเป็นข้าศึกแก่ธรรมะที่จะครองโลก.

เรามีการศึกษา ชนิดที่กำลังเป็นข้าศึกแก่ธรรมะ ที่จะ คุ่มครองโลกให้สงบเย็น; แล้วการศึกษาของเรามันยุ่งกันแต่ เรื่องเนื้อหนัง ให้หาความสุขสนุกสนานเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง. เพราะฉะนั้นการศึกษาเดี๋ยวนี้ก็คืออาชีพ, วิชาชีพ; หรือการ กระทำที่จะให้ได้มาซึ่งอำนาจหรือกำลัง ที่จะประกอบอาชีพ คือ หาเงินให้มากที่สุด. ถ้าหาเกียรติก็เป็นเกียรติหลอกลวง คือ เกียรติเพื่อจะใช้ในการหาเงินให้มากที่สุด. เพราะฉะนั้นมันจะ ไปเรียนได้เท่าไร จะสอบไล่ปริญญาขาวเป็นหางมาอย่างไรหรือ อะไรที่สุดแท้ มันตกอยู่ใต้อำนาจของวัตถุนิยมทั้งนั้น.

ที่นี้ก็มาจัดการบ้านเมืองเป็นอย่างนี้ พอลูกออกมาทีเลย เอาอย่างพ่อแม่; โลกนี้ก็เลยเป็นโลกของวัตถุนิยมยิ่งขึ้นทุก ๆ อายคุณ. นี้ก็เรียกว่าพ่อแม่ก็ตั้งต้นเปลี่ยน, ครูบาอาจารย์ก็เริ่ม เปลี่ยน, เด็ก ๆ มันก็เปลี่ยน, มาเป็นโลกชนิดที่ไม่เหมาะที่จะ

มีธรรมะสำหรับครองโลก; เรียกว่าเรากำลังมีการศึกษาที่เป็น
ข้าศึกแก่ธรรมะที่คุ้มครองโลก ให้มีสันติสุข.

เดี๋ยวนี้บางคนอาจจะคิดว่า นี่ทำไมมาตั้งหน้าตั้งตาด่าว่า
คนอื่น ในการพูดเรื่องศาสนา. อย่าได้เข้าใจไปอย่างนั้น; เพราะ
ว่าเดี๋ยวนี้การศาสนามันติดขัด มันตายด้าน แล้วมันละลาย
สูญหายไป, เพราะว่าการศึกษาในโลกมันเปลี่ยนแปลง เปลี่ยน
แปลงไปในทางที่จะทำให้ศาสนามีอยู่ในโลกไม่ได้. ดังนั้นจึงต้อง
เอามาพูดกัน มิใช่ว่าอาตมามีเจตนาที่จะว่าร้ายผู้อื่น.

ที่จริงทุกคนก็มีการอยู่ในโลกร่วมกัน ถ้ามีอะไรที่เป็น
ปัญหาขึ้นในโลกนี้ มันก็ควรจะถือว่าเป็นเรื่องรับผิดชอบร่วมกัน
หรือเป็นเรื่องที่จะต้องสนใจด้วยกัน นี่จึงได้เอามาพูด; และ
เพราะว่ามันไม่มีเรื่องอื่นที่ดึกว่าเรื่องนี้ ไม่มีเรื่องอะไรดีไปกว่า
เรื่องที่เราจะมาช่วยกันแก้ไขโลกนี้ ให้มีสันติสุขยิ่งขึ้น มันก็เลย
ต้องพูดเรื่องนี้. นี่ปัญหามันมีอยู่อย่างนี้ มันก็ต้องพูดอย่างนี้.

นี่อย่าเพื่อเข้าใจว่า เป็นการนินทาว่าร้ายคนนั้นคนนี้
พวกนั้นพวกนี้ หรือว่าชาตินั้นชาตินี้; ต้องพูดเป็นเรื่องส่วนรวม
ของโลกทั้งหมด คือ ทุก ๆ ชาติในโลกกำลังมีปัญหาอย่างเดียวก
ัน คือละทิ้งศาสนา แล้วก็ทำลายวัฒนธรรมที่ประเสริฐ ที่มี
รากฐานอยู่บนศาสนาให้หมดไป; แล้วก็เอาอารยธรรมนี้เออหนึ่ง
เข้ามาแทนที่ จนโลกเต็มไปด้วยเรื่องอย่างนี้.

มีปัญหารูปร่างได้ว่า โลกกำลังมีการศึกษา ที่เป็นข้าศึกแก่
ธรรมะที่จะครองโลก. ฉะนั้นเราควรจะได้วินิจฉัยกันต่อไป;

เพื่อจะทำอะไรบางอย่าง อย่างไม่ดีที่สุดเท่าที่เราจะทำได้, เพื่อแก้ไข
 สิ่งเลวร้ายอันนี้. อาตมาจึงขอชักชวนให้มาช่วยกันพิจารณาเป็น
 เรื่อง ๆ ไป

การพิจารณาใด ๆ ควรใช้ตามแนวของพุทธศาสนา

ถ้าว่าถึงพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ก็ให้พวกท่านทุกคนนี้ยอม
 รับรู้ว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงหวังไว้อย่างนี้. พระพุทธเจ้าท่าน
 ทรงหวังว่า พุทธบริษัททั้งหลาย จะชวนกันช่วยทำให้โลกนี้มัน
 เป็นโลกที่อยู่ด้วยสันติสุข พระองค์เองก็ทรงพยายามเผยแผ่
 พุทธศาสนา อย่างไม่เห็นแก่ความยากลำบาก ถึงกับวิงวอน
 สาวกทั้งหลายให้ช่วยกันเผยแผ่พุทธศาสนา. นี่เป็นพระพุทธร-
 ประสงค์ว่า ให้ช่วยมองดูโลกนี้เพื่อช่วยกันทำให้มีสันติสุข.
 เดียวนี้เมื่อไม่มีสันติสุข พุทธบริษัทก็มีหน้าที่ที่จะต้องดูด้วย
 เหมือนกัน. อย่าเห็นว่าไม่ใช่เรื่องไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนา; ที่จริง
 เป็นเรื่องความมุ่งหมายโดยตรงของพระพุทธเจ้า ที่จะช่วยกันทำ
 โลกนี้ให้มีสันติสุข.

เดี๋ยวนี้อุปสรรคอันใหญ่ยิ่งเกิดขึ้นในโลกนี้ ต่อวัตถุประสงค์
 อันนี้ ก็คือการศึกษามันเปลี่ยนทิศทาง ไปในทางที่จะเป็น
 เข้าศึกแก่พระธรรมที่จะคุ้มครองโลก; ก็ชวนกันไม่ประพฤติธรรม
 จนไม่มีธรรมอะไรเหลืออยู่ในโลก สำหรับคุ้มครองโลก. ดังนั้น

เราจะพิจารณากันไปที่ละเรื่อง เป็นเรื่อง ๆ ไป :-

พิจารณาเรื่องการศึกษาให้รู้ถูกต้อง

เรื่องการศึกษาควรจะได้รับการพิจารณาให้รู้จักกันให้ได้ ว่ามันคืออะไร ? มันมาจากอะไร ? มันเพื่อประโยชน์อย่างไร ในที่สุด ? แล้วมันจะได้สำเร็จตามนั้นโดยวิธีใด ?

การที่ตั้งหัวข้อของปัญหาขึ้นมาอย่างนี้ เป็นแบบฉบับของ พุทธศาสนา ของพระพุทธเจ้าโดยตรง จะเรียกว่า logic ก็ได้; แต่เป็น logic ของพระพุทธเจ้า สำหรับใช้วิจารณ์หรือศึกษา สิ่งต่าง ๆ ตามแบบของท่าน ก็คือเรื่องอริยสัจอันเนื่อง ทุกข์คือ อะไร ? มันมาจากอะไร ? มันเพื่อประโยชน์อะไร ? จะทำได้อย่างไร ? แต่เราเอาหลักอันนี้ มาใช้พิจารณา สิ่งที่เราเรียกว่า การศึกษา ที่ให้รู้ว่า การศึกษานี้มันคืออะไร ? แล้วมันมีเหตุ อะไร ? มีสมมุติฐานอย่างไร ? ที่ทำให้มันเกิดขึ้นมา แล้วว่า ในที่สุดนี้การศึกษามันจะนำมาซึ่งผลอย่างไร ? และว่าทำอย่างไร จึงจะได้ผลอันนั้นมาทันใจ ?

ข้อแรกก็ดูกันว่า การศึกษาคืออะไร ? การศึกษาในที่นี้ เอาปัจจุบันนี้เป็นหลักการพิจารณาเป็นมาตรฐานการพิจารณา อย่างกว้าง ๆ ว่าการศึกษาคืออะไร ? การศึกษาคือการทำ ลงไป ให้มันรู้ในสิ่งที่ตนต้องการจะรู้ ไม่ว่าจะยุคไหนสมัยไหน การศึกษานี้คือการกระทำลงไป ให้ได้รู้สิ่งที่ตนต้องการจะรู้.

“คนต้องการจะรู้” นี้ มันก็มีความมุ่งหมายเพื่ออะไร เป็นอย่าง ๗ ไปเหมือนกัน เพื่อจะได้สิ่งตัวต้องการนี้; มันก็รู้เพื่อจะให้ตัวได้สิ่งที่ต้องการ, ก็รู้เรื่องสิ่งที่ตัวต้องการ, หรือว่าจะเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่กำลังเกิดอยู่ในที่นี้. เรารู้เรื่องปัญหานั้นจะได้แก้ปัญหานั้น มันก็ต้องศึกษา. หรือถ้าว่าเพื่อเอาชนะผู้อื่นในการต่อสู้ เราก็ต้องศึกษาเหมือนกัน หรือเพื่อให้เราดีกว่าเขา เราอยากจะได้ดีกว่าเขา เราก็ต้องศึกษาเหมือนกัน. นี่คือสิ่งที่คนต้องการ. มันมีอยู่หลาย ๆ อย่างอย่างนี้.

ที่นี้เขาอยากจะรู้จักสิ่งนั้น ให้ได้ตามที่ต้องการ มันก็เลยมีการกระทำชนิดหนึ่งซึ่งเรียกว่าการศึกษา เรื่องอะไรก็ตามมีมากมายหลายร้อยหลายพันหลายหมื่นเรื่องในโลกนี้ ซึ่งมนุษย์ต้องการเป็นพวก ๆ ไป. เขาก็ต้องศึกษาเรื่องนั้น เช่นเรียนหนังสือกันก่อนอย่างนี้ ก็เพื่อจะแก้ปัญหาบางอย่าง, หรือจะมีความสามารถในการที่จะเอาสิ่งต่าง ๆ มา, หรือจะดีกว่าคนอื่นในที่สุด. ฉะนั้นสรุปความแล้วว่า การศึกษานี้คือการทำให้รู้สิ่งที่ตนต้องการจะรู้; นี่เป็นกำปั้นทุบดิน ไม่มีทางผิด ก็มีวิธีการศึกษาให้ได้ตามนั้น.

ข้อที่สอง ที่นี้ว่าการศึกษานี้มันมาจากอะไร ? เกิดขึ้นเพราะอะไร ? มันก็ไม่พ้นไปจากสิ่งทั้งหลาย ที่ในวิสัยโลก มันก็มาจากกิเลสตัณหาเช่นเดียวกัน; แม้จะไม่ใช่ออย่างเลวทราม มันก็เป็นอย่างดี เป็นกิเลสตัณหาอย่างดี คือ มีความหิวกระหายที่จะได้อะไร ที่จะรู้อะไร. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มันก็เห็นชัดอยู่

ว่า มันมีความหิวความกระหายในเวทนาที่ดียิ่งขึ้นไป มันมีความหิวความกระหายเป็นต้นหาในเวทนาที่ดียิ่งขึ้นไป.

นี่เราอยากได้เงิน เพื่อมาซื้อสุขเวทนาที่ดียิ่งขึ้นไป; เราหิวความกระหายต่อสิ่งนั้น มันก็เป็นเหตุให้เกิดการขวนขวายศึกษาค้นคว้าให้มันได้มาจนได้. หรือว่าเด็ก ๆ เขาขี้เกียจเรียนหนังสือ พ่อแม่ก็ต้องบอกว่าถ้าเรียนหนังสือแล้ว มันจะดีอย่างนั้น จะได้กินได้เล่นได้อะไรดีกว่านั้น. หรือเขาอยากจะได้อะไรที่เขาเห็นว่าดี เขาจะได้เพราะการศึกษา. นี่เด็ก ๆ ก็อยากจะได้สิ่งนั้น คือได้เวทนาที่ดีกว่าที่ได้รับอยู่จึงพอใจศึกษา แม้ว่าจะลำบากก็ทนศึกษา. เขาจะได้ผลเห็นทันตา ก็คือว่าพ่อแม่ก็ให้สตางค์เพิ่มขึ้น; เมื่อเรียนอะไรรู้ได้ดีในวันนี้เดอนี้ มันก็มีผลเห็นทันตาว่าพ่อแม่ก็ยังชมเชย แล้วก็ให้เงินเพิ่มขึ้น เพราะว่าเราเรียน, เราขยันเรียน.

อาตมาก็เคยรับจ้างในข้อนี้เหมือนกัน เข้าใจว่าคงจะเคยรับจ้างในข้อนี้กันมาแล้ว; แม้ว่าจะไม่ได้ค่าจ้างเป็นเงินเป็นนั้นก็เป็นอย่างอื่นอะไรไปตามเรื่อง, แม้แต่เป็นการชมเชย. นี่ความหิวความกระหายในเวทนาที่ดียิ่งขึ้นไปนั่นแหละ มันเป็นสมุทัยต้นเหตุของสิ่งที่เรียกว่าการศึกษา.

ทีนี้ถ้าจะดูให้ละเอียดกว่านั้น มันก็ยังมีอย่างอื่นอีกจากการสังเกตเห็นสิ่งที่ไม่เคยสังเกตมาก่อน นี่ก็อยากรู้ขึ้นมา จึงมีการศึกษา. ถ้าอย่างนี้แล้วมันสูงกว่าเรียน ก.ข. ก กา แล้ว คือยิ่งไปกว่าเรียนหนังสือ.

มนุษย์เริ่มด้วยสังเกตเห็นอะไรที่น่าสนใจ ที่ไม่เคยรู้มาแต่ก่อน มีเค้าเงื่อนที่ว่ามันจะมีประโยชน์อันใหญ่หลวง มันก็เกิดการศึกษาค้นคว้าขึ้นมาในสาขานั้น ในวิชานั้น ๆ. ถ้าเราจะไปเอาเรื่องของคนป่า สมัยโน้นเป็นหลัก มันก็มีการศึกษาเพราะสังเกตเห็นอะไรบางอย่าง, ที่น่าจะเป็นผลดีกว่าแต่ก่อนนี้เรื่อย ๆ ขึ้นมา. สังเกตละเอียดขึ้นมาจนเป็นคนยุคปัจจุบัน เพราะมันสังเกตเห็นสิ่งที่ไม่เคยสังเกตเห็นมาแต่ก่อน แต่มีเค้าเงื่อนว่าจะได้รับประโยชน์มากจากสิ่งนั้น จึงปักใจที่จะศึกษา.

นี่ถ้าจะให้เป็นการน่ากลัวบ้าง ก็เพราะว่ามนุษย์เราได้เริ่มสังเกตเห็นความทุกข์ หรือปัญหาที่จะนำมาซึ่งความทุกข์ ที่สังเกตเห็นว่า มันมีอยู่เพิ่มขึ้น ๆ. นี่การศึกษาในขั้นสุดท้าย มันจึงเป็นไป เพื่อการป้องกันปัญหาหรือแก้อุปสรรคอะไรต่าง ๆ ที่กำลังเห็นว่ามันมีแปลกขึ้นมาตามลำดับ.

ทั้งหมดนี้ มันเป็นสมมุติฐาน หรือเป็นสมมุติที่ทำให้เกิดการศึกษามา มันก็เป็นเรื่องที่ธรรมชาติสามัญอยู่มาก เป็นไปตามธรรมชาติอยู่มาก ก็ยังดีอยู่; แล้วมันจะค่อยเขวทีหลังอย่างไร นี่ค่อยดูกันต่อไป.

อยากจะข้ามไปข้อที่สาม ว่าการศึกษานี้ ในที่สุดมันเพื่อประโยชน์อะไร? ก็ตอบได้แบบกำปั้นทุบดินว่า มันเพื่ออยู่รอด.

คำว่า "รอด" นี่เป็นคำที่สำคัญมาก, แม้ว่าบางคนจะไม่ค่อยสนใจ อยู่รอดทางชีวิตนี้ก็ได้อ คือไม่ตาย, อยู่รอดจากความ

ชั่ว มีแต่ความดี ไม่เป็นทุกข้ออย่างนี้ได้. โดยสัญชาตญาณของสัตว์มีชีวิต มันต้องการความรอดอยู่แล้ว; ฉะนั้นผลของการศึกษาดின்றนทั้งหลาย นี้ก็เพื่อการอยู่รอดที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป นับตั้งแต่รอดอย่างต่ำ เช่นไม่ต้องตายเสียด้วยโรคภัยไข้เจ็บ.

มีนักศึกษาศสมัยปัจจุบันบางพวก ให้บทนิยามว่า การศึกษานี้เพื่อความอยู่รอดด้วยเหมือนกัน; แล้วไปตรงกับหลักทางชีววิทยา ที่ว่าความเหมาะสมเป็นเครื่องให้มีความอยู่รอด. สัตว์ที่มีความเหมาะสมที่สุด สัตว์นั้นจะมีชีวิตรอด นี่หลักของชีววิทยา รอดมาจนกระทั่งบัดนี้.

ที่นี้การศึกษาก็ผสมโรง ที่ว่าจะทำให้เกิดความเหมาะสมที่สุด แก่สัตว์ที่มีชีวิตที่จะอยู่รอด นี้ก็นับว่าเป็นความถูกต้อง, เป็นหลักเกณฑ์ที่ดี คือการศึกษาจะทำให้มนุษย์มีความเหมาะสมที่สุดคือถูกต้องที่สุด แล้วจะได้อยู่รอดทั้งทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ ผลมันวางไว้ดีขนาดนี้.

แต่นี้มันไปไม่ถึงนั้น มันเปลี่ยนเสียอีก; แม้ว่าจะพูดอย่างกำปั้นทุบดินว่า เพื่อผลดีที่สุดที่มนุษย์จะพึงได้รับนี้ ก็ได้ว่าการศึกษาเพื่อสิ่งนั้น. แต่มนุษย์นี้มันหวังแต่ความเอร็ดอร่อยเท่านั้น ไม่รู้อะไรมากไปกว่านั้น. แม้จะพูดถึงนิพพาน; เขาก็คิดไปถึงความเอร็ดอร่อยที่ประณีตละเอียดสุขุมสูงสุดยิ่งขึ้นไป จึงต้องการนิพพาน. ดังนั้นตามความรู้ลึกตามธรรมดาสัจฉัยของสัตว์แล้ว การศึกษานี้ก็เพื่ออัสสทาที่ดียิ่งขึ้นไป กระทั่งเป็นอันสุดท้าย.

อัสสาทะ คำนี้ก็พูดกันมาหลายหนแล้ว บางคนคงจะจำได้ ว่ามันมีคำบาลีเรียกอยู่อย่างนี้ ไม่มีคำใดเหมาะสมเท่า; ก็เพราะอัสสาทะนี้แหละ ที่ทำให้สัตว์โลกทั้งหลายทั้งปวง ต้องจมอยู่ในโลก. อัสสาทะแปลว่าความอ่รอย ตามตัวหนังสือต้องแปลว่า ความเอร็ดอ่รอยชนิดที่จับจิตใจของสัตว์, ในทุกอย่างมีอัสสาทะ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง; และเราก็ไปหลงอัสสาทะนั้น มันก็เลยได้ติดออยู่在那นั่น ที่มนุษย์ค้นคว้าอะไรต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษานี้ ก็เพื่อหวังจะได้อัสสาทะคือรสรอ่รอยที่สุดที่มนุษย์จะหาเอาได้.

ที่นี้อัสสาทะนี้ มันก็ขึ้นอยู่กับนิสัยของคนเหล่านั้น เป็นขั้น ๆ ไป บางคนก็เห็นต่ำ ๆ เห็นแค่กามารมณ์, บางคนก็เห็นสูงขึ้นไปถึงความสงบรำงับ ความที่ไม่ต้องเวียนว่ายไปในกองทุกข์เป็นต้น; การศึกษาจึงได้แบ่งเป็นขั้น ๆ เป็นพวก ๆ เป็นประเภท ๆ ไป. มนุษย์ธรรมดาสามัญจึงมีการศึกษาเพื่อรสรอ่รอย, หรืออัสสาทะที่ยิ่งขึ้นไป, ยิ่งขึ้นไป, มีความมุ่งหมายว่า ยิ่งขึ้นไปจนถึงที่สุด.

แต่แล้วเขาก็ไม่รู้ว่ ถึงที่สุดนั้นแหละคือเพื่อถึงธรรมะ หรือเพื่อถึงพระเจ้า; หรือว่าหยุดบ้ำอัสสาทะกันเสียที่ นั้นแหละคือถึงที่สุด. แต่นี้มันยังไม่รู้ ก็ต้องบ้ำอัสสาทะอย่างใดอย่างหนึ่งตามความมุ่งหมาย. เดียวนี้มันเป็นโลกวัตถุนิยม มันก็อัสสาทะของวัตถุ คือกามารมณ์เป็นจุดประสงค์มุ่งหมายสูงสุดกว่าสิ่งใด นี่เป็นเหตุให้พระเจ้าต้องตายไป เหมือนที่พวกฝรั่งเขา

จัดกัน.

นี่เรียกว่า อัศจรรย์เพื่ออะไร ? เพื่ออยู่รอด เพื่อให้ได้ที่ดีที่สุด ที่มนุษย์คิดว่ามันดีที่สุดที่จะได้. ถ้าคิดถูก ก็ไปถูก และไปถึงที่สุดจริงเหมือนกัน; พอคิดผิดเข้าใจผิด มันก็วกไปหานรก หาเดรัจฉาน เปรต อสุรกาย ด้วยการเข้าใจผิดหรือการศึกษาที่ผิด; จึงต้องแยกกันเป็นว่า เป็นการศึกษาที่ผิด หรือเป็นการศึกษาที่ถูก. แต่ถ้าให้พูดเป็นกลาง ๆ ก็ว่า เพื่อให้ได้สิ่งที่มนุษย์คิดว่าดีที่สุด คนชั่วก็คิดไปตามแบบคนชั่ว, คนดีก็คิดไปตามแบบคนดี.

ทีนี้ข้อสุดท้าย ข้อที่สี่ว่าจะได้โดยวิธีใด ? เมื่อเขามุ่งหมายอย่างนั้นแล้ว ก็เริ่มทำการศึกษาลงมือทำการศึกษานับตั้งแต่สังเกตค้นคว้าทดลองไปเรื่อย ๆ; แม้แต่สมัยคนปายังไม่รู้อะไรเลย. การศึกษามันก็เริ่มต้นด้วยการสังเกตเห็นอะไรแปลกตา, แล้วก็ค้นคว้า แล้วก็ทดลองจนพบ อ้าว, อย่างนี้. นี่มันจึงพบอะไรมากขึ้นมาตามลำดับ, ตามลำดับ.

ฉะนั้นอย่าลืมนิบุญคุณของคนปายังไม่นุ่งผ้า ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของคนสมัยนี้ เขาเคยตั้งต้นการศึกษามาแล้ว ด้วยการสังเกตค้นคว้าและทดลอง; แล้วก็ถ่ายทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ เพียงแต่ว่าปรับปรุงดีขึ้น ๆ ตามที่ได้มีการสังเกตค้นคว้าและทดลองยิ่งขึ้นนั่นเอง. แล้วอย่าไปมองข้ามหลักเกณฑ์ ที่คนปาสมายังไม่รู้จักนุ่งผ้าเขาได้ใช้มาแล้ว. เขาสังเกตค้นคว้าและทดลองเรื่อยมาเป็นการศึกษา, ด้วยความบังเอิญก็

เป็นการศึกษาขึ้นมาได้, ด้วยความจำเป็นบังคับ ก็เป็นการศึกษาที่สูงขึ้นมาได้, จนกว่าจะพอใจในเรื่องนั้น ๆ ก็ยุติไปเรื่องหนึ่ง แล้วก็ไปศึกษาค้นคว้าทดลองเรื่องอื่นต่อไปอีก. นี่เป็นทางให้ได้ผลของการศึกษา เรียกว่า วิธีที่จะได้มาซึ่งผลของการศึกษา.

นี่ขอให้สังเกตดูว่า การศึกษานี้มันคืออะไร ? ถ้าผิดมันคืออะไร ? ถ้าถูกมันคืออะไร ? แล้ว การศึกษานี้จะผิดได้ไหม ? มันก็ผิดได้ โดยที่ว่ามันแล้วแต่จิตใจของมนุษย์นี่ เดินผิดทางหรือเดินถูกทาง.

ถ้าอวิชาครอบงำมันก็เดินผิดทาง, ถ้าวิชาครอบงำมันก็เดินถูกทาง. แล้วเมื่อสิ่งทั้งหลายมันไม่แน่ คือเคยเป็นวิชาเดินถูกทางอยู่แล้ว มันเดินถูกทางอยู่แล้ว มันกลับเดินผิดทางก็ได้; เพราะสิ่งแวดล้อมมันเปลี่ยนแปลง หรือ มันมีอะไรสัมพันธ์กันยุ่งไปหมด ที่ทำให้เกิดปัญหาสลับซับซ้อน จนมนุษย์รู้เท่าทันไม่ได้. เคยเจริญทางจิตใจมาแล้ว ก็กลับเสื่อมทางจิตใจ, ไม่เคยเจริญทางวัตถุก็มาเจริญทางวัตถุ; หรือว่าเจริญทางวัตถุแล้ว ไม่ได้รับผลเป็นที่พอใจ ก็หมุ่นไปหาความเจริญทางจิตใจ. นี่วนไปวนมากันอยู่อย่างนี้.

การศึกษานี้มันเพื่อความเจริญก็ได้ เพื่อความวินาศก็ได้; เพราะว่าความเจริญบางอย่างเป็นไปเพื่อความวินาศ; ความเจริญหรือความวินาศนี้เป็นไปทางกายก็มี, เป็นไปทางจิตก็มี, ลึกซึ้งทางวิญญาณ ทางสติปัญญา ก็มี, นี่มันก็ของมนุษย์

นั่นเอง. การศึกษาถ้าเดินผิดทางก็สร้างความวินาศขึ้นมา, ถ้าเดินถูกทางก็สร้างความเจริญ ที่ควรจะเรียกได้ว่าความเจริญ นั้นแหละขึ้นมา.

นี่เรียกว่าการศึกษาคืออะไร, การศึกษาเกิดมาจากอะไร, การศึกษาเพื่อประโยชน์อะไร, และการศึกษาจะสำเร็จได้โดยวิธีใด; มีใจความสั้น ๆ อยู่อย่างนี้ เกี่ยวข้องกันกับมนุษย์อย่างนี้ มนุษย์ดำเนินการศึกษาผิดหรือถูก ก็ย่อมเกิดผลตรงกันข้าม มีไว้สำหรับให้เลือกเอา.

ควรสนใจการศึกษาที่มีอยู่ในสัตตชาติญาณ

ที่นี้อยากจะขอร้องให้มองดูกันอีกนิดหนึ่ง ให้ละเอียดไปกว่านั้น ว่าการศึกษานี้มันมีอยู่ได้ในสัตตชาติญาณ แต่เขาไม่เรียกว่าการศึกษา มันเป็นสัตตชาติญาณ. สัตว์มีสัตตชาติญาณ ที่มีผลเหมือนกับการศึกษา เป็นการศึกษาของสัตว์ ไม่เกี่ยวกับสติปัญญา; แต่มันมีญาณของสัตตชาติญาณของสัตว์ตามธรรมชาตินี้ช่วยให้เกิดความรู้สึกและความพยายาม ที่จะให้ได้สิ่งนั้นดังเช่น:-

เป็นเรื่องของสัตตชาติญาณเสียเลย หรือเป็นเรื่องที่พระเจ้ามอบหมายให้เป็นทุนที่แรก เป็นเดิมพันที่แรก ที่ว่าสิ่งที่มีชีวิตจะต้องมีความรู้อย่างนี้ เพื่อสืบพันธุ์. นี่มันดินร่นเพื่อสืบพันธุ์

ของมันได้เอง จนกระทั่งว่ามันเกิดได้ในความรู้อีก; แม้ไม่เห็นตัวอย่างก็ทำเป็นอย่างนี้.

แล้วก็การมีอาหาร, การต้องการอาหาร มันอยากอาหารเอง มันหาอาหารกินจนได้. เด็ก ๆ คลอดออกมามันก็ดูนมเป็น; สุนัขแมวอะไรก็เหมือนกัน มันหาอาหารต่อไปได้ตามลำดับ ก็เป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง.

แล้วต่อไปก็เป็นการต่อสู้ มันจะมีสัญชาตญาณของการต่อสู้หรือป้องกันตัวนี้ ติดมาแต่เล็ก ๆ เลย ไม่ต้องสอนก็ทำเป็น. ลูกแมวเล็ก ๆ นี่ มันก็เริ่มต่อสู้เป็น : ไปมองดูมัน มันก็ทำเสียงฮือ ๆ เพราะมันมีสัญชาตญาณแห่งการป้องกันตัว.

แล้วในที่สุดมันก็เป็นสัญชาตญาณของการต้องการอิสรภาพ หรือความสะดวกสบาย สัตว์มันก็ต้องการ; ไปดูให้ดี.

แล้วอย่าลืมน่าสัญชาตญาณเหล่านี้ คือรากฐานของการศึกษา ที่มนุษย์จะทำให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป จนเปลี่ยนมาอยู่ในรูปของการศึกษา มีญาณอันใหม่ ซึ่งเราจะเรียกกันสำหรับพูดกันให้รู้เรื่องในที่นี้ว่า “ภาวิตญาณ”. ภาวิตะแปลว่าเจริญ ทำให้เจริญขึ้นมา. สัญชาตญาณนั้น ญาณที่มันเกิดอยู่เองตามธรรมชาติ; นี่ภาวิตะนี้แปลว่า ถูกกระทำทำให้เจริญขึ้น ภาวิตญาณนี้ เป็นตัวการศึกษา ที่มนุษย์ทำให้เจริญให้มีขึ้น แต่ก็ไม่มีพื้นที่จะตั้งรากฐานลงไปบนสัญชาตญาณ.

เรามีความรู้เจริญขึ้นในการสืบพันธุ์, มันจึงสืบพันธุ์มาก

จนต้องคุมกำเนิดกันแล้ว เห็นไหม ? แล้วก็มีเจริญขึ้นในการหาอาหารกินอาหาร จนหลงอาหารเป็นบ้าเป็นบอไปแล้ว. แล้วก็มีสัญชาตญาณในการต่อสู้ ก็ต่อสู้กันจนจะให้วินาศกันทั้งโลกแล้ว, สัญชาตญาณของความต้องการอิสรภาพก็เลยเกิด จนไม่มีบิดามารดา ครูบาอาจารย์ พ่อแม่กันแล้ว; เดียวนี้ก็เห็นอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์นั่นแหละ.

นี่มนุษย์มีการศึกษา ขยายออกมาจากสัญชาตญาณเลยเกิดไป ฉะนั้นภาวิตถญาณนี้ ก็ต้องอยู่ในลักษณะที่ถูกตัดหรือพอดี. เมื่อยังเป็นสัตว์ก็มีสัญชาตญาณล้วน ๆ; พอเป็นคนขึ้นมา มีภาวิตถญาณเพิ่มขึ้น. นี่จะเดินไปในทางไหน จะเดินไปในทางผิดหรือทางถูก; เดียวนี้มันได้กำลังมากขึ้นแล้ว ได้ความรวดเร็วมากขึ้นแล้ว ญาณชนิดนี้แหละ ที่จะทำให้มนุษย์ผิดแปลกแตกต่างจากสัตว์; เรียกว่ามีความเป็นมนุษย์มากขึ้น ๆ ตามลำดับเพราะญาณนี้ แล้วก็เป็นมาได้โดยบังเอิญ โดยไม่ได้เจตนาที่มี คือใครจะไปเจตนาให้ใคร.

ที่แรกมนุษย์มีแต่คนป่าไม่นุ่งผ้า. มนุษย์นั้นแหละไม่ต้องสงสัยเลย มันเจริญขึ้น ๆ ส่วนใหญ่ก็โดยการบังเอิญ จนรู้นั้นรู้นี้เหมือนมนุษย์สมัยนี้; มันงอกงามออกมาทีละนิด ทีละนิด ทีละนิด ไม่ใช่ที่เดียวรู้ไปโลกพระจันทร์ได้; ต้องรู้อะไรเป็นทอด ๆ หลายพัน หลายหมื่นชั่วอายุคน หลายแสนชั่วอายุคน. ความเป็นมนุษย์มันก็เริ่มเจริญงอกงามขึ้น ด้วยอำนาจของสิ่งที่เรียกว่าการศึกษา เกินอำนาจของสัญชาตญาณแล้ว.

เดี๋ยวนี้เราไม่อาจจะถ่ายทอดกันด้วยสัญชาตญาณแล้ว จึงต้องถ่ายทอดกันด้วยการศึกษา. ถ้าเป็นสัญชาตญาณไม่ต้องสอน มันก็ทำเป็นเอง; แต่เดี๋ยวนี้มันเกินอำนาจของสัญชาตญาณ จึงต้องสั่งสอนกัน ถ่ายทอดกัน โดยวิธีการที่มนุษย์คิดขึ้นเอง. นี่ส่วนนี้มันเป็นการศึกษา ด้วยอำนาจของสิ่งที่เรียกว่าภาวิตญาณซึ่งเป็นของตรงกันข้าม เรียกว่าเป็นคู่กันก็ได้กับสัญชาตญาณ, สัญชาตญาณก็สัตว์ทั่วไป.

ภาวิตญาณนี้จะช่วยให้เป็นคนเป็นมนุษย์ขึ้นมาตามลำดับ เป็นรากฐานของการศึกษา; ก็แล้วแต่ว่ามันเดินไปถูกทางหรือเดินไปผิดทาง. มันต้องเดินมาถูกทางในบางสมัย แล้วก็เดินผิดทางในบางสมัย; ก็เรียกว่า ถ้ามีความถูกต้องเข้ามาเมื่อไรก็คือมีธรรมะเมื่อนั้น; ธรรมะนั้นก็คุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข. พอผิดทางเข้าเมื่อไร มันก็ไม่มีธรรมะเมื่อนั้น มันก็ต้องเดือดร้อน.

พิจารณาดูการขยายตัวของการศึกษาโดยลำดับ

นี่ลำดับของการศึกษาน่าสนใจ ถ้าเรารู้มาตั้งแต่ต้น ตั้งแต่ว่ารากฐานของมัน เราอาจจะจัดการให้ดีที่สุดต่อไปข้างหน้าก็ได้.

ขอรับรองให้ลองมองกันใหม่ มองไกลออกไปอีกที ตั้งต้นการศึกษาให้เสียใหม่ มองที่เดียวไปถึงคนป่า สมัยที่ยังเป็นครึ่งลิง

ครั้งคน. ลิงนี้พูดได้หรือไม่ได้? จะว่าลิงพูดไม่ได้เสียเลยก็ไม่ได้
มันคงพูดได้สัก ๔-๕ คำ คือพอมีเสียง

อย่างนั้นละ ก็รู้กันทันทีว่า “อันตรายมาแล้วไว้อย่างไร” วึ่งหนี
กันใหญ่ ถ้าเสียงอย่างนั้นละก็รู้กันได้ว่า มีเพศตรงกันข้ามที่นั่น
มาแล้วไว้อย่างไร. หรือว่ามีเสียงอยู่อีก ๓-๔-๕ เสียงพอให้ฝูงลิง
ทั้งหลายรู้กันได้ว่าเป็นอย่างไร, เป็นภาษาพูดเพียง ๔-๕ คำ
ที่มันเป็นเรื่องคนครั้งลิงขึ้นมา. นี่มันต้องขยายมากขึ้น จนรู้จัก
ทำเสียงให้แปลกออกไปกว่า ๔-๕ คำ เป็นหลายสิบคำ เป็น
หลายร้อยคำ มีความหมายจนรู้กันได้ด้วยคำพูด.

นี่การศึกษา ตั้งต้นด้วยการขยายตัวของเสียงที่เปล่งออก
มา ในความหมายที่แปลกออกไป ไม่บอกได้ว่าก็ همینปีมาแล้ว
หรือว่าก็แสนปีมาแล้ว; อาจจะต้องล้านปีมาแล้วก็ได้. การศึกษา
มันตั้งต้น แก่สิ่งที่มีชีวิต คือสัตว์นี้ เริ่มมีเสียงพูดที่มีความหมาย
แปลกออกไปนี้เพิ่มขึ้น ระดับแรกมันเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ระดับต่อมา ก็เกิดภาษาที่รู้จักทำให้แปลกมากออกไป
โดยเร็ว. นี่มันเป็นคนแล้ว, เดียวนี้มันเป็นคนมากที่สุดทีเดียว เกิด
ภาษาพูดออกไปมากมาย ตามมันสมองที่มันขยายออกไป.
มันสมองมันใหญ่ออกไป แล้วมันคิดนึกได้ดีขึ้น; นี้ภาษามันก็
เพิ่มมากขึ้น ตามที่มันสมองมันขยายออกไป ลำดับนี้มันก็เป็น
การศึกษามากขึ้น.

ที่นี้ต่อมามีความต้องการนั้นต้องการนี้ มันขยายออกไป
ตามที่มีมันสมองมันเกิดขึ้น; แล้วมันขยายตัวออกไป ก็เลยต้อง

คิดค้นหาวิธีการนั้นนี้มากขึ้น เป็นการศึกษาที่ขยายตัวขึ้นไปอีก. มนุษย์จึงรู้จักทำนั่น รู้จักทำนี่ มากขึ้นไปกว่าเดิมมากมาย.

นี่พอไปพบอะไรเข้า เป็นหลักเกณฑ์มากขึ้น มองเห็นทางแห่งความสำเร็จมากขึ้น ถึงจุด ๆ หนึ่ง ซึ่งมองเห็นชัดว่า มันจะทำได้อย่างไรนี้ ก็ทำการขยายตัวเร่งรัดออกไป อย่างกับเป็นบ้าเป็นหลัง คือวิ่งเร็วอย่างเป็นบ้าเป็นหลัง. นี้เรียกว่าการศึกษามันเป็นบ้า วิ่งออกไปรวดเร็วอย่างเป็นบ้าเป็นหลัง; จึงออกมาในรูปที่ว่า เดียวนี้จะไปโลกพระจันทร์ก็ได้ ไปไหนก็ได้; แต่ว่ามันน่าเศร้าที่ว่า จุดปัจจุบันนี้ มันกลายเป็นมีแต่การศึกษาชนิดที่จะทำโลกให้ฉิบหาย ทำโลกให้วินาศ. มันมีแต่การศึกษาที่จะทำโลกให้วินาศ; แต่แล้วเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น สำหรับจิตใจที่มันลุ่มหลงอยู่กับวัตถุ.

เดี๋ยวนี้เรามีความวินาศในโลกอย่างมากมาย, มาก มาก เหลือที่จะพรรณนาได้ แต่ก็ยังมองไม่เห็นกัน : วินาศทางวัตถุ แล้วเปลืองวัตถุในโลกนี้ไปเปล่า ๆ ที่ไม่จำเป็น มากกว่าที่จำเป็น; เขาวัตถุมาใช้ฆ่ากัน เขาวัตถุมาใช้ล้างผลาญกัน, เขาวัตถุมาเที่ยวเล่นสำเร็จสำเร็จ อย่างไม่จำเป็นไม่มีความหมาย นี่มันมากนัก. นี่เป็นความวินาศของวัตถุในโลกนี้ เพราะว่าการศึกษามันมาในรูปนี้.

แล้ววินาศทางร่างกาย ก็หมายความว่าร่างกายของเรามันอ่อนแอลง อ่อนแอลง ไม่เข้มแข็งเหมือนแต่ก่อน โรคภัยไข้เจ็บก็แปลกขึ้นมา; เป็นมนุษย์ที่จะต้องใช้เงิน หรือใช้อะไร

ที่เป็นการลงทุนมากขึ้น จึงจะอยู่ได้ อย่างที่เรียกว่าพอผาสุก. มันก็เลยเรียกว่าวินาศทางร่างกาย ที่จะต่อสู้กับสัมผัสทางธรรมชาตินี้ มันอ่อนแอลง, มันต้องทำบ้านอย่างนั้น ทำนั้น อย่างนี้ กระทั่งต้องทำห้องน้ำอย่างนั้นอย่างนี้เป็นต้น. แต่คนเขาคิดว่ามันเป็นเรื่องของความเจริญ, แต่ที่แท้มันเป็นความพ่ายแพ้อันหนึ่งเป็นความเสื่อมอันหนึ่งของมนุษย์ที่ว่ามีร่างกายอ่อนแอลง, มีโรคภัยไข้เจ็บแปลก ๆ มันเกิดขึ้น; แต่นี่ก็ยังไม่ว่ายเท่าความวินาศในทางจิตใจ.

ก่อนนี้มีความรู้สึกคิดนึกไปในทางความสงบเย็น; เดียวนี้ความคิดนี้ก็ไหลไปเองไปในทางความเร่งร้อน นี่คือความวินาศในทางจิตใจ ซึ่งแยกออกได้เป็น ๒ ทาง คือตัวจิตใจเองนั้น มนุษย์มีความเร่งร้อนมากขึ้น มีโรคทางจิตใจมากขึ้น; เช่นโรคเส้นประสาทโรคจิตนั้นมากขึ้น นี่รายงานของศักราชอนามัยของโลกก็ยืนยันชัดเจนที่สุดในข้อนี้.

แล้วโรคทางความวินาศทางวิญญาณ ก็คือ เดียวนี้จิตใจของมนุษย์มันต่ำ มันเสื่อมทราม มันเห็นแก่ตัว. ความที่จะคิดว่า “สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน” นี่หายไปหมดแล้ว ไม่มีอยู่ในความรู้สึกของมนุษย์แล้ว; มีแต่ว่ากูก็กู มึงก็มึง. นี่มันคือความวินาศในทางวิญญาณของมนุษย์ ที่มันมีการศึกษากันในรูปนี้. ถ้าเราไม่รู้เรื่องการศึกษานี้พอสมควรแล้ว เราคงจะแก้ปัญหาเหล่านี้ไม่ได้; ฉะนั้นจึงขอร้องให้ท่านทำความเข้าใจในเรื่องนี้.

ต้องแก้ด้วย “ถอยหลังเข้าคลอง”

นี่ขอให้มองข้อเท็จจริงในปัจจุบันนี้เกี่ยวกับการศึกษาต่อไป คือให้มองกันอย่างที่เรียกว่า หวังดีที่สุดแหละ. อุตมาก็พูดไปด้วยความหวังดีที่สุด ไม่ใช่หวังร้ายใครใคร เกลียดใครเกลียดคนจัดการศึกษาอย่างนั้นอย่างนี้ก็ไม่. พูดไปด้วยความหวังดี มองด้วยความหวังดี. และขอรับรองให้ท่านทุกคนนี้ก็มองด้วยความหวังดี. และว่าแม้เราจะมองกันด้วยความหวังดีที่สุดอย่างไร เราก็จะพอมองเห็นได้ตามที่เป็นจริง ตามความจริง บริสุทธิ์ใจนี้ว่า เรากำลังควบคุมการศึกษาไว้ไม่อยู่.

เราไม่สามารถควบคุมการศึกษา ไว้ให้อยู่ในร่องในรอยเพื่อไม่ให้เป็นไปในทางวินาศ. มันเป็นวัตถุนิยม มันจะเป็นความวินาศของโลก; นี้เรียกว่าเห็นชัดอยู่. เราก็ไม่สามารถที่จะควบคุมมันได้; ใครจะควบคุมใคร, เอาซิ, คนไหนจะจัดการศึกษาในโลกนี้ ให้ควบคุมโลกไม่ให้เดินไปสู่ความวินาศ ด้วยอำนาจของวัตถุนิยม.

อย่างนี้อุตมาเคยพูดเคยของร้อยว่า โอ๊ย, “มาถอยหลังเข้าคลอง” เสียดีกว่า มันไปไกลแล้ว มันผิดคลอง มันก้าวหน้าไปผิดคลอง, ถอยหลังมาเข้าคลองกันให้ถูกคลองเสียดีกว่า; มันเป็นคนบ้า เติลิตเปิดเบิ่งจนผิดคลองแล้ว. ถอยหลังเข้าคลอง เสียดีกว่า มันจะได้ถูกคลอง; แล้วค่อยเดินไปตามคลองกันใหม่. ไปเรียนเมืองนอกเมืองนา ฉลาดอย่างฝรั่งมากเกินไปแล้ว;

กลับมาเป็นคนใจอย่างคนไทยกันดีกว่า, มาเป็นคนใจอย่างคนไทยแต่โบราณเสียดีกว่า. นี่เรียกว่าถอยหลังให้มันลงคลองกันเสียที.

เดี๋ยวนี้เราควบคุมการศึกษาไม่อยู่; พร้อมกันนั้นก็มองเห็นว่า เราไม่สามารถควบคุมการศึกษาเลย ไม่มีใครสามารถควบคุมการศึกษาได้. เพราะว่าจิตใจมันพ่ายแพ้แก่ปีศาจแห่งวัตถุนิยมแล้ว ปีศาจแห่งวัตถุนิยมพาจิตใจไปเสียแล้ว แล้วจะมีอะไรที่เหนมาต่อต้าน หรือมาควบคุมการศึกษา.

นี่เอามาพูดกันตรง ๆ ง่าย ๆ ก็ว่า เดี่ยวนี้เราอยู่ในสภาพที่กล่าวได้ว่า จัดการศึกษาไม่เป็น, จัดการศึกษาไม่ถูกต้อง, จัดการศึกษาอย่างโง่เขลาอย่างหลับหูหลับตา ทั้งโลก.

จัดการศึกษาไม่เป็น จัดการศึกษาไม่ถูกต้อง จัดการศึกษาอย่างหลับหูหลับตา เข้าไปหาเหว คือ ความวินาศของมนุษย์นี้เอง คือจัดการศึกษาจนกระทั่งว่าต่อต้านพระเจ้า, จัดการศึกษาทำลายพระเจ้า, จัดการศึกษาต่อต้านทำลายศาสนา, ต่อต้านทำลายธรรม. ไม่ยอมให้ศาสนาหรือพระธรรม เข้ามาเกี่ยวข้องกับวงการของการศึกษา, ขจัดออกไปเสียจากวงการการศึกษา เมื่อไม่ก็ลืบปี่มานี้เอง; ในที่สุดก็ว่าเพื่อความสุขสนุกสนานเอร็ดอ่อยทางเนื้อหนังอย่างเดียว นั่นแหละเป็นพระเจ้า.

ข้อนี้จะจริงหรือไม่จริง พูดกันโดยบริสุทธิ์ใจอีกทีว่า มันจริงหรือไม่จริงนี้. ไหนก็พูดมาแล้วก็อยากจะพูดเสียให้จบ. ขอให้ทบทวนพิจารณาดูหนึ่งว่าจริงหรือไม่จริง? ว่าการศึกษาในโลก

ปัจจุบันนี้มันมีลักษณะอย่างไร ?

พิจารณาดูความผิดพลาดด้านการจัดการศึกษา

ข้อที่ ๑ อย่างแรกทีเดียว ก็จะเห็นว่า การศึกษานี้มันพ่ายแพ้แก่เรื่องที่มีมนุษย์เขากำลังประสงค์จางหวัง คือเรื่องการเมือง เรื่องเศรษฐกิจ หรืออะไรต่าง ๆ ที่มันเป็นบริวารแก่ทางการเมือง. เรื่องการเมืองมันขึ้นหน้า มันขึ้นสมอง หรือยิ่งกว่าสมอง.

ที่นี้การศึกษามันพ่ายแพ้แก่สิ่งเหล่านั้น มันตกไปเป็นทาสตกไปเป็นเครื่องมือของการเมือง. ฉะนั้นการศึกษาไม่เป็นอิสระ มันก็ต้องแล้วแต่การเมือง. เมื่อการเมืองทำไปด้วยกิเลส การศึกษาก็เลยเป็นบริวาร ที่จะสนองความต้องการของกิเลส. การศึกษาของเราจึงมีลักษณะเป็นไปเพื่อส่งเสริมกิเลส; แม้ว่าเพื่ออาชีพ เพื่อวิชาชีพ เพื่อคนจะอยู่รอดได้นี้ มันมีจุดหวังมุ่งหมายอยู่ที่เรื่องทางการเมือง ไม่ใช่เรื่องในอิสรภาพของมนุษย์ ที่จะไปบรรลุมรรค ผล นิพพาน.

ฉะนั้นขอให้พิจารณาดูแบบโครงร่างการศึกษา ระบบการศึกษาของประเทศไหนก็ตามในโลกนี้ จะต้องยกการเมืองให้เป็นเรื่องแรก, ให้การศึกษาทั้งหมดสนับสนุนการเมือง เป็นประโยชน์แก่การเมือง. อย่ามาขัดขวางกันเป็นอันขาด; จะเป็นศึกษาเรื่อง

อื่นออกไป เรื่องการทหาร การเศรษฐกิจ การต่าง ๆ ก็เพื่อประโยชน์แก่การเมือง เพราะว่าเรื่องการเมืองนี้ มันเป็นเรื่องอยู่หรือเรื่องตายของประเทศชาติ มองเห็นเสียอย่างนั้น.

ข้อที่ ๒ นี้ดูไปอีกแง่หนึ่ง การศึกษามันดีเกินไปอย่างไรเสียแล้ว คือให้อิสระภาพเสรีภาพแก่ความต้องการ ของนักศึกษา นั้น ไม่มีขอบเขต. นี่มองมาทางนี้ มองมาข้างในนี้ ที่เราจัดการศึกษาในโรงเรียน มหาวิทยาลัยอะไรก็ตาม ให้อิสระภาพชนิดที่ไม่มีขอบเขต แก่นักเรียนหรือนักศึกษาเหล่านั้น; มันก็เหมือนกับทำให้เขาบ้า วางยาให้เขาเป็นบ้า; แต่แล้วก็ว่าดีกันหมด ทั้งครูทั้งลูกศิษย์ หรือผู้จัดการศึกษาที่แรก.

เอาตามยังมองเท่าไร ก็มองเห็นว่า การศึกษาเดี๋ยวนี้ให้อิสระภาพไม่มีขอบเขต, ไม่มีการจำกัดเขต ว่าอยู่ในวงของธรรมะหรือศาสนา หรือศีลธรรมเพียงเท่านั้นเท่านั้น; มันเปิดให้ อย่างที่ว่า ใครจะเหยียบย่ำอะไรออกไปก็ได้. นี่การศึกษาในโลกในปัจจุบันนี้ มีลักษณะอย่างนี้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันตรายต่อธรรมะที่จะช่วยคุ้มครองโลก.

การศึกษาในปัจจุบันนี้ ไม่ได้สอนกันให้รู้ว่า คนเราเกิดมาทำไม? ควรทำอย่างไร? ไม่รู้ ก็เลยมีปัญหาที่น่าหวาดหลาย ๆ อย่างเกิดขึ้น; โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ วันสองวันนี้ ก็มีนักเรียนตีกัน ในโรงเรียนอาชีวะช่างกล ไม่ต้องออกชื่อเพราะมันเป็นทั้งโลก, เพราะว่ามันตีกันมันตีกัน นักเรียนมันตีกัน ในโรงเรียนบ้าง ระหว่างโรงเรียนบ้าง หลาย ๆ โรงเรียนมารวม

กันบ้าง.

ที่นี่มีปัญหาเกิดขึ้นว่า พ่อแม่บางคนยืนยันได้ว่า เด็กของเขาดีเหมือนกับอย่างที่เราเรียกกันว่า ฟ้าพับไว้; แต่ทำไมไม่รู้พอมายู่โรงเรียนนี้ไม่กี่วัน มันก็ไปเข้าฝูงที่ตีกับเขาด้วยจริง ๆ เหมือนกัน, เป็นความจริงที่ว่ามันจะเข้าไปในหมู่ที่ตีกับเขาด้วยเหมือนกัน. ทำไมมันจึงตรงกันข้ามจากที่มันเคยมีนิสัยดีมาตั้งแต่เล็ก? มีคนตอบอย่างอื่น เช่น ตอบว่าไปอยู่ในโรงเรียนช่างกลนั้น มันถือแต่ก้อนแต่ทั้งปึงปึง ๆ หยาบคาย มันเกิดนิสัยหยาบคาย มันจึงเอาเข้าไปกับเขาด้วย.

เอาตามว่าไม่ใช่อย่างนั้น นั่นยังจะน้อยเกินไป มันเป็นตรงที่ว่า เดียวนี้การศึกษาไม่ได้สอนให้คนมีความรู้สึกสว่างไสวทางจิตใจ ว่าเกิดมาทำไม; ไปสอนแต่ว่าเพื่อปากเพื่อท้อง อาชีพนี้มันก็บ่งอยู่แล้วว่าเพื่อปากเพื่อท้อง; เกิดมาเพื่ออาชีพ มันก็เพื่อปากเพื่อท้อง มันก็คือตัวกูคือของกู. มันก็มุ่งแต่ว่าเรื่องตัวกู-ของกู เมื่อเข้ามาในหมู่นี้ไม่กี่วัน มันก็นิยมการทะเลาะวิวาท ทั้งที่ก่อนนี้มันดี.

นี่เพราะว่าโรงเรียนนี้ เขาไม่ได้สอนให้รู้ว่า คนเราเกิดมาทำไม? ในด้านจิตใจ ไม่มีโรงเรียนไหนสอนว่า “สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันและกันทั้งหมดทั้งสิ้น” นี่โรงเรียนไหนสอนบ้าง? ทั้งโลกนี้โรงเรียนไหน มหาวิทยาลัยไหน สอนบ้างว่า “สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น”. มันไม่รู้ว่า “เราเกิดมานี้ เพื่อช่วยกัน

ท่าโลกนี้ให้ดังงามให้น่าอยู่ให้น่าดู”; ถ้าสอนอย่างนี้ก็ตีกันไม่ลง
ฆ่ากันไม่ลง.

นี่ความผิดที่ว่า การศึกษาไม่ทำให้มนุษย์รู้ว่า เราเกิดมา
ทำไม, แล้วเพื่อนของเราทุกคนในโลกนี้ ก็เกิดมาทำไม ?

ข้อที่ ๓ ดูแง่อื่นต่อไปอีก การศึกษาเดี๋ยวนี้ ให้เรียนมาก
ในสิ่งที่ทำให้ไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไมนั่นแหละ เรียนกันมากจนไม่
เข้ารูปของสันติภาพ, เรียนมาก แต่แล้วไม่เข้ากับร่องรอยของ
สันติภาพ. ฟังแล้วก็ไม่น่าเชื่อ มันเป็นเรื่องอย่างดีที่สุด ก็รู้มาก
ยากนาน คือเรียนมาก จนยากที่จะปฏิบัติลงไปได้; แล้วมัน
ไม่เป็นไปเพื่อสันติภาพ. มันก็เป็นเรื่องที่เราเคยเรียกกันว่า มัน
เป็นบ้าหอบฟาง.

การเรียน เรียนมากท่วมหัวท่วมหู เหมือนกับหอบฟาง
ท่วมหัวท่วมหู แต่ว่าในนั้นไม่มีเมล็ดข้าวสารที่แท้จริง; มันมี
แต่ฟาง. การเรียนสมัยนี้ก็เหมือนกัน เรียนมากมากเหลือมาก;
แต่แล้วไม่เป็นไปเพื่อสันติภาพเลย เพราะไม่ได้สอนให้รู้ว่าเกิด
มาทำไม. นี้เรียนจนเข้ารูปแห่งสันติภาพไม่ถูก; มันก็เลยเป็น
เรื่องของเกะกะระราน ยิ่งเรียนยิ่งเป็นแมงป่องที่ยกหูชูหาง;
ฉะนั้นจึงเดินขบวนในกรณีที่ว่า “ถ้าไม่เดินขบวนเสียดีกว่า”.
มันไปเดินขบวนในกรณีที่ ถ้าไม่เดินขบวนเสียจะยังดีกว่า มัน
มีเรื่องยกหูชูหาง; เพราะเรื่องการศึกษามันผิดทาง. นี้รู้มากยาก
นาน มันก็ไม่เข้าร่องรอยของสันติภาพ.

ที่นี้ ข้อที่ ๔ ดูต่อไปอีก การเรียนหรือการสอนอบรม

นั่น มันมีแต่การทำให้เห็นแก่ตัวจัด; เพราะมันยุ่งกันตลอดเวลาในการศึกษานั้น ให้เห็นแก่ตัว เห็นแก่พวกของตัว เห็นแต่โรงเรียนของตัวเอง; ไม่มีคำว่า “สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน” แล้วการเรียนนั้นเปิดโล่งหมด ในทางที่จะให้รู้จักความโลภ ละโมภ โภภลาม มีราคะ มีกิเลสมากขึ้น. การเรียนมันเปิดช่องให้แต่อย่างนี้.

แม้สิ่งที่ผนวกอยู่กับการศึกษา เช่นการกีฬา ซึ่งที่แท้ก็เป็น การเรียนทางวิญญาน, การกีฬานั้นให้มีวิญญานแห่งการเห็นแก่ผู้อื่น; แต่มันกลายเป็นตรงกันข้าม ล้มเหลวหมด แล้วยิ่งไปเล่นกีฬาก็คือยิ่งได้ไปวิวาททุบตีกัน, ไม่ไปเล่นเสียยังดีกว่า ยังสงบกว่า อยู่ที่บ้านที่โรงเรียนยังสงบกว่า; พอไปเล่นกีฬาก็เพราะนิสัยที่จะเกลียดน้ำหน้าคนอื่น ที่จะทำลายคนอื่น.

ได้ยินว่ามีกฎระเบียบเหมือนกับว่าเป็นใจผู้ร้ายอย่างนั้น; นักกีฬานี้ ที่เป็นนักเรียนนี้ จะต้องมีการประจำชั้นคุมไปไปเล่นกีฬา แล้วก็มีสโมสรวัตรกีฬาของโรงเรียนไปคุมอีก แล้วก็มี ตำรวจประจำสนามกีฬาช่วยควบคุมอีก. ดูซิคุณผลของการเล่นกีฬา หรือการศึกษาในทางวิญญาน เพื่อให้มีน้ำใจนักกีฬามันก็เลยล้มเหลวไปหมด; เพราะว่าการศึกษาพื้นฐานเดินไม่ถูกต้อง มันเปิดให้เห็นแก่ตัวยิ่งขึ้น ๆ; ก็เป็นอันว่าเป็นเข้าศึกแก่การที่ธรรมชาติจะเข้ามาครองโลก. ธรรมชาติจะเข้ามาต่อเมื่อคนแต่ละคนมีความเห็นแก่ผู้อื่น ยิ่งกว่าเห็นแก่ตน.

ที่นี้ข้อที่ ๕ ดูแง่อื่นที่มันเป็นเหตุให้เป็นอย่างนี้ ก็พบว่า

มันไม่มีการสั่งสอนอบรมเรื่องกตัญญูกตเวทที่ เรื่องให้เคารพคนเฒ่าคนแก่ บิดามารดา ครูบาอาจารย์. บิดามารดา ครูบาอาจารย์ ตกลงไปอยู่ในฐานะที่จะถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม. คนแก่นั้นไม่ต้องพูดละ สมัยนี้ไม่มีใครได้รับความเคารพ ด้วยเหตุแต่เพียงสักว่าตนเป็นคนแก่. แต่ถ้าในสมัยโบราณ คนได้รับได้รับความเคารพ แม้ด้วยเหตุผลแต่เพียงสักว่าตนเป็นคนแก่.

เพราะว่าอาตมาเคยเฝ้าหัวคนแก่ ทั้งที่รู้ว่าคนแก่นี้เป็นคนบ้า ๆ บอ ๆ เดินผ่านมาในวัด; ไม่ไหว้ อาจารย์เขียน. เพราะมีระเบียบของวัดว่า ถ้าคนแก่ผ่านมาแล้วต้องไหว้ทั้งนั้น; ด้วยเหตุผลสักว่าเขาเป็นคนแก่ เราต้องแสดงความเคารพ เรื่องอื่นไว้พูดกันอย่างอื่น. เดียวนี้ไม่มีที่ไหนที่เป็นอย่างนี้ ยิ่งฝรั่งแล้วยิ่งไม่ได้; เพราะว่าเขากำลังจะหัวเราะเยาะคนแก่ จะล้อเลียนคนแก่ จะหาความเพลิดเพลินในการรังแกคนแก่.

ข้อที่ ๖ แง่อื่นต่อไปชั่วเวลามันมีน้อย ว่ามันล้มหลอง คำว่าประชาธิปไตย ที่ให้อิสรภาพแก่การที่ทุกคนจะแสวงหาความสุขทางเนื้อหนัง. ที่ได้ขอบประชาธิปไตยกันนักนี้ คือว่าอิสรภาพเพื่อแสวงหาความสุขทางเนื้อหนัง; ใครมียารักสาวเอา, ใครกอบโกยได้เท่าไรก็กอบโกยไป; เป็นเรื่องประชาธิปไตย.

การศึกษาทำให้คนหลงในประชาธิปไตยประเภทนี้ ประชาธิปไตยที่ไม่มีขอบเขต, ประชาธิปไตยที่ไม่มีการบังคับตัวเอง, ประชาธิปไตยของกิเลสที่มันจะทำตามใจตัวมันเอง.

การศึกษาที่มีอยู่ให้แต่ประชาธิปไตยอย่างนี้; หรือแม้ว่าหลักการจะมีไว้ดี แต่การสอนการปฏิบัติจริง มันก็ไม่เป็นไปตามนั้น. ฉะนั้นเราจึงเห็นแต่ประชาธิปไตย ชนิดที่จะทำตามอำนาจของกิเลส ทั่วไปทั้งโลก; ไม่ใช่เฉพาะแต่ประเทศเรา.

ข้อที่ ๗ การศึกษาต่อไป ให้ลุ่มหลงในความเป็นอนาจาร ดีความไม่ถูกต้อง อย่งไหนอนาจาร? หรืออย่างไรไม่อนาจาร? นี่มันเนื่องด้วยวัฒนธรรมอื่นอีกหลายอย่าง; แต่เราจะพูดจำกัดลงไปแต่เพียงว่า การศึกษามันนี้ที่ไม่ทำให้เด็ก ๆ รู้ได้ว่า อย่งไหนเป็นอนาจาร? อย่งไหนไม่เป็นอนาจาร? เพราะบางทีครูนั่นเอง เป็นผู้อนาจารเสียเอง. เช่นว่า ครูนั้นก็แต่งตัวไม่เรียบร้อย จนเป็นที่ยั่วยวนกิเลสแก่ลูกศิษย์เสียก็มี. ฉะนั้นการศึกษาที่ให้มานี้ มันก็ไม่ทำให้เด็ก ๆ นี้ยับยั้งชั่งใจ; เด็ก ๆ เรียนเสร็จแล้วก็ยังไม่รู้จักแยก ว่าอะไรเป็นอนาจาร อะไรไม่เป็นอนาจาร, ก็ไปลุ่มหลงส่วนที่เป็นอนาจาร เพราะมันเข้ากันได้กับกิเลสที่เต็มอยู่ในใจของตน.

หรือเราจะพูดให้กว้างไปทั้งหมดก็ได้ว่า เราดูแผ่นป้ายโฆษณาทั้งหลายซึ่งไม่มีภาพอนาจาร เมื่อ ๒๐-๓๐ ปี มานี้ เดี่ยวนี้แผ่นป้ายโฆษณาทั้งหลายเต็มไปด้วยภาพอนาจาร แล้วก็ถือกันว่าไม่อนาจาร; เพราะการศึกษามันเลวลง จนทำให้ไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอนาจาร อะไรไม่เป็นอนาจาร. ถ้าคนที่เขาตายไปแล้ว เมื่อสัก ๑๐๐ ปี ๑๕๐ ปี กลับมาเดินอยู่ในตลาดเวลานี้ เห็นภาพโฆษณาเหล่านี้แล้ว เขาคงจะเป็นบ้า เพราะไม่รู้ว่าจะ

ทำไมจึงเอาเรื่องอย่างนี้ มาแขวนร่าอยู่ทุกหนทุกแห่งเต็มไปหมด; เข้าใจไม่ได้.

นี่เราก็เข้าใจไม่ได้ว่า เพราะอันนี้เอง อันนี้เอง เป็นเหตุให้จิตใจของคนเรามันเสื่อมลงเลวลง เพราะความที่ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอนาจารหรือไม่เป็นอนาจาร. ทำไมการศึกษาจึงไม่ช่วยให้เด็ก ๆ รู้ว่า อะไรเป็นอนาจารอะไรไม่เป็นอนาจาร? การศึกษาอย่างนี้มันเป็นอันตรายต่อสิ่งที่เรียกว่าธรรม.

ข้อที่ ๘ เอาละ, ที่นี้เข้ามาใกล้ศาสนาหน่อย อยากจะชี้ให้เห็นในแง่ที่ว่า เดี่ยวนี้คัดแยก แยกคัด หรือกีดกันอะไรก็ตามใจ เรื่องศาสนาเรื่องจริยธรรมนี้ ออกไปเป็นเรื่องส่วนบุคคลหาเอาเองตามใจชอบ; ไม่เอาเรื่องศาสนาโดยแท้จริง เรื่องจริยธรรมโดยแท้จริงมาใส่ลงไปเป็นหลักสูตรการศึกษา. มีบ้างก็นิดหน่อยกะปริบกะปรอย, แล้วไว้สำหรับจดลงไปในสมุด ไม่อยู่ที่ระเบียบที่ต้งทำที่เนื้อที่ตัวเป็นประจำวัน.

ที่นี้ แม้แต่ความรู้สำหรับจดในสมุดนั้นแหละ ก็ยังไม่ใช่ว่าตัวแท้ของศาสนา ไม่ใช่จริยธรรมที่แท้จริง เป็นเรื่องประโยชน์ทางการเมือง ทางอะไรเสียมากกว่า. นี้เรียกว่า มันได้คัดแยกเอาศาสนาหรือจริยธรรมออกไปเป็นเรื่องส่วนบุคคลว่าใครชอบอย่างไรก็ไปหาเอาเองเถิด. ไปหาเอาข้างหน้า เมื่อออกจากโรงเรียนแล้วเถิด ให้เป็นเรื่องส่วนบุคคลไปเสีย ไม่ใช่เป็นเรื่องที่บังคับว่า เด็กทุกคนต้องเข้าถึงอันนี้, ต้องมีอันนี้, ต้องประกอบตนอยู่ด้วยสิ่งอันนี้.

การศึกษาชนิดนี้เขาแยกศาสนาหรือจริยธรรมออกไปเป็นเรื่องของส่วนบุคคล. ถ้าเป็นอย่างแต่ก่อนไม่ได้; มาอยู่วัดก็ต้องถูกกันเข้ากับศาสนา, ไปอยู่โรงเรียนก็ถูกกันเข้ากับระเบียบต่าง ๆ วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีรากมาจากศาสนามาใช้อยู่ในโรงเรียน; เดียวนี้ก็หายไป.

ข้อที่ ๙ มองดูต่อไปอีกแง่หนึ่ง ก็คือว่า ไม่มีความสัมพันธ์กันกับคณะสงฆ์แห่งศาสนานั้น ๆ. คณะสงฆ์ในทางศาสนาไม่มีสิทธิไม่มีอะไร ที่จะเข้าไปจัดการศึกษาเหมือนแต่ก่อน. แต่ข้อนี้จะโทษกันโดยส่วนเดียวก็ไม่ได้; เพราะมันเป็นการล้มล้างของคณะสงฆ์เองก็ได้. แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีทางที่เห็นว่าถ้าเกี่ยวข้องกันให้เป็นลำเป็นสัน, ปรึกษาหารือกัน ให้สัมพันธ์กันกับคณะสงฆ์แห่งศาสนานั้น ๆ แล้ว; การศึกษาในโลกนี้ยังจะดีกว่านี้. เดียวนี้คล้าย ๆ กับรู้สึกว่ามันเป็นเรื่องปฏิบัติต่อกัน หันหลังให้กัน ไม่มีความสัมพันธ์กับคณะสงฆ์ในศาสนานั้น ๆ ยิ่งขึ้นทุกที, และกำลังจะหมด.

นี่เป็นการศึกษาที่เรียกว่าเดินไปตามความต้องการของตัวเอง ไม่อาศัยหลักทางศาสนา จนกระทั่งว่าพระเจ้าตายไปแล้วคือศาสนาไม่จำเป็น, เด็กจะมีความรู้สึกศาสนาไม่จำเป็นยิ่งขึ้น ๆ; เพราะไม่สัมพันธ์กับคณะสงฆ์ หรือทางฝ่ายศาสนานั้นแหละ. ยิ่งสัมพันธ์กันไม่ได้มากขึ้น เพราะมันเกิดไปแยกกันเข้า มีความล้มล้างขึ้นทางหนึ่ง มีความเตลิดเปิดเปิงขึ้นทางหนึ่ง; มันเลยไม่มีวันจะพบกัน. เว้นเสียแต่ว่าจะทำความ

เข้าใจกันเสียใหม่ ปรับปรุงตัวเองให้เข้ารูปกันเสียทั้ง ๒ ฝ่าย; อย่างนี้การศึกษาในโลกนี้ จึงจะมีลักษณะที่จะเป็นพื้นฐานรองรับธรรมะที่จะครองโลก.

สรุปแล้ว อยากจะชี้ที่ว่า เดี่ยวนี้การศึกษานี้มันมีเหตุผลเป็นอย่างอื่น คือไม่ยอมรับว่า การศึกษานี้มันมีราก รากฐานก็ตาม ยอดสุดของมันก็ตาม อยู่ที่วิญญาณของศาสนา ศาสนามีความมุ่งหมายอย่างไร เจตนารมณ์อย่างไร เรียกว่าวิญญาณของศาสนามีอยู่อย่างไร, อันนั้นแหละคือรากฐานของการศึกษา และเป็นยอดสุดของการศึกษาด้วย.

สำหรับศาสนาทั้งหลาย มีวิญญาณมีหัวใจอยู่ที่ความไม่เห็นแก่ตัว กระทั่งความไม่มีตัวที่จะเห็น. ความไม่เห็นแก่ตัวมันเป็นเหตุผลให้ไม่เกิดกิเลส ไม่เกิด โลภะ โทสะ โมหะ; อันนี้ควรจะมาเป็นรากฐานเบื้องต้นของการศึกษา แล้วก็เป็ยอดสุดท้ายของการศึกษาด้วย ด้วยเรื่องเดียวกัน, คือมันเริ่มต้นด้วยความไม่เห็นแก่ตัว แล้วก็ไม่เห็นแก่ตัวยิ่งขึ้น ๆ ๆ จนกระทั่งไม่เห็นแก่ตัวเลย เป็นสุภาพบุรุษแท้จริง. อย่างนี้เรียกว่าการศึกษานันมันมีรากพื้นฐาน และยอดสุดท้ายปลายสุด อยู่ที่วิญญาณของสิ่งที่เรียกว่าศาสนา คือความไม่เห็นแก่ตัว.

เดี๋ยวนี้ไม่ใช่มีใครเจตนาจะทำให้เป็นอย่างนี้ มันเป็นไปเองด้วยความเปลอ ด้วยความหลับหูหลับตา ด้วยความเห่อไปในทางเรื่องของวัตถุ ซึ่งมันมีแต่พอกพูนความเห็นแก่ตัวหนาแน่นหมึมา แล้วศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องไม่ได้ จะไปแก้ไขสักนิด

หนึ่งก็ยาก.

ถึงแม้ว่าในการศึกษาปัจจุบันนี้จะพูดเรื่องความไม่เห็นแก่ตัว มันก็พูดแต่ปาก; เช่นเดียวกับที่เขาเอ่ยชื่อพระเจ้า เอ่ยชื่อศาสนาแต่ปาก สำหรับทำพิธีรีตองอะไรมากกว่า; เนื้อเท่านั้น มันมีแต่เพิ่มความเห็นแก่ตัว, สอนแต่สิ่งที่ทำให้เกิดความเห็นแก่ตัว. เขาไม่มองเห็นอย่างนี้ ว่าเราแยกการศึกษาออกจากศาสนาไม่ได้; เพราะว่ารากฐานการศึกษาและยอดสุดการศึกษา นั้น มันอยู่ที่หัวใจของศาสนานั้นเอง.

ข้อที่ ๑๐ เอ้า, ดูที่น่าหวัดต่อไปอีกแห่งหนึ่ง ก็คือข้อที่ว่า เดียวนี้การศึกษานี้กลายเป็นการค้าหรืออาชีพไปแล้ว. การศึกษาแต่ก่อนนั้น เป็นเรื่องการยกสถานะทางวิญญาณของสัตว์ให้สูงขึ้น; แม้จะให้เรียนหนังสือ ก็เรียนหนังสือเพื่อยกวิญญาณของสัตว์ให้มันสูงขึ้นดีขึ้น. จริยธรรมทั้งหลายก็มุ่งจะยกวิญญาณของสัตว์ให้ดีขึ้นสูงขึ้น, เป็นการศึกษาเพื่อยกสถานะทางวิญญาณของสัตว์ทั้งหลายให้ดีขึ้น จนกระทั่งบรรลุมรรค ผล นิพพาน; นั่นคือการศึกษา.

นี่เดี๋ยวนี้มันเปลี่ยนเป็นถึงกับว่า การศึกษานี้เป็นเพียงวิชาชีพหรือเป็นเพียงการค้า, คนสอน, คนให้การศึกษานั้นมันเป็นอาชีพ บางทีก็ทำเพื่อการค้า เพื่อหากำไรจากการศึกษาที่ตนจัดนั่นเอง. เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว จะไม่เป็นการยกสถานะทางวิญญาณของใครให้สูงขึ้น. แต่จะเป็นการช่วยกันทำให้เห็นแก่ตัวมากขึ้น, กดสถานะทางวิญญาณให้ต่ำลงไป. เพราะครูก็เป็น

เสียอย่างนั้น, ผู้จัดการศึกษาก็เป็นเสียอย่างนั้น; นี้เรียกว่าไม่เป็นการยกวิญญานของมนุษย์แล้ว, เป็นการอาชีพชนิดหนึ่งในระหว่าง ๒ ฝ่าย แล้วคนเรียน ก็เรียนเพื่อไปประกอบอาชีพ ไม่ใช่เรียนเพื่อให้จิตใจของเรามั่นสูงขึ้น.

แต่ข้อที่ ๑๑ ประการสุดท้ายก็คือว่า ในที่สุดเมื่อมันเป็นอย่างนี้มากเข้าไปทุกหัวระแหง แล้วการศึกษาฝ่ายศาสนาก็ทนอยู่ไม่ไหว. การศึกษาฝ่ายศาสนาก็เลยตามกันการศึกษาของชาวบ้านไปเสียเลย.

การศึกษาทางฝ่ายศาสนาเลยไปตามกันการศึกษาของฝ่ายชาวบ้านไปเสียเลย; นี้คือความวินาศถึงที่สุด. ถ้ามันเป็นอย่างนี้ ก็เลยกล่าวได้ว่า ไม่มีการศึกษาชนิดไหนเลยในโลกนี้ที่จะช่วยให้โลกนี้มันรอด, หรือมีความเหมาะสมที่จะรอด. เพราะการศึกษาฝ่ายชาวบ้านก็ดี การศึกษาฝ่ายศาสนาก็ดี ล้มละลาย. ขอให้มองดูเถอะว่า อาตมาพูดด้วยเจตนาร้าย หรือเจตนาดีอย่างไร.

อ้าว, ไหนก็พูดแล้ว เวลาที่เหลืออีกนิดเดียวแล้ว ก็มีเรื่องเหลืออยู่นิด ๆ เดียว. ขอให้ทบทวนอีกนิดหนึ่ง คือทบทวนข้อที่ว่า ที่พูดนี้จริงหรือไม่จริง? เดียวจะว่าเอาเปรียบ ที่ว่าพูดมาตั้งมากมายนี้ มันจริงหรือไม่จริง? คือมันมีเหตุผลแสดงอยู่แล้วว่า การศึกษาที่จัดนี้มันไม่ถูกต้องจริง ๆ ก็เอาเหตุผลชนิดที่เรียกว่า สามัญสำนึก กำปั้นทุบดินก็ได้.

พิจารณาด้วยดี จะเห็นว่า การศึกษาจัดผิดหรือถูก

ถ้าว่าการศึกษาที่จัดไปนี้มันถูกต้อง แล้วทำไมพอเรียนเสร็จจบการศึกษาแล้ว มันโง่ไปบูชายาเสพติด? ยาเสพติดตั้งแต่บูห์ขึ้นไปจนถึงเฮโรอีนนั่นแหละ; ส่วนใหญ่ปรากฏว่า มันถูกใช้ถูกเสพโดยนักเรียน สูงขึ้นไปจนถึงกระทั่งผู้จบการศึกษา. เดียวนี้กำลังเป็นปัญหาใหญ่ในโลก คู่กันกับปัญหาทางสงคราม, ปัญหายาเสพติดนี้. ถ้าการศึกษามันถูกต้อง ทำไมจัดแล้ว มันทำให้เด็กนั้นยังโง่ขนาดที่ไปบูชายาเสพติดได้.

นี่ต้องสันนิษฐานไว้ที่ก่อนว่าการศึกษานั้นไม่ถูกแน่. สมัยโบราณเด็กที่อยู่วัดอยู่อาอยู่โรงเรียนอะไรแล้ว มันก็เกลียดยาเสพติด ไม่ตะครุบยาเสพติดเหมือนเดี๋ยวนี้ แล้วจะเรียกว่า มันเพราะอะไร เพราะการศึกษาถูกหรือไม่ถูก? หรือเพราะอะไร?

ไปคิดดูด้วย ว่าทำไมเยาวชนที่ได้รับการศึกษาแล้ว นิยมการแต่งตัวการทำผมทำผมหรืออะไรต่าง ๆ ไม่มีระเบียบ เหมือนคนบ้ายิ่งขึ้น? ทำไมไม่ชอบโกนเครา? ซึ่งเมื่อก่อนนี้ก็โกนเครา; มันก็น่าดู มันก็เป็นระเบียบ แสดงว่าเป็นผู้นิยมความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย มันก็ดีกว่าคนไม่มีการศึกษา. เดียวนี้มันกลายเป็นว่า คนไม่มีการศึกษาโกนเครา; คนมีการศึกษาแล้วกลับไว้เครา, แล้วก็ไว้ผมแบบที่ดูไม่ออกว่าผู้หญิงหรือผู้ชาย, แล้วก็ทำเสื้อผ้าเข็มขัดทำอะไรเหมือนกับว่านักเลงอันธพาล มันทำให้ลำบากทำให้มันเสียเวลา.

การศึกษานี้มันมีผลอย่างนี้ เพราะว่าเมื่อยังไม่เข้าโรงเรียน ไม่ทำอย่างนี้ มีหลักฐานปรากฏชัดอยู่ว่า; เมื่อไม่ไปเข้าวิทยาลัยนั้น มันไม่เคยแต่งตัวอย่างนี้. พวกญาติ ๆ ของอาตมาเขา มาปรับทุกข์ให้ฟัง ถึงกับร้องไห้ก็มี. ทั้งลูกหญิงลูกชายเสียด้วย; เมื่อยังไม่ไปเรียนที่วิทยาลัยนั้น มันไม่เคยทำอะไรบ้า ๆ บอ ๆ อย่างนี้. เดียวนี้ก็มาทะเลาะกันกับพ่อแม่ แต่ในเรื่องที่อยากจะทำอะไรวิปริตวิถิตารอย่างนี้. นี่ ผลของการศึกษา ทำให้เกิด อีบบั๊ขึ้นมา เมื่อเป็นผลสุดท้ายของการศึกษา, เกิดเหตุ นำเกลียดน่าชัง อะไรต่าง ๆ ขึ้นมา.

เรื่อง rover bird ที่เคยเล่าให้ฟังแล้วว่า ในประเทศอังกฤษ เมื่อต้นปีหรือปลายปีก่อนนั้น นักเรียนหญิงในวิทยาลัยนี้เดินไป เป็นฝูง ๆ ก็รุมกันทิ้งยายแก่เล่นสนุก ๆ ฉีกเสื้อบ้าง, เอากระจาดเหวี่ยงทิ้งบ้าง แก่ลั้งเอาสตางค์ทิ้งเสียบ้าง แล้วก็ให้กันกริ้ว. พอตำรวจมาก็เดินพริบ เป็นนักเรียนอย่างดีไปโรงเรียน จับใครไม่ได้. หนังสือพิมพ์นั้นยืนยันว่า ตำรวจสก็อตแลนด์ยาร์ด เป็นผู้รู้เห็นและหนักอกหนักใจ ว่ามันมีตั้ง ๓๐ แก๊งค์; แล้วในประเทศอังกฤษที่มีการศึกษาเป็นนักปราชญ์นี้ มันยังมีปัญหาอย่างนี้เกิดขึ้น ก็ต้องถือว่า การศึกษานี้มันวิปริต. แล้วยังมีว่า เด็กชายอายุ ๑๓-๑๔ ปี ช่วยกันข่มขืนยายแก่อายุ ๘๐ ปี เป็นสิ่งที่มิได้ ซึ่งมันไม่เคยมีในโลก.

นี่ผลของการศึกษา มีอาชญากรรมเกี่ยวกับเพศ เกี่ยวกับเรื่องทางเพศมาก จนไม่น่าเชื่อสถิตินั้น ๆ โฆษณารายงานพูด

ถึงว่าประเทศที่ใหญ่ ที่เจริญที่สุดนั่นแหละ; การศึกษาเจริญที่สุดนั่นแหละ มีอาชญากรรมทางเพศเกิดขึ้นเฉลี่ยแล้วทุก ๆ ๗ วินาที ๗ วินาทีต่อรายนี้ ชักจะสงสัย, ชักจะไม่เชื่อ. นี่โฆษณาโกหกกระมัง ๗ วินาทีมันเกินไป แม้แต่ ๗ นาทีต่อราย ก็ยังไม่ค่อยน่าเชื่ออยู่แล้ว; แต่ดูแล้วก็ไม่เห็นทางว่า เขาจะโกหกทำไม. นี่มันยอมพิสูจน์ความเหลวแหลกของการศึกษาที่ทำให้เด็ก ๆ หรือว่าคนหนุ่มหรือว่าคนโตแล้ว รับการศึกษามาแล้ว; มีจิตใจวิปริตถึงขนาดนี้, ไม่มีหลักศีลธรรมอะไรคุ้มครองได้ถึงขนาดนี้.

ที่นี้อาชญากรรมอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ฆ่ากันตายยิงกันตาย; อย่างประเทศไทยเราเนี่ย มันมีอยู่อย่างที่ไม่น่าเชื่อ ที่สมัยก่อนเขาไม่ฆ่ากันด้วยเหตุเพียงเท่านั้น; เดียวนี้มันก็มี, มีโรคทางจิตโรคประสาท โรคอะไรนี่เพิ่มขึ้น ๆ เร็วเกินส่วนของพลเมืองที่มันทวีขึ้น เมื่อเทียบกันตามส่วน. นี่ผลของการศึกษามันไม่ช่วยถึงขนาดนี้.

หรือว่าเมืองนอกก็ได้ยินข่าว ที่คนเขาไปแล้วมาเล่า, หรือหนังสือพิมพ์เองก็เล่า ว่าในกลางมหานครอันใหญ่โตมโหฬารของชาติที่เจริญที่สุดนั่น; ตามถนนที่สายสำคัญนั้น ก็ไม่มีชื่อมีแป๊ะ คืออาจจะถูกอันธพาลทำร้ายช่วงชิงอะไรเมื่อไรก็ได้ ซึ่งเมื่อก่อนนี้มันไม่แน่.

ทุกครอบครัวมีเงินสำหรับไปเที่ยวเล่น แต่ไม่มีเงินสำหรับช่วยเพื่อนมนุษย์ นี่ก็อ้างประชาธิปไตยได้ : “เพราะฉันเป็น

ประชาธิปไตย ฉันต้องมีสิทธิ์ใช้เงินของฉันอย่างนี้” คือว่าเราไปดูหรือไปอ่าน รู้เรื่องราวของพวกที่เขาไปเที่ยวเรือ, ไปเที่ยวสนุกสนานใช้เงินแพงนี้ ตลอดที่นั่งไปในเรือไปเที่ยวเมืองนั้น เมืองนี้ แบบทัศนจักร. แต่ว่ามันเกินทัศนจักร ตรงที่มันสนุกสนานกระเดียดไปทางอนาจารทางอะไรต่าง ๆ นี้ ใช้เงินมากที่สุด; ก็ดูอาการที่เขาแสดงแล้วว่าต้องใช้เงินมากที่สุด นี้เขาใช้เงินเพื่ออย่างนี้, เขาไม่ใช้เงินเพื่อสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ซึ่งกันและกัน. นี่การศึกษาอะไรทำให้เขามีจิตใจอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้คนก็บูชาเงินแทนพระเจ้า หรือว่าที่ใหม่เอี่ยม ก็คือว่าบูชาปล่องโรงงานอุตสาหกรรมแทนพระเจ้า; ว่าถ้าเรามีปล่องโรงงานอุตสาหกรรมมาก, ประเทศเราก็มั่นคงล้าสมัยเจริญรุ่งเรืองเลยบูชาเงิน หรือบูชาปล่องโรงงานอุตสาหกรรมกันดีกว่า ที่จะมาบูชาพระพุทธรูปหรือบูชาพระเจ้า.

มันไม่มีผลอยู่แค่เกี่ยวกับการเงิน มันมีผลมาทางจิตใจลงมาถึงจิตใจ เลยเดี๋ยวนี้ไม่มีเมตตากฎณาที่บริสุทธิ์ต่อใครแก่ใคร; มีแต่เมตตาการเมืองกฏณาการเมือง ช่วยเขาเพื่อมาเป็นพรรคพวกเขา แล้วก็ช่วยพลเป็นพิธี. คงจะนำหัวมากสำหรับที่เราจะพิจารณาดูว่า คนร่ำรวยนี้ปีหนึ่งจะจัดดอกไม้ ขนมนดนตรี ไปเยี่ยมเด็กอนาถา เด็กตาบอด เด็กยากจนอะไรสักครั้งหนึ่ง แล้วก็ประกาศโฆษณาว่าได้ทำบุญกุศลอันใหญ่หลวง.

คิดดูซิ, เขาเป็นคนร่ำรวย ขนาดร่ำรวยแล้วก็มากมาย. เป็นสุภาพสตรีที่จะเอาดอกไม้สักกระบุงหนึ่ง, เอาของหวาน,

เอาคนตรีสักหน่อยหนึ่งไปช่วยให้เด็ก ๆ ที่ยากจน หรือตาบอด หรือที่กักขังเด็กนี้ ปีหนึ่งสักครั้งหนึ่ง แล้วก็เรียกว่าเมตตาที่ควร แก่การโฆษณา แล้วก็โฆษณาด้วย. นี่ในโลกนี้กำลังมีอย่างนี้ แล้วเป็นผลมาจากการศึกษา ที่ในโลกนี้เขามีกันอย่างนี้.

นี่เอาตมายกตัวอย่างว่ามันมีแต่เมตตาการเมือง ทั้ง ๆ ไปทั่วโลก; มีแต่เมตตาการเมือง; ไม่มีเมตตาบริสุทธิ์ ทำเพื่อ ผักชีโรยหน้าบ้าง ทำเพื่ออย่างอื่นบ้าง.

นี่มนุษยธรรมกำลังหมดไป ๆ แล้วก็ยังมีธรรมะหลอกลวง เหมือนกับปีศาจธรรม ปี-ศา-จ-ธรรม, ปีศาจธรรมนี้มันมา มากขึ้น ๆ. มนุษยธรรมแท้จริงมันก็หายไป ๆ, เพราะฉะนั้นโลกนี้ มันก็เต็มไปด้วยจิตที่เห็นแต่ตัวกู-ของกู, ตัวกู-ของกู, การศึกษา ไม่ป้องกันได้ พิสูจน์ได้ว่า การศึกษานี้ยังไม่ถูกต้องแน่.

ถ้าดูทางเรื่องการเมือง ระบบประชาธิปไตยในโลกนี้ ประชาธิปไตยคืออะไร? ก่อนก็น่าฟังอยู่, พอดตกมาถึงสมัยนี้ ประชาธิปไตยไม่มีอะไร นอกจากการดำของฝ่ายค้าน และการ ทนของฝ่ายรัฐบาล. หาเลศนานา ลีลับโดยตรงดูไม่ออก โดย อ้อมดูไม่ออก เพื่อจะดำ, ฝ่ายค้านเขามีหน้าที่ดำ, ฝ่ายรัฐบาล ก็มีหน้าที่ทน หาเลศที่จะทน, หรือแล้วแต่ว่าจะทนได้อย่างไร, ประชาธิปไตยในโลกทั้งโลก มันเหลือแต่ว่า มันมีแต่การดำของ ฝ่ายค้าน, การทนของฝ่ายรัฐบาลเรื่อย ๆ ไป, จนกว่าจะเปลี่ยน กันไปเปลี่ยนกันมาผลัดกันเป็นฝ่ายค้าน ผลัดกันเป็นฝ่าย รัฐบาล.

ต่อเมื่อไรกันจะเปลี่ยนเป็นธรรมาธิปไตยสักที; มันจะได้มีธรรมะเป็นหลักเกณฑ์กันเสียที. เดียวนี้มันเป็นประชาธิปไตยคือเอาจิตใจของคนหนึ่ง ๆ เป็นหลัก เป็นใหญ่ เป็นประธาน มันไม่ไหว. นี่ก็เพราะว่าการศึกษาไม่สามารถเลย ไม่มีประโยชน์ในการที่จะทำจิตใจของคนให้เหมาะสม ที่จะเป็ประชาธิปไตยโดยแท้จริง, ประชาธิปไตยที่มีธรรมะ. ยุคมิลลิวินาทีมันจึงใกล้เข้ามาใกล้เข้ามา จนจะฆ่ากันวินาศทั่วโลกแล้ว.

กิเลสมากขึ้นอย่างรุนแรง ความต้องการก็เกิดขึ้นอย่างรุนแรง รวากับว่าเวลาชั่วโมงมันเหลือนาทีหนึ่งแล้ว. ถ้าเทียบส่วนอย่างนี้แล้ว คน ๆ หนึ่งมีอายุเพียง ๑๐ ปี ตรงกับข้อความในเรื่องที่เขากล่าวถึงยุคมิลลิวินาทีหรือ สัตถันตรกับปี; คือยุคที่มนุษย์จะไม่เห็นแก่ผู้อื่น จะฆ่ากันเหมือนเนื้อเหมือนปลา เพราะเขามีกิเลสมากนั่นเอง.

รวมความว่า การศึกษาของเราเนี่ย มันไม่ถูกแล้ว, มันยังไม่ถูก, มันไม่เหมาะที่จะเป็นพื้นฐานรองรับธรรมะที่จะมาครองโลก; เราจะต้องคอยดูกันต่อไป. เดียวนี้การศึกษาของเรา มันก็ให้แต่สติปัญญาอย่างสูงสุดสำหรับทำลายโลก; การศึกษาที่ผิดทางนี้ทำลายโลกยิ่งกว่าอาวุธปรมาณู. นี่ตัวอย่างเหล่านี้มันมีอยู่พอที่จะให้เราเห็นว่า การศึกษาที่กำลังมีอยู่เนี่ย มันถูกต้องแก่การที่จะเป็นเครื่องรองรับธรรมะที่จะครองโลกหรือไม่, หรือว่ามันเป็นเข้าศึกแก่ธรรมะเสียเอง ทำให้ธรรมะเกิดขึ้นครองโลกไม่ได้.

สรุป แง่ที่การศึกษา เป็นอันตรายต่อธรรมชาติที่คุ้มครองโลก

เอาละ, สรุปความกันที่ การศึกษาในโลกกำลังเป็นอันตราย ต่อธรรมชาติที่จะช่วยคุ้มครองโลก. คนเราเป็นอะไรก็โดยความรู้สึกรู้สึกของจิตใจ : คิดอย่างคนก็เป็นคน คิดอย่างสัตว์ก็เป็นสัตว์, คิดอย่างใจก็เป็นใจ, คิดอย่างบัณฑิตก็เป็นบัณฑิต, คิดอย่างพระก็เป็นพระ, คิดอย่างพระเจ้าก็เป็นพระเจ้า, เตี่ยวันนี้ใครกำลังครองโลก ก็คือคนที่มีความคิดอย่างไหนนั่นเอง. คนกำลังคิดอย่างไรมีมากในโลกนี้; คนนั้นแหละกำลังครองโลก.

นี่การศึกษาที่กำลังตาม ๆ หลังกันไป เรียกว่าตามกันกันไป ชนชาติใดประเทศใดเป็นมหาอำนาจกำลังรวบ กำลังมีอำนาจ กำลังมีของเอริดอรรยทางเนื้อทางหนังอย่างเทวดา กำลังก้าวหน้าและได้เปรียบ; แล้วชาติเล็ก ๆ ก็ตามกัน เพื่อว่าจะได้สิ่งเหล่านั้นนั่นเอง จะได้รวบ จะได้มีอำนาจจะได้มีของอรรย ๆ แบบเทวดา จะได้ก้าวหน้า จะได้เอาเปรียบ. ฉะนั้น การศึกษามันจึงตามกัน หรือตามทางกันได้ง่าย; เพราะว่ามันตกอยู่ใต้วิสัยของกิเลสเสียแล้ว.

นี่ขอให้มองเห็นว่า การศึกษาของเราที่กำลังพังทะลาย เพราะไปตามกันพวกวัตถุนิยม เห็นแก่เนื้อแก่หนัง; ออกอาละวาดเพื่อหาประโยชน์ทางเนื้อทางหนัง และกำลังจะล้มละลาย. ควรจะรีบกลับตัวเสียให้ทันท่วงที; อย่าต้องเป็น

อย่างนั้นเลย จึงจะเรียกว่าเป็นประเทศพุทธบริษัท มีพลเมือง เป็นพุทธบริษัทเป็นอยู่ด้วยธรรม ประกอบอยู่ด้วยธรรม หวังที่จะได้พึงธรรมนี้เป็นเครื่องคุ้มครอง. เดียวนี้กำลังทำผิดในเรื่อง การศึกษา ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่จะปั้นมนุษย์ให้เป็นอย่างไร.

อาตมามุ่งหมายส่วนใหญ่จะชี้ให้เห็นข้อเท็จจริง ที่ว่าเมื่อ ธรรมครองโลกนั้นจะเป็นอย่างไร. เดียวนี้กำลังชี้ได้แต่เพียงในแง่ว่า เมื่อธรรมจะมาครองโลกนั้น. ยังมาครองไม่ได้ เพราะว่า คนกำลังทำผิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการศึกษา.

นี่การบรรยายนี้ก็เกินเวลาแล้ว จะต้องยุติไว้ ขออาราธนา ให้พระสงฆ์ทั้งหลายท่านได้สวดคุณสาธยาย ข้อธรรมะเป็น เครื่องกระตุ้นเตือนใจพวกเราพุทธบริษัททั้งหลาย ให้ยังคงอยู่ในศาสนา ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบต่อไป.

ถ้าจะให้ธรรมครองโลก ก็ต้องจัดการศึกษาใหม่

จาก ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส “เมื่อธรรมครองโลก”
หมวดที่ ๒ ชุดปกกรรมพิเศษ อันดับที่ ๑๘.๑ บนพื้นแถบสีแดง

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ ซึ่งได้กล่าวมาตามลำดับ โดยหัวข้อว่า เมื่อธรรมครองโลกนี้ ได้ล่วงมาถึงครั้งที่ ๖ แล้ว ซึ่งในวันนี้จะได้อีกโดยหัวข้อเฉพาะว่า ถ้าจะให้ธรรมะครองโลก ก็ต้องจัดการศึกษากันเสียใหม่.

[คำปรารภ และทบทวน]

ในการบรรยายครั้งแรก ๆ ได้กล่าวให้เป็นที่เข้าใจกันแล้วว่า โลกคืออะไร, ธรรมะคืออะไร. แล้วก็ชี้ให้เห็นในข้อที่ว่า ธรรมยังไม่ครองโลก. ถ้าจะเรียกว่า “ธรรมะ” โดยคำกลาง ๆ

ก็ต้องเรียกว่า ธรรมะฝ่ายดำ, หรือฝ่ายอกุศล หรือฝ่ายอวิชา, เป็นฝ่ายที่ครองโลก. นี่ก็เท่ากับว่า ธรรมะที่เราประสงค์ ยังไม่ได้ครองโลก.

วิวัฒนาการทั้งหลายในโลก ทุกอย่างทุกประการ กำลังเป็นไปเพื่อความวิनाศของโลก. สิ่งที่เราเรียกกันว่า การกินคืออยู่ที่ ก็มีแต่เรื่องทำให้ลุ่มหลงมากขึ้น ๆ จนกลายเป็นที่ตั้งของกิเลสไปทุกอย่าง. ในที่สุดก็ทำให้เกิดความระส่ำระสายที่เรียกว่า วิกฤติการณ์ เบียดเบียนกัน แม้ว่าจะมีอะไร มาเป็นเครื่องช่วยให้ ความสะดวกสบาย ก็ล้วนแต่ใช้เครื่องมือเหล่านั้น ไปในทางที่จะล้างผลาญกัน หรือแม้ที่สุดแต่ว่า ล้างผลาญตัวเอง.

เมื่อหลงไหลในสิ่งที่เรียกว่า สะดวกสบาย กินดี อยู่ดี ก็ยิ่งมีความเห็นแก่ตัว จนกระทั่งลืมความผิดชอบชั่วดี จนกระทั่งเบียดเบียนตัวเอง ให้เดือดร้อนอยู่ด้วยกิเลส มีต้นหาเป็นต้น.

วิวัฒนาการเหล่านี้ ยังไม่มีผลเป็นสันติภาพเลย แต่ว่ามีผลเป็นความวินาศทางวัตถุเปลืองไปเปล่า ๆ ก็มาก. วินาศทางร่างกาย คือ มนุษย์มีร่างกายเปลี่ยนแปลงไปในทางที่อ่อนแอมากขึ้น, วินาศในทางจิต ก็คือ มีจิตฟุ้งซ่าน, วินาศไปในทางวิญญาณ ก็คือ เห็นผิดเป็นชอบ จนไม่รู้ว่าที่ตั้งจิตไว้อย่างไร จึงจะมีความสุข ก็ไปเอาสิ่งที่ตรงกันข้ามมาใช้ ในฐานะที่เป็นสิ่งที่ตนต้องการ อย่างที่เรียกกันว่า “เห็นกงจักรเป็นดอกบัว” เป็นต้น. อย่างนี้เราเรียกว่า มันเป็นวิวัฒนาการ เพื่อวินาศ-

นาการ; ฟังแล้วก็ไม่น่าเชื่อ แต่ก็ไปดูเอาเองก็แล้วกัน ว่า ในโลกนี้ กำลังมีแต่วิวัฒนาการ ที่เป็นไปเพื่อวิวัฒนาการของโลก.

มองกันอีกแง่หนึ่ง ก็ว่ากำลังทำแต่สิ่งที่เป็นไปเพื่อ ราคะ โทสะ โมหะ; สิ่งทั้งสามนี้เรียกว่ากิเลส ซึ่งพวกเราก็ทราบกันดีแล้ว ว่าเป็นอย่างไร. เดียวนี้โลกทั้งหลายทั้งปวง กำลังทำไปแต่ในทางที่ส่งเสริมราคะ โทสะ โมหะ : การประดิษฐ์ประดิษฐ์ วัตถุที่ดี การกระทำที่ดี ล้วนแต่เป็นไปเพื่อส่งเสริมราคะยิ่งขึ้น แล้วก็นิยมกันว่าดี ว่าเจริญ ว่าก้าวหน้า; มีสิ่งที่ส่งเสริมราคะ หรือ โลกะเท่าไร มันก็มีสิ่งที่ส่งเสริมโทสะ หรือ โภคะ มากขึ้นเท่ากัน.

เพราะว่า ความโกรธ หรือโทสะนั้น ย่อมมาจากการ ไม่ได้ตามที่ราคะ หรือ โลกะมันต้องการ. ถ้าคนมันมีราคะ โภคะ มากเท่าไร ก็จะต้องมีโทสะหรือโภคะมากเท่านั้น; ฉะนั้นยิ่งส่งเสริมราคะเท่าใด ก็ยิ่งเป็นการส่งเสริมโทสะมากขึ้นเท่านั้น.

นอกจากนั้นยังมีการเล่น ที่เพาะนิสัยแห่งโทสะ โภคะ ที่อยู่ในรูปที่เรียกว่ากีฬา ซึ่งแต่ก่อนไม่มีความมุ่งหมายเป็นการแพ้ หรือ การชนะ. เดียวนี้ก็มาเปลี่ยนเป็นการพ่ายแพ้ เป็นการชนะ หมายถึงมันกันอย่างกับว่าเป็นศัตรู; เรียกว่าวิวัฒนาการของกีฬา ก็เป็นไปเพื่อทำโลกนี้ให้วินาศ.

นี่ทุกอย่างไม่เป็นไปถูกต้องของแนวทางแห่งสันติ หรือ ความสงบแล้วก็ต้องเรียกว่าโมหะทั้งนั้น; หมายความว่า โลก กำลังทำไปในสิ่งที่ไม่ต้องทำ, ไม่ต้องทำอย่างยิ่ง ก็ไปทำให้มัน

เปลื้อง ให้มันยุ่ง มันก็เลยทำให้ระส่ำระสายมากขึ้น. นี้เรียกว่า ในโลกมีแต่กำลังทำเพื่อส่งเสริมระคะ โทสะ โมหะ; ไม่มองเห็นส่วนใดเลยว่าทำไปเพื่อกำจัด หรือตัดทอน หรือลดทอน กำลังของระคะ โทสะ โมหะ เลย.

เดี๋ยวนี้ก็มีวัฒนธรรมอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในโลก ที่เรียกกันง่าย ๆ ในที่นี้ว่า วัฒนธรรมอย่างตะวันตก เป็นวัฒนธรรมที่ปล่อยไปตามอารมณ์ ตามความรู้สึกของกิเลส; เพราะว่าบังเอิญไปค้นพบได้ ในความก้าวหน้าทางวัตถุ ที่ประดิษฐ์ขึ้นมาสำหรับส่งเสริมกิเลส เรียกว่าเป็นไปอย่างรุนแรง อย่างรวดเร็วก็เลยทำให้โลกนี้หมุนไปหาวัตถุนิยม แบบที่เรียกกันว่าตะวันตก, แบบตะวันตกกันหมดสิ้น ตามกันกันไปเป็นแถว. 'ไม่เท่าไรโลกทั้งโลกนี้ ก็จะเป็นโลกของวัตถุนิยมยิ่งขึ้น อย่างนี้ก็ไม่เรียกว่า ธรรมะครองโลก; เพราะวัตถุนิยมนั้น เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส.

ทีนี้ในครั้งที่แล้วมานี้ ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า การศึกษาของโลกในปัจจุบันนี้ ล้วนแต่เป็นอุปสรรคขัดขวาง แก่การที่ธรรมะจะเกิดขึ้น, หรือว่าจะครองโลก; คือมนุษย์มีการศึกษา ที่เป็นระบบแน่นอน มันคง อย่างยิ่ง ไปตามอำนาจของวัตถุนิยม ก็เลยกลายเป็นเครื่องต่อต้านธรรมะ ยากที่ธรรมะจะครองโลก. ดังนั้นจึงอยากชี้ให้เห็นในวันนี้ว่า ถ้าจะให้ ธรรมครองโลก อย่างแรกที่สุดก็ต้องจัดการศึกษากันเสียใหม่ ให้ถูกกันกับเรื่องที่ธรรมะจะครองโลก.

ทีนี้ อยากจะขยายความออกไปเองว่า อาจจะมีบางคน

ท้วงว่า มันไม่ใช่เรื่องของเรา ที่จะไปมองดูกันทั่วโลก หรือ รับผิดชอบกว้างไปทั่วโลก. คำตอบข้อนี้ได้พูดกันมาหลายครั้ง แล้ว แม้ในการบรรยายครั้งก่อน ๆ และอื่น ๆ ว่า เราในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท จะต้องนึกถึงโลก หรือสัตว์โลก เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าท่านทรงประสงค์.

ท่านเคยตรัสไว้ในที่มากมายหลายแห่งว่า “ตถาคตเกิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์แก่สัตว์โลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา พร้อมทั้งมนุษย์”. และยังตรัสว่า “ถ้าธรรมวินัยของตถาคตยังมีอยู่ในโลก ก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่กุศลแก่สัตว์โลก เทวโลก มารโลก พรหมโลก เหล่านั้นอยู่เพียงนั้น”. แล้วมีคำตรัสอีกมากมาย ที่แสดงว่าทรงประสงค์จะให้พุทธบริษัททั้งหลาย ได้รับความข้อนี้ไว้ ว่า : พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก เพื่อประโยชน์แก่โลก, ธรรมวินัยพุทธศาสนานี้ มีไว้เพื่อประโยชน์แก่โลก. แล้วทรงขอรับรองให้สาวกทั้งหลายประกาศพรหมจรรย์ เพื่อที่ประโยชน์แก่สัตว์โลกนั้น ๆ.

ดังนั้นเป็นอันว่า ถ้าเป็นพุทธบริษัท ที่จะสนองพระพุทธประสงค์กันแล้ว ก็จะต้องนึกถึงโลก ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรนึกถึง.

เมื่อเรานึกถึงโลกทั้งหมด อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านทรงประสงค์ ตัวเราก็จะเหลือเล็กน้อย เล็กยิ่งกว่าขี้ฝุ่นสักเม็ดหนึ่ง; นี้ไม่ควรจะเห็นว่า เรื่องของเรานี้มันสำคัญใหญ่โตอะไร ได้ก็ได้, ไม่ได้ก็ได้ หรือดีกว่า.

ถ้าเป็นเรื่องของโลกทั้งโลกละก็ ควรจะถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ. นี่ก็เป็นเรื่องที่พุทธบริษัทจะต้องนึกถึงอยู่เสมอ; จะนึกกันโดยแง่ใดก็ได้ คือ ไม่เห็นแก่ตัว, แล้วนึกถึงคนอื่น. หรือเมื่อไม่มีตัวกันด้วยกันทั้งหมดแล้ว ปลอຍให้สติปัญญาพาไปตามอำนาจของสติปัญญาแล้ว ก็จะทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ที่เป็นส่วนรวม, แล้วธรรมะนั้นก็เป็นประโยชน์แก่คนทั้งโลกเอง.

นี่มันเป็นทางลัดอันหนึ่งว่า ถ้าเราจะไม่นึกถึงตัวเองเลย ไปนึกถึงธรรมะ, ไปนึกถึงคุณค่าของธรรมะ; แล้วก็นึกถึงผู้ที่จะได้รับ คือผู้อื่นแล้ว มันก็สูงสุดอยู่ที่นั่น. เรากลายเป็นของเล็กน้อย ผ่าหรือแผ่งไว้ในนั้น, หรือแม้จะคิดเข้าข้างตัวว่า ถ้าโลกนี้มันพินาศ เราก็พลอยพินาศด้วย อย่างนี้ ก็ยังได้เหมือนกัน; ไม่ผิด หรือไม่เสียหายอะไร ในการที่จะช่วยกันทุกอย่างทุกประการ ที่จะช่วยให้โลกนี้มีความรอด หรือปลอดภัย แล้วเป็นอยู่ด้วยสันติ.

เอาตามจริงมีความเห็นว่า เราทุกคนควรจะนึกถึงโลก อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านทรงหวังไว้. เมื่อนึกถึงโลก ก็นึกตามที่เป็นจริง ว่ามันกำลังเป็นอย่างไร? เดียวนี้ก็มาพบว่า โลกนี้ยังไม่มีธรรมะครอง. โลกนี้กำลังหมุนไป ตามกระแสของสิ่งที่ไม่เรียกว่าธรรมะ; ถ้าจะเรียกว่าธรรมะ ก็ต้องเรียกว่า ธรรมะดำ หรือ ธรรมะบาป หรือธรรมะที่นำมาซึ่งความทุกข์; แต่ภาษารวมดาแล้ว ก็เรียกว่า “อธรรม” มากกว่า.

นี่จะต้องทำกันอย่างไร? แต่พิจารณาดูแล้ว ก็เห็นตามที

กล่าวมาแล้วว่า:-

ข้อแรกที่สุดนั่น มนุษย์กำลังชวนชวายเป็น ในทางที่จะทำโลกให้วิनाศ เพราะว่าการศึกษาไม่ถูกต้อง เพราะโมหะกำลังครอบงำ ฉะนั้น การที่จะแก้ปัญหาคือเป็นอันดับแรก จึงเพิ่งไปถึงการจัดการศึกษากันเสียใหม่ ให้ถูกต้อง ซึ่งจะมีอะไรบ้าง ก็จะได้พูดกันในวันนี้.

และขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า การบรรยายชุดนี้ จะพูดแต่เรื่องนี้ จนกว่าจะหมดกันทุกแห่งทุกมุม คือให้มองเห็นลู่ทางที่จะประพฤติปฏิบัติกันได้ ในลักษณะที่ธรรมะจะครองโลก.

[เริ่มการบรรยายตามหัวข้อของวันนี้]

ข้อที่ว่า จะต้องจัดการศึกษากันเสียใหม่ ถ้าถามขึ้นว่าคืออะไร ? ก็ต้องตอบกันอย่างที่เรียกว่าไม่มีทางผิด หรือว่าอย่างกำปั้นทุบดิน ว่า จัดให้มันตรงกันข้าม จากที่มันกำลังมีอยู่เดี๋ยวนี้ นี้ก็ตอบได้เพียงเท่านี้ก่อน; แล้วก็ยังไม่รู้ว่าทำอย่างไร แน่นนอนลงไปนัก. บอกแต่ว่ามันตรงกันข้าม จากที่เขาจัดอยู่ในเวลานี้; แล้วก็ต้องดูว่า เวลานี้มันจัดกันอย่างไร ก็ได้พูดมาเป็นส่วนมากแล้ว, ในการบรรยายครั้งที่แล้วมา.

นี่จึงพูดว่า จัดตรงกันข้าม จากที่เป็นอยู่ในเวลานี้ เพื่อเป็นเครื่องบูชาพระธรรม หรือว่า อารานาพระธรรม ให้มาครองโลก. พูดอย่างสมมติ ก็ต้องพูดอย่างนี้. ถ้าสมมติยิ่งไป

กว่านั้น ก็เพื่อบูชาพระเจ้า ให้พระเจ้ามาโปรดโลกกันอีกทีหนึ่ง; ต้องทำให้ถูกต้องตามความประสงค์ของพระเป็นเจ้า, หรือว่า ถูกต้องตามความมุ่งหมายของพระธรรม ก็หมายความว่า ไม่จัดไปตามหลักการการศึกษาของฝรั่งพวกที่เป็นวัตถุนิยม.

เรื่องฝรั่ง นี้ก็เหมือนกัน; คำนี้หมายถึงพวกที่คั่นคิด เจริญก้าวหน้าแต่ในทางวัตถุนิยมอย่างหลับหูหลับตา จนบอกว่า พระเจ้าตายแล้ว, คือ พระเจ้าไร้ความหมายไร้ค่า โลกนี้ไม่ต้องมีพระเจ้า อะไรทำนองนี้. น้อย่าไปตามกันพวกนี้ซึ่งเป็นวัตถุนิยมจัดเกินไป.

ที่นี่ ถ้าจะตอบให้มันรัดเข้ามา ถึงตัวเด็ก ๆ ที่จะรับการศึกษาก็จะตอบว่า จัดการศึกษาในลักษณะ ที่จะทำให้หัวใจของเด็ก ๆ มันเต็มเปี่ยม

หรือว่ามันประกอบไปด้วย *หิริ* *โอตต* *ปะปะ* *ทมะ* *สังขะ* *ขันตี* *จาคะ* *กตัญญู*, สี่ห้าอย่างเท่านั้นก็พอแล้ว.

ธรรมะมีมากมาย แต่ที่จำเป็นแก่ยุวชน ที่จะเติบโตขึ้นในอนาคต แล้วอยากจะระบุ :-

หมวดที่ ๑ ธรรมะแรก ก็คือ *หิริ* และ *โอตต* *ปะปะ* ให้รู้จัก ละอายบาปหรือกลัวบาป. เดี่ยวนี้ยังไม่ละอายบาป ยิ่งไม่กลัวบาป มากขึ้นทุกที ไม่ถือว่าบาปมี; อย่างกับถือว่า พระเจ้าตายแล้ว ก็คือไม่มีใครที่จะมาทำอะไรเราได้ เราทำอะไรตามชอบใจได้.

ที่นี่ หมวดที่ ๒ ก็มี ธรรมอีกหมวดหนึ่ง ซึ่งเป็นการช่วย

ให้เกิดความสำเร็จ ได้แก่ *สัจจะ* *ทมะ* *ขันติ* *จาคะ* ที่เรียกว่า *ฆราวาสธรรม* ทั้งสี่ประการ. นี่เป็นเครื่องมือที่ว่า ต้องการจะทำอะไรให้สำเร็จ ก็ให้ใช้เครื่องมือสี่ประการนี้; แม้ที่สุดแต่อยากจะมีอิทธิพลต่อปะป๊ะ ก็ต้องพยายาม ปฏิบัติธรรมะสี่ประการนี้.

จะทำอะไรทุกอย่างที่เป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ต้องอาศัยเครื่องมือสี่อย่างนี้ คือ *สัจจะ* – ตั้งใจจริง, *ทมะ* – บังคับตัวเองให้ทำ, *ขันติ* – อดทน, เพราะว่า เราต้องรอ ต้องคอย ต้องทน แล้ว *จาคะ* – คือสละสิ่งที่มีไม่ควรจะมีอยู่ในจิตใจ ออกไปเรื่อย ๆ. ถ้าทำกันอยู่อย่างนี้ สิ่งที่เราปรารถนานั้น ก็จะต้องได้เป็นแน่นอน.

แล้วหมวดที่ ๓ ข้อสุดท้าย ก็เป็นเรื่อง *กตัญญูทเวท* อีกสักข้อหนึ่ง; โดยไม่คิดว่า เราอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยผู้อื่น ทั้งทางร่างกาย ทั้งทางจิตใจ ทั้งทางดวงวิญญาณอันลึกซึ้ง ต้องอาศัยผู้อื่นทั้งนั้น. ต้องรู้จักบุญคุณของผู้อื่น หรือสัตว์อื่น ที่มองเห็นยาก ๆ ก็มี มองเห็นง่าย ๆ ก็มี โดยอ้อมก็มี; แม้แต่นก หนู มด แมลงบางอย่าง ในบางแง่ บางปริยาย มันก็มีบุญคุณแก่มนุษย์ ไม่ควรจะไปฆ่ามัน; อย่างนี้เป็นต้น.

ถ้าเด็ก ๆ มีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยธรรมะอย่างนี้ ก็เรียกว่าเรามีการศึกษาอย่างใหม่ อันใหม่ที่ตรงกันข้ามจากที่กำลังเป็นอยู่. แต่ถ้าว่ากันโดยเนื้อแท้แล้ว; ไม่มีธรรมะอะไรใหม่, ธรรมะนั้นไม่รู้จักใหม่ ไม่รู้จักเก่า เป็นของอย่างนั่นเอง. นี้ละเลยกัน

เสียนาน จนกลายเป็นเหมือนกับว่า เป็นของใหม่ อย่างนี้เป็นต้น.

นี่คือการศึกษานใหม่ สำหรับยุคที่กำลังจะพินาศ; จะต้องศึกษาให้มันตรงกันข้าม จากที่กำลังเป็นอยู่ หรือกำลังก้าวหน้า; ไม่ตามกันวัตถุนิยม. ทำให้มีหิริโตนตปปะ และธรรมอื่น ๆ ที่จำเป็น ที่โลกจะต้องมี.

สำหรับหิริและโตนตปปะนี้ จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับที่จะต้องมีในโลก โลกอยู่ได้เพราะธรรมะนี้; ไม่ใช่อยู่ได้เพราะกฎหมาย เพราะอาชญา หรือเพราะการหลอกลวง การจ้าง การอะไรกัน อย่างอื่น; นั่นมันเป็นเรื่องหลอกลวง.

มันเป็นผลของการที่บรรพบุรุษเขาทำไว้ดี คนในโลกนี้จึงยังมีหิริและโตนตปปะอยู่บ้าง ก็เลยคุมครองโลกมาโดยไม่รู้สึกรู้สึ; แล้วคนเวลานี้ก็อวดดี ว่าเราอยู่ไปตามความรู้สึกรู้สึสามัญสำนึกของเรา มันก็ถูกต้อง ทำโลกให้สงบรำงับอยู่.

แต่ที่จริงตลอดเวลาที่โลกมีความสงบรำงับนั้น มันหมายความว่า มีสิ่งที่เรียกว่า หิริ และ โตนตปปะ ที่บรรพบุรุษเคยมีอยู่ในสายเลือด ทำสืบ ๆ ต่อกันมา ถ้ายทอดกันมา เป็นเครื่องช่วยให้โลกนี้เยือกเย็น; เพิ่งจะมหายาไป ๆ เมื่อไม่นานนี้เอง ก็เลยต้องหันหลังกลับไปใหม่ อย่างที่เรียกว่า “ถอยหลังเข้าคลอง”. เดียวนี้ทำกันไปจนออกนอกคลองแล้ว เป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ เกล่เกล่อออกไปนอกคลองแล้ว ก็ต้องถอยหลังกันเสียที ให้ลงคลอง, คือให้ลงร่องลงรอย; แล้วจะได้เดินไปตาม

คลอง คือโลกนี้จะไปสู่ความสงบสุข หรือสันติ.

นี่เป็นความมุ่งหมายของการจัดการศึกษากันเสียใหม่ เพื่อให้ธรรมชาติมาครองโลก. ต่อไปนี้ก็จะได้พูดให้ละเอียดออกไปเป็นข้อ ๆ เช่นจะตั้งปัญหาขึ้นว่า การศึกษานั้นคืออะไร ?

จะจัดการศึกษาใหม่ ต้องรู้ความหมายของการศึกษา

เมื่อถามว่า การศึกษาคืออะไร ? พวกนักการศึกษาในโลกนี้ก็ตอบไว้มากมายจนเวียนหัว : คนหนึ่งก็ตอบอย่างหนึ่ง, ยุคหนึ่งก็ตอบอย่างหนึ่ง, ยุคหนึ่งก็ตอบอย่างหนึ่ง, จนมากจนเวียนหัว. แต่ในที่สุดก็พอสรุปได้เป็นใจความสำคัญว่า :-

การศึกษานั้น มุ่งหมายให้เยาวชน มีสติปัญญา ความเฉลียวฉลาด พอที่จะดำเนินอาชีพ หรือชีวิตของตน ให้พ้นจากความยากลำบากไปได้. หรือจะให้ลึกลงไปอีกหน่อย ก็ว่า เพื่อจะพัฒนาสติปัญญาตนได้ง่าย ๆ เลว ๆ ต่ำ ๆ นั้น ให้มันดีขึ้น. เป็นสติปัญญาที่ดีขึ้นมา เอาไปใช้อะไรก็ได้.

ความรู้อันนี้ สติปัญญาอันนี้ เอาไปใช้เพื่อประโยชน์อะไรก็ได้; แต่ในที่สุดก็ใช้เพื่อทำมาหากิน, แล้วก็ในที่สุดจริงๆ ก็เพื่อความก้าวหน้าในทางวัตถุ เป็นวัตถุนิยม เจริญชนิดที่ทั่วโลกนี้ให้วินาศ อย่างที่เห็น ๆ กันอยู่. แต่เขาก็ได้ให้คำจำกัดความ

ไว้ดีว่า “การศึกษานี้เพื่อความรอดอยู่ได้ของมนุษย์”; แต่แล้ว ก็ไปเล็งถึงความรอดในทางวัตถุทางร่างกาย เสียมากกว่า. เขาสอนกันแต่อย่างนั้น โลกนี้จึงมีความรอดในทางร่างกาย, แล้วก็รอดมาก เติลิดเปิดเปิงไป จนกลายเป็นปัญหาอย่างอื่น เป็นความทุกข์อย่างอื่นขึ้นมา.

นี่การศึกษานี้ไม่พอ ที่จะทำโลกนี้ให้มีสันติ; ไม่ต้องไปคาดคะเน หรือว่าไปอ้างเหตุผลอะไรกันที่ไหน ก็ดูเวลานี้ ซึ่งเขาก็อดกันว่า การศึกษากำลังเจริญที่สุด. พวกที่เขาเป็นผู้จัดการศึกษากำลังอดว่า เจริญที่สุด. พวกที่ป่าเถื่อนล้าหลังก็ไปตามเขา ว่ากำลังจะเจริญตามเขา ว่าโลกนี้มันกำลังเจริญด้วยการศึกษา; แต่ผลของมันก็ออกมาในลักษณะที่ว่า โลกนี้กำลังยุ่งยากลำบากยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน. ในส่วนน้อย ๆ ย่อย ๆ นี้ก็ลำบาก, ส่วนตัวบุคคลนี้ก็ลำบาก, ส่วนประเทศ นี้ก็ลำบาก, ทั้งโลกนี้ก็ลำบาก, ยิ่งลำบากมากขึ้น; ไม่เห็นว่าตรงไหนมันมีความลำบากน้อยลง. ฉะนั้นการศึกษาที่กำลังมีอยู่ ก็พิสูจน์ตัวมันเองว่า มันยังไม่ถูกแน่ เพราะว่า ยิ่งนับวันก็ยิ่งไกลต่อสันติภาพ.

ทีนี้ ถ้าจะให้พวกเราพุทธบริษัท เป็นผู้ตอบปัญหานี้กันบ้าง เราก็จะไม่ตอบอย่างนั้น เพราะว่า จะตอบตามทัศนะของพุทธบริษัท. มองสิ่งต่าง ๆ ในสายตาของพุทธบริษัท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มองการศึกษาตามวิธีการของพุทธบริษัท เราก็จะตอบไปในทางที่ว่า การศึกษานั้นมันคือ. การยกสถานะทาง

วิญญาณของคนในโลกให้สูงขึ้น.

สถานะทางวิญญาณของคนในโลกตกต่ำ ด้วยอำนาจของกิเลส ของโมหะ ของอวิชชา ของความลุ่มหลง จนเกิดกิเลส ปลีกย่อยอีกมากมาย ต้องมีการยกจิตใจหรือวิญญาณของมนุษย์ในโลกให้สูงขึ้น คือ อย่านำให้กิเลสเหล่านั้นครอบงำได้. นี่คือการศึกษ ในทัศนะของพุทธบริษัท; ไม่พูดถึงร่างกาย โดยเอาร่างกายเป็นสิ่งที่ไปไปตามอำนาจของจิต. แล้วจิตก็ไปไปตามอำนาจของความรู้ วิชาความรู้สติปัญญา ซึ่งจะเรียกในที่นี้ว่าวิญญาณ; ฉะนั้นจะเป็นการยกดวงวิญญาณของสัตว์ให้สูงขึ้น.

เรื่องวัตถุนั้นเกือบจะไม่ต้องพูดถึง เพราะมันเพ้อแล้ว, แล้วยิ่งมาทำให้เรื่องทางจิตทางวิญญาณกระทบกระเทือน หรือว่าตกต่ำ; เพราะเรื่องทางวัตถุนั้น มันล่อลวงคนในโลกได้ดีที่สุด เรื่องทางจิต ทางวิญญาณนี้ มันไม่ล่อลวง มันจึงมีอำนาจน้อย.

นี่เรียกว่า จำกัดความลงไปได้ว่า การศึกษาคือการยกสถานะทางวิญญาณของคนในโลกให้มันสูงขึ้น ๆ; กิเลสครอบงำไม่ได้ ไม่หลงด้วยวัตถุ ไม่ทำลายวัตถุเปล่า ๆ ไม่ทำลายการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง ที่เป็นธรรมะนั้นด้วย. โลกก็มีสันติ, การศึกษาก็เพื่อโลกมีสันติ, ด้วยเหตุที่มนุษย์มีจิตใจสูงขึ้น ๆ. เมื่อจิตใจสูงขึ้นจริงแล้ว ก็ทำอะไรถูกเอง และก็ทำให้มันเกินไป แล้วก็ทำอะไรที่ไม่จำเป็น เพราะความลุ่มหลงในเรื่อง

ทางวัตถุเหล่านั้น.

การศึกษาที่แท้ ควรจะเป็นการยกสถานะทางวิญญาณ

ทีนี้ข้อที่หนึ่งจะพูดต่อไปอีก ให้มันชัดขึ้นไปอีก ว่า การศึกษาคืออะไร? การศึกษาก็คือ การที่พ่อแม่ หรือครูบา-อาจารย์ หรือว่า พระเจ้าพระสงฆ์ ทำการยกสถานะทางวิญญาณของคน ให้สูงขึ้น.

บิดามารดา เป็นผู้ยกสถานะทางวิญญาณของลูก ตั้งแต่แรกมาทีเดียว ถ้าเป็นพ่อแม่ที่ดี; ถ้าไม่เป็นพ่อแม่ที่ดีก็ไม่ต้องพูดถึง; เพราะว่ามันไม่ใช่พ่อแม่ เพราะว่าไม่ได้ทำหน้าที่ของพ่อแม่. ถ้าทำหน้าที่ของพ่อแม่ ก็จะเป็นการยกฐานะทางวิญญาณของทารกน้อย ๆ นั้นให้สูงขึ้น.

ตามหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า บิดามารดาเป็นอาจารย์คนแรก เรียกว่า บวรพาจารย์ของคน แล้วยังเป็นอะไรอีกมาก; แต่ที่ว่าสำคัญนี้ เป็นบวรพาจารย์ มีความหมายว่า ยกวิญญาณของทารกให้สูงขึ้น.

นี่มีความหมายว่า เป็นพ่อแม่ที่ดี ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตามหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา, ฉะนั้น เพียงทำกิริยาท่าทางให้ดู ก็จะเป็นการยกสถานะทางวิญญาณของทารกน้อย ๆ

ให้สูงขึ้นมา; เมื่อพูดจาพร่ำสอนเอาใจใส่ ก็ทำให้เกิดแสงสว่าง
ขึ้นในจิตใจของทารก จนกระทั่งเป็นเด็กรุ่นขึ้นมา เป็นเด็ก
ที่ดี.

เดี๋ยวนี้ก็ละเลยกันมาก เพราะไปเป็นทาสของวัตถุนิยม.
พ่อต้องไปทำงานหาเงิน นั้นถูกต้องแล้ว; แต่ถ้าแม่ทิ้งไปเสียด้วย
ไปหาเงินอีกเหมือนกัน มันก็ผิดแน่. เพราะว่าวิญญูญาณของลูกนี้
มันจะถูกภูตผีปีศาจคร่าเอาไป กลายเป็นไม่ใช่ลูกมนุษย์; แม้
จะไปฝากไว้ที่โรงเรียน เขาก็สอนกันแต่เรื่องวัตถุนิยม ก็ตก
ไปเป็นทาสของภูตผีปีศาจอีกชนิดหนึ่ง, แม้ว่าเรียนไปถึงชั้น
มหาวิทยาลัย ก็เป็นทาสของวัตถุนิยม แล้วก็จะเป็นทาสของ
อื่น ๆ แทรกเข้ามาอีกมาก ไม่เป็นมนุษย์ที่ประกอบไปด้วย
มนุษยธรรม ที่จะทำความสงบรำงับ.

ฉะนั้น การศึกษานั้นคือสิ่งที่พ่อแม่จะต้องทำ เพื่อยกฐานะ
ทางวิญญูญาณของทารกให้ดีขึ้น แล้วก็เป็นที่ครูบาอาจารย์ที่
โรงเรียน ที่วัด ที่ไหน ก็จะต้องทำ.

เดี๋ยวนี้เมื่อความนิยมมันเปลี่ยนไป แม้แต่บิดามารดาก็ยัง
ต้องการให้สอนอย่างอื่น ไม่ต้องการให้สอนไปในทางที่ให้มี
จิตใจสูง ประกอบไปด้วยธรรมะ, เขาต้องการสอนหนังสือ รู้
หนังสือเร็ว ๆ ประกอบวิชาชีพได้เร็ว ๆ ไปหาเงินหาเกียรติอะไร
ได้เร็ว; เป็นเสียอย่างนี้ ก็เลยไม่มีการสอนในเรื่องที่จะทำ
จิตวิญญูญาณให้มันสูง, มันก็ขาดไป.

ที่นี้มาบวชมาเรียนก็เป็นหน้าที่ของพระเจ้าพระสงฆ์

อุปัชฌาจารย์ จะต้องยกสถานะทางวิญญาณของกุลบุตรนั้นให้สูงขึ้น ก็ไม่ได้ทำ, หรือไม่ได้ทำเสียเลย เพราะกุลบุตรนั้นก็ไม่ต้องการอย่างนี้; พ่อแม่ของกุลบุตรนั้นก็ไม่ต้องการอย่างนั้น; บางทีอุปัชฌาจารย์เสียเองนั่นแหละ ก็ไม่ต้องการอย่างนั้น; เป็นผู้มีความเข้าใจเป็นอย่างอื่น ลืมตัวกันไปหมด; ต้องการอย่างอื่น ก็คือไปเป็นทาสเป็นบ่าวของวัตถุนิยมนั่นอีกเหมือนกัน.

ก็เป็นอันว่า ไม่มีการศึกษาเลย, คือไม่มีการยกสถานะทางวิญญาณของคนที่เกิดมานั้นให้สูงขึ้นในระดับพ่อแม่ก็ดี ระดับครูบาอาจารย์ ก็ดี ระดับพระเจ้าพระสงฆ์ ในขั้นสุดท้ายนี้ ก็ดี.

การศึกษา ต้องเล็งถึงสิ่งดังกล่าวมานี้ ไม่ใช่ให้รู้หนังสือ. การให้รู้หนังสือนั้น เดียวนี้เขาทำกันเก่งจนเพ้อ จนเป็นคนฉลาดที่จะเป็นผู้ทำลายโลก เดียวนี้มีวิชาความรู้ทางหนังสือทางเทคโนโลยี ทางอะไรต่าง ๆ มากมาย จนถึงกับสามารถเป็นผู้ทำลายโลกกันได้ด้วยกันแทบทุกคน; แต่เรื่องทางจิตทางวิญญาณนั้น ไม่มี, ก็เลยต่ำ.

ถ้าจะพูดให้ชัดกว่านี้อีก ก็ต้องพูดว่า ธรรมะนั้นแหละเป็นสิ่งที่ยกสถานะทางวิญญาณ ของคนเราให้มันสูงขึ้น ทั้งโดยส่วนบุคคล และโดยส่วนสังคม. แต่ว่าธรรมะนั้น มันต้องอยู่ที่บุคคลจิต หรือกระทำ มันจึงจะมายกฐานะของจิตของวิญญาณของคน ให้สูงขึ้น, เพราะฉะนั้นการยกฐานะทางวิญญาณนี้จะต้องทำทั้งในฝ่ายที่เป็นความรู้ คือศึกษาให้รู้. เช่นเรียนปริยัติ

ตามสมควร, แล้วก็ปฏิบัติ นี่ต้องทำกันจริง ๆ มาก; ให้มีผลเกิดขึ้นมาจริง ๆ จึงจะเป็นการยกสถานะทางวิญญาณของคนได้จริง. เพียงแต่เรียนรู้ ก็ไม่มีความสูงทางวิญญาณ, หรือมีก็น่าหวั.

การปฏิบัตินั้น ถ้าปฏิบัติไม่สำเร็จ มันก็ยังไม่ได้รับผลตามที่ต้องการ; แต่อย่างน้อยก็ยิ่งดีกว่าไม่มีการปฏิบัติ มันคงจะมีผลบ้าง; ที่จะไม่มีผลเสียเลยนั้น เป็นไปไม่ได้. จะต้องปฏิบัติให้ถึงที่สุด; นี่มีผลเป็นการยกฐานะทางวิญญาณ. ต้องมีผลในวันคืน ทุกวันทุกคืน อยู่เป็นประจำ ที่เรียกว่าในชีวิตประจำวัน ไม่มีว่างเว้น.

นี่คือ การศึกษา ตามความหมายของพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาคที่ไม่ใช่ท่องบ่นอย่างในโรงเรียน; แต่เป็นการศึกษาที่จะต้องปฏิบัติอยู่ที่ กาย วาจา ใจ ท่านเรียกว่า ไตรสิกขา หรือ ไตรสิกขา คือ ศีลสมาธิปัญญา มันกระทำลงไปที่ กาย วาจา และใจ; ให้มีลักษณะอย่างนั้น ๆ เรียกว่าศีล, อย่างนั้น ๆ เรียกว่าสมาธิ, อย่างนั้น ๆ เรียกว่าปัญญา. นี่คือการศึกษ แล้วก็ต้องทำอยู่ที่เนื้อที่ตัว แล้วก็ทำตลอดเวลาด้วย การศึกษาคืออย่างนี้.

ที่นี้นักศึกษาในโลกนี้ หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักปรัชญาทางการศึกษาของโลกนี้ เขาไม่เคยคิดกันอย่างนี้ ไม่เคยมองกันอย่างนี้; มีแต่จะทำให้เด็กรู้หนังสือเร็ว ๆ แล้วก็รู้อย่างวิธีที่สนุกสนาน ไม่ต้องเคารพครูบาอาจารย์. ต่อไปก็อาจจะนั่งไหว้

ตู้ ที.วี. แทนอาจารย์ เพราะไม่ต้องเรียนกับอาจารย์ ก็ได้. ถ้าอยากจะได้อาจารย์สักที ก็ไหวตู้ ที.วี. ศิวิทยุ เป็นต้น; เพราะว่าเขากำลังจะเรียนทางวิทย์ ทางที.วี.กัน โดยจะไม่ต้องใช้ครูบาอาจารย์ก็ได้ ในอนาคตนี้. แต่ในที่สุด มันก็ไม่มีผลทางจิตใจ มีความรู้ที่เหลือเฟือแล้วก็เฟ้อ เพื่อจนเอามาทำลายตัวเอง.

ฉะนั้น รู้จักแยกสิ่งทีเรียกว่า การศึกษา ตามแบบของพุทธบริษัทออกมาเสีย จากการศึกษาตามแบบของชาวโลกแห่งยุคปัจจุบัน; ทีเรียกว่ายุคปรมาณู หรือยุคปิงปองนี้ มันต่างกันลิบ.

สรุปก็คือว่า การศึกษาที่แท้จริง ต้องเป็นการยกฐานะทางวิญญาณของคนอยู่ตลอดเวลา.

ทีนี้การศึกษายุคปรมาณู ยุคปิงปองนี้ มันไม่ยก มันกลับกดให้จมลงไปไหนหน่วงหน่วงก็เสถียร แห่งการเห็นแก่ตัว แห่งการเบียดเบียนผู้อื่น; เป็นอย่างตรงกันข้าม อย่างนี้. ฉะนั้น **ที่อาตมาว่า เราจะต้องจัดการศึกษากันเสียใหม่** นั้น ก็หมายถึง **จัดการศึกษาตามแบบของพุทธศาสนา หรือว่าของธรรมชาติที่ถูกต้อง แล้วของศาสนาอะไรก็ได้ ให้มันมีจิตใจสูงขึ้นก็แล้วกัน.**

ทีนี้ ก็มาถึงคำถัดไป ข้อที่ ๒ ทีเรียกว่า วิญญาณมันสูง นี่มันสูงอย่างไร ? อย่างไรเรียกว่า วิญญาณสูง ? อยากจะระบุว่า วิญญาณสูงนั้นไม่ตะกळेไม่ตะกลาม ในเรื่องกิน เรื่อง

กาม เรื่องเกียรติ.

มันจะไม่น่าฟังก็ได้ แต่ว่า พิจารณาดูแล้ว ไม่เห็นว่ามีความหมายอื่นผิดไปจากนี้. ถ้าวิญญาณสูง วิญญาณนั้นจะไม่ตะกละตะกลาม ในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ สามอย่างนี้ เราเคยเรียกกันสั้น ๆ ว่า สาม ก. สาม ก. คือกิน คือกาม คือเกียรติ, สาม ส. คือสะอาด สว่าง สงบ; สามคูนี่มันเป็นข้อ่าศึกแก่กัน, เดียวนี้เป็นเรื่องสาม ก.

เรื่องที่ ๑ ตะกละตะกลามในเรื่องกิน หมายความว่าเท่าที่จำเป็นที่จะต้องมีอาหารการกิน มีเครื่องนุ่งห่ม มีอะไรอาศัยใช้สอย ก็ตะกละตะกลาม; แทนที่จะเป็นวัตถุจำเป็น มันกลายเป็นวัตถุเหลือเฟือ ฟุ้งเฟ้อ ขึ้นมา ที่ว่าตะกละตะกลาม.

เรื่องกินอาหารนี้ ไม่ได้กินอย่างอาหารกันเสียแล้ว มันกินอย่างกินเหยือกกินของเอร็ดอร่อย สนุกสนาน ประดับตกแต่ง ซึ่งล้วนแต่เป็นการห้ามไว้ ในพระพุทธภาษิตสำหรับภิกษุที่จะบริโภคปัจจัย ๔.

นี่ ชาวโลกสมัยใหม่นี้ เขาก็มีอะไร ก็คิดดู เรื่องกิน เรื่องใช้เรื่องสอย เรื่องอะไรต่าง ๆ นี้ เกือบจะเป็นของทิพย์ หรือว่าของในเมืองสวรรค์ไปแล้วก็ยังไม่พอ ยังอยากจะเปลี่ยนกันเรื่อย; จะเปลี่ยนเตียงนอน หรือว่าจะเปลี่ยนรถยนต์ จะเปลี่ยนอะไรกันเรื่อย อย่างที่เรียกว่า สุดชีวิตจิตใจ นี่เรื่องกินก็ตะกละตะกลามอย่างนี้.

เรื่องที่ ๒ สွ่ไปจากเรื่องกิน ก็เป็นเรื่องกามารมณ์. กามา-

รณระหว่างเพศ ก็กำลังถูกประดิษฐ์คิดขึ้นมา; ให้มันมีความกระตุ้น หรือว่ามีความรู้สึกอะไรรุนแรง เพื่อให้จิตใจนี้มันไปลุ่มหลง ให้หนักไปกว่าแต่ก่อน จนไม่มีสิ่งที่เรียกว่า ลามกอนาจาร, จนไม่มีสิ่งที่เรียกว่า ความถูกต้องทางกามารมณ; คือมันยิ่งมากก็ว่ายิ่งถูกต้อง, ยิ่งมีความบ้าหลังมากก็ยิ่งเป็นความถูกต้อง เลยมีความตะกละตะกลามในเรื่องกามารมณ. แม้คนจะมีอายุมาก จะแก่แล้ว ก็ยังมีวัตถุดิบจจัยอุปกรณจะช่วยแก้ไขให้มามัวเมาในกามารมณได้จนกระทั่งตายก็มี.

เรื่องที่ ๓ ก็คือเกียรติ, เกียรติในที่นี้ หมายความว่า ความรู้สึกที่รู้สึกว่าเป็นเกียรติ มีได้จากการทำความดีก็มี จากการทำความชั่วแล้วมันไม่มีใครรู้จักมี; แล้วมันเป็นสิ่งที่ตะกละตะกลามได้เหมือนกัน, แล้วเป็นสิ่งที่รู้สึกได้ตามอำนาจของสัญชาตญาณ. เราจะเห็นสัตว์เช่น สุนัข และแมว เป็นต้น หรือโดยเฉพาะไก่, ถ้ามันเกิดรู้สึกว่ามันชนะ หรือมันมีเกียรติ หรือมันอะไร มันก็ตีปีก มันก็แสดงอาการเป็นผู้มีเกียรติขึ้นมาเหมือนกัน.

แต่เนื่องจากเกียรติมันเป็นเครื่องมือ สำหรับจะใช้หากาม หรือใช้หากินอะไรก็ได้ ก็เลยยิ่งหลงใหลกันใหญ่. กระทั่งว่าเกียรติปลอม ๆ ก็เอา; เพราะว่าเกียรติปลอม ๆ นี้ยิ่งสำคัญนัก ยิ่งเอาไปใช้หากิน หากาม อะไรได้ดีกว่า. คนในโลกเวลานี้จึงชอบเกียรติปลอม คือไม่ใช่เกียรติ แต่ในนามของเกียรติกันมาก

ขึ้น แล้วก็ถึงขนาดที่เรียกว่าตะกะตะกะกลาม.

ถ้ามีการตะกะตะกะกลามในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ สามอย่างนี้แล้ว เรียกว่า วิญญาณนั้นต่ำทราม วิญญาณนั้น ลงอยู่ในแหวนแห่งกิเลส ไม่ใช่วิญญาณสูง; จึงบัญญัติลักษณะ ของวิญญาณที่สูงว่า มันไม่มีการตะกะตะกะกลาม ในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ให้มันเป็นที่เข้าใจง่าย. จิตใจมันก็สูง อยู่เหนือสิ่งเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้มันเหมือนกับโคลน หรือเลน หรือของสกปรก มันอยู่ในที่ต่ำ มันก็ไม่ขึ้นมาครอบงำจิตได้; ฉะนั้นจึงมีจิตสมกับการที่จะเรียกว่ามนุษย์ ซึ่งแปลว่าสัตว์มี ใจสูง.

คำว่า “มนุษย์” นี้แปลว่า มีใจสูงอยู่ในตัว แปลอย่างอื่นก็ ได้ แต่ว่าความหมายก็วกกลับไปหาว่า มีใจสูงอยู่นั้นแหละ; มนะ แปลว่า ใจ, อุษะ หรือ อุษยะ ก็ตาม แปลว่า สูง, เอา วิเศษณะไว้ข้างหลัง ในกรณีอย่างนี้ ก็แปลว่า มีใจสูง. ถ้าใจ ต่ำก็ไม่ใช่มนุษย์; ถ้าใจสูงคือวิญญาณสูง ก็เป็นมนุษย์.

บางทีก็แปลว่า ลูกหลานของมनु; มนุก็แปลว่า มีใจสูง หรือ มีสติปัญญา มีความรู้ ลูกหลานมनु ก็คือลูกหลานของคนที่มี ใจสูงนั่นเอง. ไป ๆ มา ๆ ก็เอาความสั้น ๆ ว่า มนุษย์นี้แปลว่า สัตว์ที่มีใจสูง. ฉะนั้นจึงต้องไม่หลงจมตกต่ำลงไปอยู่ใต้เปลือก ตม มีกามเป็นต้น.

นี่ข้อแรกว่าจะไม่ตะกะตะกะกลามในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่อง เกียรติ; นี้วิญญาณสูง.

นี้แสดงโดยผล วิชาญาณสูงก็คือพ้น หลุดพ้นจากความผูกพันในทางวิชาญาณ, ไม่มีอะไรผูกพันทางวิชาญาณ; หมายความว่าไม่มีความทุกข์. วิชาญาณถูกผูกพันนั้นคือความทุกข์; ถูกผูกพันด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ความเกิดความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความอะไรต่าง ๆ นี้ เลยรวมอยู่ที่ความยึดมั่นว่า ตัวกู ว่าของกู; นี่คือการผูกพันของวิชาญาณ.

ถ้าใจสูงหมายความว่าหลุดออกมาจากความผูกพันเหล่านี้ทั้งหมด; แล้วมีความพักผ่อนในทางวิชาญาณ เพราะหลุดพ้น; หลุดพ้นออกมาจากความผูกพันทางวิชาญาณ แล้วก็จะจะมีผลคือการได้รับความพักผ่อนในทางวิชาญาณ.

เรานึกดูแล้วกัน ถ้าเรามีกิเลสตัวนั้น มีกิเลสตัวนี้ ผูกพันอยู่กับสิ่งนั้น สิ่งนี้; มันก็เหมือนกับว่าวิชาญาณนี้ไม่เคยพักผ่อนไม่เคยนอนหลับ มันถูกดึงถูกกระชาก ถูกแผดเผา ทิ่มแทง ร้อยรัดไปเสียเรื่อย.

เมื่อมีความพักผ่อนทางวิชาญาณนี้จึงจะมีจิตใจสูง แล้วสมกับการที่ว่า มันเกิดมาเพื่อเป็นมนุษย์. เกิดมาเป็นมนุษย์คือเกิดมาเพื่อใจสูง ก็พ้นจากความผูกพัน; ก็ได้รับการพักผ่อนทางวิชาญาณ; นี้เรียกว่าใจสูง เติมคำว่า อริยะ หรือ อารยะ เข้าไปก็ได้ เป็นผู้ประเสริฐกว่าธรรมดา เพราะว่าเขาได้รับการพักผ่อนทางวิชาญาณ.

ฉะนั้นถ้าผ่านผู้ใดยังไม่ได้ได้รับความพักผ่อนทางวิชาญาณ

ก็ขอให้รู้ไว้เถอะว่า; ตัวเองนั้นยังไม่เป็นมนุษย์ในความหมายที่ถูกต้อง ยังมีใจต่ำ อยู่ภายใต้ความบีบคั้น ท่วมทับ เผาผลนของสิ่งที่มันเป็นกิเลส.

นี่เรื่องของตัวหมดแล้ว ข้อที่ ๓ ก็จะต้องระบุว่า วิญญาณสูงจิตใจสูงนั้น จะเลยไปถึงเห็นแก่ผู้อื่น.

เมื่อตัวได้รับความพักผ่อนแล้ว ไม่มีความหิวตะกตะกลามในสิ่งใดแล้ว เป็นความพักผ่อนอย่างยิ่งแล้ว ก็มีโอกาศที่จักนึกถึงผู้อื่น. การเห็นแก่ผู้อื่นนี้ ช่วยจำไว้ด้วย อย่าเอาไปทิ้งเสียที่ไหน เรื่องของตนจะเสร็จแล้วหรือไม่เสร็จแล้วก็ตาม ต้องนึกถึงผู้อื่นด้วย; แต่เดี๋ยวนี้เราหมายความว่า เรื่องของตนเสร็จแล้ว ก็ควรจักนึกถึงผู้อื่นทันที.

พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลผู้จักถึงผู้อื่นก่อนพระองค์. ไปสอบสวนดูในพระพุทธภาษิตทั้งหลาย การตั้งปณิธานเพื่อเป็นพระพุทธเจ้านั้นเป็นเรื่องเพื่อผู้อื่นยิ่งกว่าเพื่อพระองค์; ฉะนั้นจึงยอมลงทุนมาก คือบำเพ็ญบารมีมากเพื่อจะให้ได้แก่ผู้อื่น. ถ้าต้องการเพื่อตัวคนเดียวแล้ว ไม่ต้องบำเพ็ญบารมีมากถึงขนาดนั้น.

ฉะนั้นการนึกถึงผู้อื่นนั้น แม้จักนึกถึงตั้งแต่ที่แรกไปก็ได้; แต่เดี๋ยวนี้เราเอาเป็นว่า เรื่องของเรามันพอ พอสมควรแล้ว พอได้พักผ่อนแล้ว ก็นึกถึงผู้อื่น, นึกถึงผู้อื่นอย่างไม่น้อยกว่านึกถึงตัว หรือว่า นึกถึงผู้อื่นยิ่งกว่าตัวหรือว่านึกถึงผู้อื่นหมดเลย หมดเลยเรื่องของเราไม่นึก อย่างนี้ก็ทำได้. ไปลองดู

เถอะไม่ตายบางทีมันจะเจริญเร็วกว่าเสียอีก.

นึกถึงผู้อื่นไม่น้อยกว่าที่นึกถึงตัว นี้ควรจะทำได้ แม้ว่าเรายังไม่ถึงที่สุด คือยังไม่เป็นพระอรหันต์; หรือว่ายังไม่รวยเป็นมหาเศรษฐีอะไรก็ตาม มันก็นึกถึงผู้อื่นได้ อย่างที่เรียกว่าไม่น้อยกว่าตัว. นี่จะเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ. ถ้านึกถึงแต่เรื่องตัวเรื่อย มันจะเพิ่ม ๆ ความเห็นแก่ตัว; แล้วก็ยากที่จะมีความพักผ่อนทางวิญญาณ. เรื่องนี้ถึงผู้อื่นนั้นเป็นยาแก้กัน จะทำให้เกิดความเห็นแก่ตัวนั้นน้อยลง ๆ ๆ หรือสลายไปในบางครั้ง บางคราว มันก็ได้พักผ่อน, มันได้พักผ่อน; คล้าย ๆ กับเป็นสุขอย่างยิ่ง เพียงแต่ยังไม่เด็ดขาด ยังกลับไปกลับมา.

ถ้าว่านึกถึงผู้อื่นยิ่งกว่าตัว นี่ก็เป็นอุบายอันหนึ่ง เพราะว่าคนเรามันมักจะเห็นแก่ตัว; นึกให้มากไว้ เผื่อมันรั่วไหลเสียบ้าง มันก็ยังจะพอดี. หรือกล้านึกถึงผู้อื่นหมดเลย ก็ยิ่งเก่งมาก แต่คนเห็นแก่ตัวเขาไม่ยอม; เพราะว่าเขาขี้ขลาด. ที่จริงไม่ควรจะขี้ขลาด ถ้านึกถึงผู้อื่นทั้งหมด; นั่นมันทำมาก แล้วมันก็ได้แก่ตัวก่อน, ก่อนกว่าที่จะไปได้แก่ผู้อื่น.

เพราะว่าเราเป็นผู้ทำ; แม้ว่าเราจะทำอย่างช่วยเขา เราก็ได้การกระทำหรือได้ผลการกระทำนั้นก่อนเสมอ. แต่ว่าไม่ควรจะตั้งใจชนิดที่ไม่เชื่อ, ไม่เชื่อตรงแบบนี้. ถ้าว่านึกถึงผู้อื่น ก็ขอให้นึกถึงผู้อื่นจริง ๆ; ที่มันจะมาหาตัวนั้น มันมาของมันเอง, มากก็ได้ไม่มากก็ได้. นี่เรียกว่ามันมีวิญญาณสูง.

การศึกษาเป็นสิ่งที่ทำให้สถานะทางวิญญาณสูง วิญญาณ

สูงต้องไม่ตะกละตะกลามเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ อย่างคนธรรมดาที่ต่ำ แล้วก็ได้รับความหลุดพ้น พักผ่อนในทางวิญญาน สมกับคำว่าเป็นมนุษย์, แล้วก็ก็มีโอกาสที่จะนึกถึงผู้อื่น. ทั้งหมดนี้รวมกันแล้ว เรียกว่าวิญญานสูง จิตใจสูงนี้ตามหลักของพุทธศาสนาที่เราะถอดรูปออกมาได้.

เดี๋ยวนี้ในโลก การศึกษาเขาไม่ได้ต้องการอย่างนี้, เขาไม่ได้ต้องการพักผ่อนอย่างนี้; เพราะเขาต้องการจะตะกละตะกลามมากขึ้น ไม่รู้จักละอาย. นี่มันเดินกันคนละทางอย่างนี้. นักปรัชญาการศึกษาของโลกปัจจุบันจึงมุ่งไปอย่างอื่น มีอุดมคติอย่างอื่น วางรูปกฎของปรัชญา ซึ่งเป็นเพียงความคาดคะเน; เป็นเรื่องพูดแต่ปากทั้งนั้น จะวางอย่างไรก็ได้ ยิ่งเป็นเรื่องปรัชญาแล้วมันเป็นเรื่องพูดเท่านั้น.

เดี๋ยวนี้เราไม่ต้องการเป็นแต่เพียงเรื่องพูด ต้องการเป็นเรื่องทำจริง แล้วก็เป็นเรื่องที่ว่ามีเหตุผลแสดงอยู่ชัดเจนอย่างเรื่องวิทยาศาสตร์; เพราะว่าเราไม่ชอบปรัชญา ซึ่งเป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ ไม่มีตัวมีตน. และเราชอบอย่างวิธีวิทยาศาสตร์ คือมีข้อเท็จจริงที่เห็นชัดอยู่ แล้วก็ทำได้จริง ๆ เหมือนกับทำแก้วตดดู.

ทั้งหมดนี้เราเรียกว่า วิญญานสูง เป็นผลของการศึกษาที่เป็นไปตามทัศนะอันแท้จริงของพุทธบริษัท; แล้วยังจะรวดเร็วไปถึงว่า ที่ว่าของพุทธบริษัทนี้คือของธรรมชาติ. ของธรรมชาติที่แท้จริง ที่ตายตัว ที่ได้ขีดขาดอยู่ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ.

ที่นี้ข้อต่อไป ข้อที่สี่ก็อยากจะพูดถึงคำว่า การศึกษาสูง เมื่อรู้ว่าวิद्याณสูงเป็นอย่างไร แล้วก็มาได้จากการศึกษาก็ต้องมีการนึกถึงการศึกษที่สูง.

การศึกษที่สูง ก็คือการศึกษาที่ถูกต้อง. พอพูดว่าศึกษาเฉย ๆ มันพว้า มันไปต่อก็ได้; ยิ่งไปอยู่ในมือของพวกวัตถุนิยมแล้ว มันก็ต่ำมาก. เมื่อการศึกษาสูง ก็ต้องมีความถูกต้องหลายประการ แสดงอยู่ในตัวมันเอง ว่าสูงจริง.

อย่างแรกที่สุด อยากจะระบุว่า เรียนรู้แต่สิ่งที่มนุษย์ควรเรียน ที่ไม่จำเป็น, ที่ไม่จำเป็นแก่มนุษย์ อย่าไปเรียน; มันทำให้มาก ทำให้ยุ่ง จนที่จำเป็นนั้นไม่ได้เรียน, เรียนได้น้อย เรียนได้ด้วยความยากลำบาก. สิ่งที่มนุษย์ควรเรียนด้วยความจำเป็นไม่เพื่อ. นี่คือการศึกษที่ถูกต้องหรือสูง มันถูกต้อง มีจุดหมายที่ถูกต้อง.

เดี๋ยวนี้เรากลัวมากไป ก็เอาเรื่องของปรัชญาเข้ามาใช้ มันก็พว้า; คนจึงต้องไปเรียนสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องเรียนเสียมาก. นำสงสารลูกเด็ก ๆ เล็ก ๆ ที่ได้รับการศึกษาสมัยปัจจุบันนี้ ต้องเรียนสิ่งซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเรียน แล้วมันถึงกับให้โทษก็มี มันเกินกำลัง แล้วมันสอบได้ มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร นอกจากได้การรับรองหรือว่าประกาศนียบัตร ตามที่นักรับการศึกษาสมัยนี้เขาบัญญัติกัน. ส่วนเรื่องที่เราควรรู้ ที่ทำอย่างไรจะเป็นผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งอดทนมีวิद्याณสูง นี่ไม่ได้เรียน; เด็ก ๆ ไม่ได้เรียน, วัยรุ่นก็ไม่ได้เรียน, คนหนุ่มสาวถึงมหาวิทยาลัยแล้ว ก็

ไม่ได้เรียน, จนจบการเรียนแล้ว ก็ไม่ได้เรียน เรื่องที่จะทำให้จิตใจสูง หรือบังคับตัวเองได้ หรือมีศีลธรรมดี นี่ไม่ได้เรียน. ไปเรียนเรื่องอาชีพเป็นหลักใหญ่ แล้วก็ไปเรียนเรื่องประกอบออกไป เป็นศิลปะเป็นอะไร ไม่มีที่สิ้นสุดนั่นแหละจนพ่อ, คือไปเรียนสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องเรียนนี้มากเกินไป. เราจะเรียกว่าเป็นการศึกษาที่หลับตา ฉะนั้นมันสูงไปไม่ได้.

อย่างที่สองนี้ การศึกษาสูงจริง มันต้องเรียนด้วยประสบการณ์ หรือเรียนจากประสบการณ์แล้วก็เกิดมีประสบการณ์ใหม่ที่จะเป็นตัวการศึกษาจริง ๆ ขึ้นมา; แต่โดยเฉพาะที่มันจำกัดความทุกข์ได้ จำกัดความโลภ ความโกรธ ความหลงได้ จำกัดกิเลสได้. การศึกษาที่สูง ต้องเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่ไปจดไว้ในตำราท่องตำรา ตอบตามันนั้นได้แล้วก็ได้ปริญญา เป็นเรื่องถ่ายทอดวิชาหนังสือ.

เดี๋ยวนี้คนจึงยิ่งเรียนยิ่งโง่ หมายความว่ายิ่งเรียนยิ่งโง่ ในการที่จะทำตัวเองให้มีความสุข. ยิ่งเรียนยิ่งโง่ ในการที่จะทำตัวเองให้มีความสุขสะอาด สว่าง สงบ; แต่แล้วยิ่งเรียนก็ยิ่งฉลาด ในการที่จะไปตะกละตะกลามเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; นี่มันตรงกันข้ามอยู่อย่างนี้. ไปฉลาดอย่างวัตถุนิยม; จึงขอรับรองว่ามาโง่อย่างตามแบบโบราณไทย ๆ ของเราบ้าง เป็นเรื่องจิตใจ เป็นเรื่องวิญญาณสูง.

เดี๋ยวนี้ไปเรียนเมืองฝรั่งฉลาดมากแล้ว; มาโง่อย่างไทย ๆ กันเสียบ้างเถอะ คือมารู้เรื่องจิต เรื่องวิญญาณ ที่จะ

ตัวความสงบสุขแท้จริง. ไปตลาดทางวัตถุนิยม ก็คือร้อนนะ จะร้อนมากขึ้น; จะไม่ออกไปจากขอบเขตของความร้อนได้. ตลาดอย่างฝรั่งมากนักแล้ว; มาใจอย่างไทย อย่างปุ่ยาตายาย สมัยโน้นกันเสียบ้างเกิด. ขอภัยพูดอย่างนี้ ก็เพื่อว่ามันลึบยาก.

อย่างที่สาม การศึกษาที่แท้จริง ไม่ต้องอยู่ที่ประกาศนียบัตร ไม่ต้องอยู่ที่เกียรติ ไม่ต้องอยู่ที่อะไร; นอกไปจากความจริง แล้วก็เป็นจริงกว่า; ที่คนธรรมดาเขาจะมองเห็นกัน คือไม่มองข้ามสิ่งสูงสุดที่มีอยู่แล้ว. ที่จริงการที่ไม่มีอะไรในทางวัตถุ แต่มันมีการสูงในทางจิตใจนั่นแหละมันมีสูงอยู่แล้ว.

เมื่อวันสองวันนี้ ฟังวิทยุเรื่องทำดี ที่เอามาเล่าให้ฟังเพื่อเข้าใจเรื่องนี้ คือว่าแม่ทำขนมขายด้วยความสามารถ ตลาดเฉลี่ย อนาคตนี้ ก็ทำเงินได้ เลี้ยงตัวเองได้ เลี้ยงลูกให้เล่าเรียนได้ด้วย. ที่นี้ข้างลูกนั้น เขาว่า ถ้าฉันขายป่วยฉันเรียนจบ ฉันจะต้องขอให้แม่หยุดทำขนมขาย ให้หยุดพัก. เขาว่าถ้าเขาเรียนสำเร็จนะ; ส่วนแม่นี้บอกว่าไม่ต้อง ที่ฉันทำอย่างนี้มันดีอยู่แล้ว เพราะฉันได้ออกกำลังทำขนม แล้วก็ไปขาย แล้วก็ได้สบายใจในการขาย ได้หาไปขายก็สบายใจในการสังคม แล้วก็ยังมีเงินเหลือให้แกได้เล่าเรียนด้วย. ที่ฉันพอใจอย่างนี้ อย่างยิ่งอยู่แล้ว; แต่เด็กที่เป็นลูกนั้นเขาไม่พอใจ เขาต้องเรียนให้ได้ปริญญาให้ได้เงินเดือนมาก เขาก็จะให้แม่ได้นอน ไม่ต้องทำงาน.

นี่ความดีมันอยู่ที่ตรงไหนแน่? ขอให้คิดดูว่า อันไหน

มันเป็นดีแท้ดีจริง ? อย่างแม่ของเด็กคนนี้ จะเป็นพลโลกที่ทำให้โลกให้มีสันติ. เด็กคนนั้นจะทำโลกให้ฉิบหาย คือว่าจะเรียนปริญญา ได้เงินได้เกียรติได้อะไรแล้ว มันก็มีแต่จะคดโกง เพราะว่าว่ามันไม่มีอะไร ไม่พอด้วยเงิน ด้วยเกียรติ ด้วยของ ด้วยอะไรต่าง ๆ; แล้วยังไปแถมทำให้คนอยู่เปล่า ๆ นอนเสียเปล่า ๆ นี่มันเสียแรงงานของโลก ที่ทำให้โลกมันวุ่นวายยุ่งยากขาดแคลนขึ้นทุกที.

นี่ขอให้มองเห็นความดี ที่มันดีอยู่แล้ว. เตี่ยวันนี้ที่บ้านเมืองมันหาความสงบไม่ได้ ก็เพราะมันไม่ค่อยจะมีใครสมัครเป็นอย่างแม่คนนี่; มันอยากจะเป็นอย่างลูกคนนั้น, แล้วมันก็ไม่พอ; มันก็ต้องแย่งกัน มันก็ต้องโกงกัน มันก็ต้องคอร์รัปชั่น. แล้วจะเอาอะไรมาแต่ไหนให้พอกันให้ทุกคน; ถ้าทุกคนต้องการอย่างนั้น.

อย่างที่ดี นี่ การศึกษาที่ดีที่สูง ต้องให้คนรู้จักสิ่งที่ดีที่สูงที่มีอยู่จริง; แล้วบางทีจะว่า จะต้องมีความแตกต่างน้ำด้วยซ้ำไป ที่มันจะดีจะสูง; ไม่ใช่มันไปทำงานนิด ๆ หน่อยแล้วได้เงินมาก ๆ ได้เกียรติมาก ได้อะไรมาก แล้วจะเรียกว่าดีว่าสูง. ชนิดนั้นจะทำโลกให้ยุ่ง จะทำโลกให้ขาดแคลน ให้ไม่พอยิ่งขึ้นทุกที.

แต่ถ้ามีคนให้เห็นว่า เป็นสุขด้วยการรอบเหงื่อทำงานขาย นี่มันก็จะทำโลกนี้ให้พอ, คือทำโลกนี้ให้เหลือ, ให้มีสิ่งที่มีมนุษย์ต้องการนั้นมันเหลือ. คนจะไม่ต้องแย่งงาน คนจะไม่ต้อง

สไตรีค์ กรรมกรจะไม่ต้องสไตรีค์, อะไรต่าง ๆ มันจะเรียบริ้อยไปหมดได้ เพราะว่าเขามีธรรมะเป็นเครื่องช่วย.

การศึกษาสูง ต้องทำให้ผู้เรียนนั้นมองเห็นสิ่งที่ดีจริงอย่างนี้ ไม่ใช่ชะเง้อคอ แหงนบปริญญา แหงนเกียรติ แหงนอะไรต่าง ๆ จนไม่พอ, จนเอามาไว้ที่ไหนก็มันไม่มีที่จะเก็บแล้ว ก็มีแต่สำหรับจะยุ่ง หรือจะเอาเปรียบกันเท่านั้น.

อย่างนี้ห้า หรืออีกทีหนึ่งก็ว่า การศึกษาที่สูงนี้ต้องไม่แพง. ต้องไม่มีอะไรที่แพง. ขอให้นึกถึงการศึกษที่พระพุทธเจ้าท่านให้แก่เรา. เดียวนี้เราก็นึกละเอียดอย่างยิ่งพอนึกเรื่องนี้ ที่ว่าต้องมานั่งบนธรรมมาสน์; แล้วก็ในสถานที่ที่ก่อกว้างอย่างนี้ แล้วจึงมาพูดกัน, ในเมื่อพระพุทธเจ้าท่านประทับตามพื้นดิน สอนสาวกของท่านกลางพื้นดินเป็นส่วนใหญ่; แม้แต่ในวิหาร วิหารนั้นก็พื้นดิน ตามทางเดิน บนขอนไม้ อะไรต่าง ๆ; นี้ก็มีปรากฏอยู่หลายเรื่องหลายราวหลายสูตรที่ท่านสอนได้. ไม่ต้องการตึกมหาวิทยาลัย ที่มันแพงมาก แล้วจึงจะสั่งสอนกัน.

ฉะนั้นเราไม่ต้องมีอุปกรณ์การเรียนการสอนที่มันแพง โดยที่เรามั่นใจไปเอง หลีกเลี้ยงการแพงได้เท่าไร จะยิ่งเป็นการศึกษาที่สูงได้เท่านั้น นี้ถ้ามันไปตามกันพวกวัตถุนิยมอีกเหมือนกัน มันก็เลยทำให้ยุ่งมากขึ้น; เรียกว่ามันต้องไปหาเงินมามากมาย มาสร้างอาคารสร้างเครื่องใช้อะไรต่าง ๆ ที่มันไม่จำเป็นจะต้องสร้าง; แล้วก็สร้างแล้วก็ไม่ใช่จะ ทำให้คนมีจิตใจสูงเหมือนกับอาคารที่มันแพง มันกลับจะเลวลงไปเสีย

อีก. เพราะมันติดในความสวย ความงาม ความหรูหรา ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม; ใจมันก็เลวไปเสียอีก; ฉะนั้นสู้ให้มันนั่งเรียน กลางดินไม่ได้.

นี่เราจ่ายเงินเพื่อการศึกษากันมากมาย แล้วก็ร้องว่าไม่พอกันอยู่เสมอ; เพราะเราเอามาละเลงในแม่น้ำ ไม่ได้ผลคุ้มกันเลย, เท่าไรมันก็ไม่พอ. ยิ่งไปจัดตามแบบใหม่ ๆ เข้าแล้ว มันก็ยิ่งไม่พอ; แม้แต่การสร้างสถานที่ก็ไม่พอ, เงินเดือนครูก็ไม่พอ. อะไร ๆ มันก็ตีเกินไป จนแพงเกินไป, แล้วผลมันได้นิดเดียว. ไปขยายโรงเรียน ไปเพิ่มครูให้มากขึ้น; แต่ว่าตัวการศึกษานี้ มันก็เลวลง เพราะว่ามันไม่ทำให้ใครมีจิตใจสูงตามแบบนี้ได้. แล้วก็จิตใจต่ำ; เพราะฉะนั้นเรียนจบก็เป็นอันธพาลกัน ในบ้านในเมืองนี้มากขึ้น; เพราะว่าฉลาดสำหรับที่จะเป็นอันธพาล การศึกษาแบบนั้น.

ถ้ามันจะเป็น การศึกษาที่ตามธรรมชาติมากขึ้น แล้วคน ก็จะมีจิตใจ สะอาด สว่าง สงบ, หรือว่ามีจิตใจสูงมากขึ้น. ให้มีการศึกษาสวยงามหรูหรา เล่นหัวมากขึ้น; คนที่เรียนแล้ว ก็จะมีจิตใจเลวลง, มีนิสัยแห่งความมักง่ายสะเพร่า สำรวย สำออย สำออย อะไรต่าง ๆ มากขึ้น; เพราะอุปกรณ์การศึกษา ที่ว่ามันดีเกินไป การศึกษาสูงมันต้องไม่ใช้วัตถุแพง.

เรื่องนี้พระพุทธเจ้าหรือว่าศาสดาทั้งหลาย เขาก็เคยทำกัน มาแล้ว; แล้วเมื่อเร็ว ๆ นี้ ในยุคนี้ในประเทศอินเดีย ก็มี มหาวิทยาลัยบางแห่ง ที่ยังให้เรียนที่โคนไม้อยู่ก็มี ก็มีผลเป็น

ที่พอใจของคนที่มีสติปัญญา; คนใหญ่คนโตส่งลูกส่งหลานไปเรียนที่ไคเน่ไม้, มหาวิทยาลัยที่ยังเรียนที่ไคเน่ไม้ยังมีอยู่ แต่ก็ จะหายากยิ่งขึ้นทุกที; มันเปลี่ยนแปลงไปตามคนที่เกิดมาทีหลัง มันไม่ชอบ แม้ว่าคนจัดการที่แรกทำไว้ดี ก็คนที่หลังก็มาเปลี่ยนแปลงไป ตามอิทธิพลของวัตถุนิยม.

นี่เรียกว่าการศึกษาที่สูงนั่น ก็ต้องระวังให้ดี มันมีสูงอยู่แล้ว ซ่อนอยู่แล้ว แต่ไปกลับทำให้มันต่ำเสีย ก็เลยจะพูดเสียอีกทีว่า ยิ่งสูงนั่นแหละคือยิ่งต่ำในทางวัตถุ, ในทางวัตถุนี้ยิ่งสูงก็คือยิ่งต่ำ ให้ดีให้แพง ให้สวยให้หรู ให้สูง. นั่นก็คือ ยิ่งเลว ยิ่งต่ำ ยิ่งทรมาน ยิ่งเพาะนิสัยให้เป็นคนที่ใช้ไม่ได้; แต่ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจจริง ๆ แล้ว ยิ่งสูงก็ยิ่งสูงจริง ๆ. ยิ่งสูงยิ่งดี และมันก็ยิ่งสูง. ยิ่งสูงคือยิ่งต่ำ ฟังยาก; แต่ไปคิดตามเถอะจะยิ่งพบ. ถ้ายิ่งสูงในทางฝ่ายวัตถุ ทางฝ่ายเนื้อหนัง หรือฝ่ายการกินอยู่แล้ว ใจจะยิ่งต่ำ, ยิ่งกินอยู่ต่ำ ๆ แล้วยิ่งใจจะสูง, ยิ่งกินอยู่สูง ๆ แล้วยิ่งใจจะต่ำ.

อย่าคิดว่าไปอยู่ในบ้านในเมืองที่เจริญ เช่นเมืองนอกเมืองนา แล้วจิตใจมันจะสูง; มันจะยิ่งต่ำกว่าอยู่ที่ไทย. อยู่ที่เมืองไทยนี้แหละ ถ้าอยู่ในป่าในดง มันจะมีจิตใจสูงกว่าที่ไปอยู่ในเมืองหลวงก็ได้. เรื่องที่มีมาแล้ว หรือมันจะมีต่อไปอีกก็ได้ กำลังมีอยู่ก็ได้ ยกตัวอย่างเป็นเรื่อง :-

ครั้งหนึ่งมันมีเงาะป่า ที่ถูกจับไปจากจังหวัดพัทลุงในรัชกาลที่ ๕ เขาเรียกว่านายคะนังไปอยู่ในรั้วในวัง เจริญด้วย

สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ. บางคนก็ทราบเรื่องนายคะนั่งดีอยู่แล้ว; อาตมาเอามาเล่าก็เป็นมะพร้าวขายสวน. แต่ว่าไม่ใช่มุ่งหมายจะเล่าเรื่องนั้น; มุ่งหมายจะชี้ให้เห็นอะไรสักอย่างหนึ่ง ว่านายคะนั่งเป็นเงาะป่าแท้ ๆ อยู่ในป่านี้ไปอยู่ในเมืองหลวง ก็ได้ใกล้ชิดเจ้านายได้แล้วมีความเจริญ. ในที่สุดเขาก็ตายด้วยโรคกามโรค ในอายุไม่เท่าไร.

ถ้าเขายังอยู่ในป่าที่พืทลง เขาคงยังไม่ตาย; เพราะว่าจะไม่มีกามโรค. โรคของคนศิวิไลซ์แบบสมัยใหม่ ก็มาเอาชีวิตนายคะนั่งนี้ไป ทั้งที่เป็นคนโปรดอะไรของพระเจ้าแผ่นดินในหลวงรัชกาลที่ ๕. สิ้นบุญรัชกาลที่ ๕ แล้ว เขาก็ไปเป็นอย่างนี้ตาย นี่เป็นต้น. ถ้าอยู่ในป่าก็ยังไม่ตาย เชื่อว่ายังไม่ตาย เพราะไม่มีกามโรคหรือไม่มีโรคศิวิไลซ์. ถ้ายังอยู่ในป่า ยังมีอะไรที่จะสูงหรือต่ำ; ก็คิดดูเอาเองก็แล้วกัน นี่เป็นสิ่งที่จะต้องมองไว้ด้วย ไม่อย่างนั้นจะทำอะไรผิดได้.

การอยากไปเรียนเมืองนอกนั้น เชื่อว่าวิญญูณเริ่มมาแล้ว; ต่ำอย่างไรบ้างก็ไปคิดดูเถอะ. เดียวนี้ยิ่งห้ามก็ไม่ฟัง; เพราะว่าได้ยินว่าเมืองนอกมันมีอะไรพรีมาก แม้แต่พรีกันเรื่องเช็กซ์ มันก็เลยอยากไปเรียนเมืองนอก. ถ้าด้วยเหตุผลอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่าจิตใจทราวมมาก เพราะว่าแม้แต่อยากไปได้ดิบได้ดี ตามแบบวัตถุนิยมนั้น มันก็เรียกว่าทราวมอยู่แล้ว.

ถ้าเราอยู่กับในที่ที่มีจิตใจสูงสะอาด สว่าง สงบ; นี่มันดีกว่า. นี้อยากไปสนุกสนาน อยากไปหาความเป็นอิสระในทาง

กิเลส. บางคนถึงกับหลอกให้พ่อแม่สิ้นเนื้อประดาตัวก็มี; มันมีจิตใจทรามไปตั้งแต่ก่อนไปแล้ว. เอาละ, ว่าเป็นผู้ดี สบปลื้ม ชิงทุนได้อะไรได้ก็ตามเถอะ. แต่ความเห่อเหิมทำนองนี้ไม่จัดว่าเป็นของดีไปได้; อย่างมากก็เป็นของธรรมดา. แต่ส่วนมากมันไม่เป็นอย่างนั้น มันไปด้วยความทะเยอทะยาน.

ที่นี้ไปแล้ว มันก็เปลี่ยน เหมือนอย่างที่เราเรียกว่าไปชูปตัว; แต่มันไม่ใช่ไปชูปตัวให้เป็นทองคำ, มันไปชูปตัวให้เป็นตะกั่ว จะเป็นโคลนเป็นอะไรไปในที่สุด คือวัตถุนิยม; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มันไปหาความเป็นอิสระในการตามใจกิเลส. อย่างนี้ก็เรียกว่าไปชูปตัวให้เป็นโคลน; อยู่บ้านเราทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำ อย่างนี้เทวดายังจะให้อะไร; ไปเป็นอย่างนั้นเทวดาก็ไม่ให้อะไร.

แล้วที่มันร้ายไปกว่านั้น ก็ พอกลับมาถึง ก็เอาของวิเศษ เมืองนอกนั้นแหละมา ติดตัวมา แล้วก็มาไล่ อะไรต่าง ๆ ที่เป็นของไทยออกไป มาไล่วัฒนธรรมไทยแท้ บริสุทธิสะอาดออกไป. เอาวัฒนธรรมวัตถุตะวันตกมา, เอาของใหม่มาไล่ของเก่า, เอาของนอกนั้นมาไล่ของในออกไป. นี่ระวังให้ดี; นี่คือการทรามอย่างยิ่ง.

เอาของนอกมาปรับปรุงของในให้มันดีขึ้น นี่ถูกต้อง; แต่ว่าเอาของนอกมาไล่ของในออกไป. เอาของนอกใส่แทนนี้ ผิดอย่างยิ่ง; อย่าไปยกเลิกของในหรือของเดิม ที่สืบ ๆ กันมา ไม่รู้จักสืบชั่วบรรพบุรุษแล้ว. อย่าไปเอาของใหม่มาไล่ของเก่า

ออกไป. ขอให้ฟังให้ดี เรากำลังจะเข้าใจผิด; บางทีก็เนื่องด้วยคำพูด.

ขงจื้อก็เป็นคนพูดว่า ของเก่านั้นไม่ใช่จะดีไปเสียทั้งหมด คนอย่างขงจื้อก็พูดอย่างนี้ว่า ของเก่านั้นไม่ใช่ว่าจะดีไปเสียทั้งหมด; ก็มีส่วนที่จะต้องคัดออกเหมือนกัน. แต่ว่าคัดออกนั้นไม่ใช่เอาหัวใจของมันออก เอาส่วนกะพี้ส่วนผิว ๆ เฝิน ๆ ที่มันไม่ดีขึ้นแหละออกได้. หัวใจของมันต้องดี; ถ้าไม่ดีมันจะทนอยู่เป็นอย่างนี้ไม่ได้, มันต้องหายไปนานแล้ว.

วิญญาณหรือนิวเคลียสอะไรของเก่านั้น ต้องสงวนเอาไว้ แต่แก้ไขที่ผิวของมันทำได้. แต่อย่ารุกรานวิญญาณเดิมออกไป; เอาวิญญาณใหม่มาใส่แทนมันจะกลายเป็นตรงกันข้าม. เช่น ไปเอาวิญญาณฝรั่งมาใส่แทน วิญญาณไทยก็หมดไป. เอาวัฒนธรรมตะวันตกมาใส่แทน วัฒนธรรมตะวันออกก็หมดไป; มันก็ตรงกันข้ามที่เป็นอิสราภาพมาแต่เดิม ก็กลายเป็นทาสไปเลย, เป็นบ่าวเป็นทาสไปเลย.

นี่ต้องระวังให้ดีว่าการศึกษา นั้น เรามันไปตามกันฝรั่งมาก จนถึงขนาดว่า ไปเอาของฝรั่งมา ใส่ของไทยที่มีอยู่ในจิตใจ เดิม ๆ ออกไป.

ต้องระมัดระวัง อย่าให้สูญเสียความเป็นไทย

ข้อนี้อยากจะขอรวบกววนเวลา ให้สนใจสักหน่อย มันมีความสำคัญมาก; ความเป็นไทยของเราต้องเหลืออยู่. ถ้าไปเอาของฝรั่งมาไล่ความเป็นไทยออก ที่นี้ก็ไม่รู้ว่าเป็นอะไร อิศรภาพหมดไป, ก็เหลือแต่ความเป็นสุนับริบใช้. คำนี้ได้ยินมากที่สุด ในวิทยุ อิศรภาพหมดไปแล้ว ก็เหลือความเป็นสุนับริบใช้ เพราะมันตรงกันข้าม เป็นไทยกับเป็นทาส.

ฉะนั้น ของเก่าถ้าไม่ดี มันก็สั่นผิว ส่วนกระพี้ ก็แก้ไขได้. นี่ก็เป็นกฎธรรมชาติที่จะต้องเป็นอย่างนั้นอยู่แล้ว, คือว่าที่แรกก็เป็นของป่า แล้วกลายมาเป็นของบ้าน. เช่นทุเรียนในป่า ตามธรรมชาติแท้ ๆ มันก็เกือบจะไม่ไหว; แต่มาแก้ไขปรับปรุงกันที่โน่นบ้านในเมือง เป็นทุเรียนอย่างที่เมืองนนท์ หรืออะไรเดี๋ยวนี้มันผิดกันมาก มันดีวิเศษมาก แต่ความเป็นทุเรียนนั้นมันไม่ได้เสียไปนะ มันยังคงเป็นทุเรียนอยู่นะ แต่ถ้าเอาความเป็นทุเรียนออกเสีย เอาเป็นอื่นมาแทนแล้ว มันก็ไม่มีอะไรเลยเหลือ.

ต้นไม้ในป่าหลาย ๆ อย่างนี้ เช่นมังคุดนี้ก็มาจากต้นมังคุดป่า ที่เรียกกันว่าพะวาอะโรวี่ หรือว่า; มาปรับปรุงอยู่ที่บ้าน มันก็เป็นมังคุดอย่างที่มีค่า แม้แต่สัตว์เช่นไก่ เช่นกระต่าย ก่อนนี้มันก็อยู่ในป่า สุนัขก็อยู่ในป่า; ปรับปรุงมาเป็นสุนับริบบ้าน. แต่ให้รู้ไว้ว่า ความเป็นสุนับริบนั้นยังอยู่, ความเป็นไก่ก็ยังอยู่.

ถ้ามันทำให้ผิดไปจากนั้นแล้ว มันก็สูญเสียดวงวิญญาณ นั้น มันก็ใช้อะไรไม่ได้. เช่นอ้อยมากกลายเป็นอันนี้ มันจะกินได้ทีไหน; หรือว่ากล้วยมากกลายเป็นกล้วยที่ไม่มีลูกนี้ มันก็กินไม่ได้. พันธุ์ข้าวดี ๆ กลายเป็นพันธุ์ข้าวผี มีเม็ดกินไม่ได้; นั่นเพราะมันไปเปลี่ยนวิญญาณ หมดความเป็นสิ่งนั้น ของสิ่งนั้นไป.

นี่ระวังว่า อย่าเอาตะวันตกมาใส่แทนตะวันออก ไล่ความเป็นตะวันออก วัฒนธรรมแบบตะวันออก, หรือคนไทยอย่างนี้ไปเสีย มันจะสูญเสียความหมายเดิม. มันจะทำได้ก็เพียงแต่ว่าเอาส่วนประกอบผิว ๆ นอก ๆ นั้นมาปรับปรุงแก้ไข; ตกแต่งวิญญาณเดิม ๆ ของเราให้มันดีขึ้น ให้มันทันสมัยขึ้น หรือให้มันเข้ากับสิ่งแวดล้อม สมัยปัจจุบันนี้ดีขึ้น.

เดี๋ยวนี้ไม่เป็นอย่างนั้น พิจารณาดูแล้ว คล้าย ๆ กับจะรับเอาระบบการศึกษาตะวันตกทั้งดุ้น มาดูวิญญาณเดิม ๆ ของการศึกษาของไทย ๆ นี้ออกไปให้หมด. ให้ของฝรั่งนั้นมันมาอยู่แทน นี่มันจะหมดความเป็นไทย แล้วจะเหลือความเป็นสุนัขรับใช้ ซึ่งไม่ใช่คนแล้วทีนี้.

นี่พูดถึงการศึกษา ที่ว่าในโลก ที่ว่าเจริญ ที่ว่าเขาก้าวหน้า จนเราไปตามกันเขา จะต้องระวังให้ดี มันมีส่วนแห่งความเป็นอย่างนี้อยู่มาก. การศึกษาอย่างนี้ไม่ถูก คือไม่สูง; ไม่ทำให้มีวิญญาณสูง ก็เลยไม่ควรจะเรียกว่า การศึกษา.

การศึกษาที่สูง จะต้องมีการบังคับกิเลสได้

ขอให้คำจำกัดความเฉพาะเรื่องนี้ว่า “ถ้าไม่มีการบังคับกิเลสแล้ว ก็ไม่ใช่การศึกษา”. การศึกษาต้องทำจิตวิญญาณให้สูง โดยวิธีการที่สูง. ถ้าทำอย่างนั้นจะมีการบังคับกิเลส ย่ำยีกิเลส ขยี้กิเลสให้สูญหาย กระจัดกระจายไป; อย่างนี้เรียกว่าการศึกษา. แต่ถ้ากลับไม่รู้เท่าถึงการณ์ มาเป็นทาสกิเลส ส่งเสริมกิเลสจนเต็มไปด้วยกิเลส อย่างนี้แม้จะหรรษา ครึกครื้นอย่างไร ก็ไม่ใช่ความจริง ไม่ใช่การศึกษา.

เดี๋ยวนี้ในโลกเรากำลังเป็นอย่างนี้ มันมีเหตุผลอย่างอื่นเข้ามาแทรกแซงด้วย; โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือว่า ความสำคัญหรืออิทธิพลทางการเมือง ทำให้ประเทศเล็ก ๆ ด้อยพัฒนาทั้งหลายนี้ ไปตามกันประเทศใหญ่ ๆ ทั้งทางวัฒนธรรมทางการศึกษา ทางอะไรต่าง ๆ, จนลืมนึกที่แท้มันเป็นอะไรสำคัญอยู่ที่ตรงไหน? ถ้าจะเป็นมนุษย์กัน ต้องมีใจสูง ก็ต้องทำอย่างนี้ ถ้าไม่อย่างนั้นก็ต้องยอม ยอมสูญเสียความเป็นมนุษย์.

นี่จึงกล่าวเป็นเครื่องให้สังเกตได้ง่าย ๆ สำหรับจะได้ไปสังเกตต่อไปว่า ถ้าไม่มีการบังคับกิเลสแล้ว เป็นไม่ใช่การศึกษา. จะระดับอนุบาลก็ดี ประถมก็ดี มัธยมก็ดี วิทยาลัยก็ดี มหาวิทยาลัยก็ดี หรือจะมีอะไรที่สูงไปกว่านั้นอีกก็ตาม. ถ้าไม่มีการบังคับกิเลสแล้ว; นั่นไม่ใช่การศึกษา, เป็นอุบายอะไร

Wahana

อย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อการได้ทำตามกิเลสของคนเหล่านั้น.

ฉะนั้นการศึกษาชนิดนี้ไม่ใช่การศึกษา ไม่ทำประเทศให้สงบร่าจิบ ไม่ทำโลกนี้ให้มีความสงบร่าจิบ; มันเป็นการหัดให้ไปเป็นทาสของกิเลส. การศึกษาชนิดนั้น มันเป็นการหัดให้เป็นทาสของกิเลส; แต่การศึกษาที่ถูกต้อง ที่จะทำให้วิญญูญาณสูง ให้โลกมีสันติภาพนี้ ต้องเป็นการย่ำยีกิเลส ช่มชี้กิเลส.

ที่นี้ว่า เมื่อเป็นกิเลสแล้ว มันก็ทำกับมันยากแหละ; เพราะว่ามันมีใจมหน้าทีหลอกลวง รู้เท่าทันได้ยาก. สิ่งทีเรียกว่ากิเลส มันโกง มันคด ฉะนั้นต้องระวังมากกว่าธรรมดา. กิเลสหลอกให้ไปเข้ากรุง, กิเลสหลอกให้ไปเมืองนอก, กิเลสหลอกให้ไปหาเหยื่อต่าง ๆ ให้เกียรติแก่กิเลส; มันหาเหยื่อให้แก่โมหะหาเหยื่อให้แก่ความโง่ ทีจะได้โง่หนักขึ้นไปกว่าเดิม นั่นแหละคือกิเลส. ถ้ายังก้าวหน้าในทางการศึกษาแบบนี้ มันก็ยิ่งเพิ่มวิกฤติการณ์ คือเพิ่มความทุกข์ขึ้นมาในโลก. ต้องจัดการศึกษากันใหม่ ในลักษณะทีจะทำให้โลกนี้มีธรรมะมาคุ้มครอง มีพระเจ้ามาคุ้มครอง แล้วโลกนี้ก็มีสันติ.

นี่เรื่องทีกล่าวในวันนี้ ก็มุ่งหมายจะชี้ในข้อนี้ ว่าถ้าเราอยากจะให้ธรรมะครองโลก เราก็ต้องจัดการศึกษากันใหม่ ให้ถูกต้อง ในลักษณะทีว่า จิตวิญญูญาณของคนมันสูงขึ้น ๆ; เพียงเท่านั้นแหละ ต่อไปมันก็จะแก้ปัญหาทั้งหลายของมันในตัวเองได้.

นี่อาตมาขอรับรองซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า เรื่องนี้อย่าไปถือเสียว่า

ไม่ใช่ธุระของเรา. ถ้าเรายังคงเป็นพุทธบริษัทอยู่เพียงใด ยังเคารพพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่เพียงใดแล้ว ก็ต้องรู้เถิดว่า วัตถุประสงค์ของพระพุทฺธเจ้านั้น ท่านต้องการให้พุทธบริษัททุกคน ยอมรับรู้เรื่องของเพื่อนมนุษย์ทั่วไปหมดทั้งโลก ทั้งสากลจักรวาล; แล้วการที่เราไปนึกถึงคนเหล่านั้น ก็ไม่ใช่ว่า จำเป็นว่าเราจะต้องสูญเสีย หรือทำลายอะไรที่เป็นของเราเอง มันทำไปได้พร้อมกัน.

การที่เราจะไม่นึกถึงสัตว์ทั้งหลายนั้นแหละ มันจะเกิดความเห็นแก่ตัวขึ้นมาไม่ทันรู้ แล้วมันก็จะถูก ดึง เลี้ยว ไปในทางกิเลส ไม่ทันรู้อีกเหมือนกัน. ฉะนั้นการนึกถึงผู้อื่น ด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์นี้ ก็เป็นเครื่องคุ้มครองที่ดีด้วย, เป็นการบำเพ็ญกุศลที่สูงสุดพร้อมกันไป หลาย ๆ อย่างด้วย, เรียกว่าประโยชน์ตนก็ได้, ประโยชน์ผู้อื่นก็ได้; แล้วก็ช่วยกันทำโลกให้มีสันติตามความมุ่งหมายของพระพุทฺธประสงค์.

นี่คือคำอธิบาย ที่ว่า เมื่อต้องการให้ธรรมะครองโลก เราต้องจัดให้โลกนี้ มีการศึกษาเสียใหม่ ผิดจากที่กำลังมีอยู่ในโลกเวลานี้ รายละเอียดดอย่างอื่น ไว้พูดกันในวันหลัง.

ในวันนี้สมควรแก่เวลาแล้ว ก็ขอยุติการบรรยายนี้ ให้โอกาสแก่พระสงฆ์ ท่านสวดคณสาธยาย บทสาธยายที่ส่งเสริมกำลังใจ ในการยึดพระธรรมเป็นที่พึ่ง ต่อไป.

การสอนธรรมะ ในมหาวิทยาลัย

ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส “ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒”
หมวดที่ ๔ ชุดชุมนุมธรรมบรรยาย อันดับที่ ๓๖.ก บนพื้นแถบสีน้ำเงิน

**คำกล่าวนำ ของศาสตราจารย์ ผู้เป็น
เลขาธิการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยประธานในพิธี**

ในฐานะที่ข้าพเจ้าอยู่ในมหาวิทยาลัย ๓๐ ปี รู้ดีกว่า
แนวการศึกษาจะเปลี่ยนเข้มไปทางด้านวัตถุเรื่อย ๆ จนลืมไปว่า
มนุษย์เราที่เป็นสัตว์โลกที่ประเสริฐนั้น จะต้องมีการศึกษา ทั้ง
ในด้านวัตถุ และทางด้านจิตใจให้สมดุลย์กัน. ฉะนั้น การ
สัมมนา ในบ่ายวันนี้ ในเรื่องที่จะบรรจุพระพุทธศาสนา อยู่ใน
ในหลักในมหาวิทยาลัยนั้น นับว่ามีความสำคัญมาก, เพราะ
จะเป็นการเริ่มต้นอีกก้าวหนึ่งไปในทางที่ดี ที่ใหม่ ที่เหมาะสม
ที่อาจเป็นไปได้. จึงหวังว่าคงจะได้แนวความคิดเห็น จากท่าน
ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มาร่วมสัมมนาในวันนี้ เพื่อจะได้แนวความคิด
อันนี้ ให้คณะอาจารย์ในมหาวิทยาลัยขบคิดกันต่อไป.

ความคิดเห็นเกี่ยวกับการสอนวิชาธรรมะ ในมหาวิทยาลัย

ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวนำ ในการเปิดสัมมนา
ว่าด้วยการศึกษาพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัย

อาตมาภาพได้รับคำขอร้อง ให้มาแสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับโครงการที่จะมีการสอนพระพุทธศาสนา ในมหาวิทยาลัย และข้อความที่จะกล่าวนี้ก็เป็นเพียงความคิดเห็น เท่าที่จะประมวลมาได้ว่าควรนำมาแถลงในที่ประชุม และส่วนใหญ่ก็เป็นการแถลงถึง สิ่งที่พึงประสงค์ หรือ ความมุ่งหมาย เป็นส่วนใหญ่ เพราะถ้าหากว่าทุกท่านที่จะร่วมมือ ไม่เห็นด้วยในวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายแล้ว ก็เชื่อว่าจะเป็นการล้มเหลวอย่างแน่นอน, ฉะนั้นขอเวลาโอกาสประมาณสัก ๔๕ นาที เพื่อแสดงความคิดเห็น.

เกี่ยวกับสิ่งที่จะแถลงนี้
ขอแยกเป็นส่วน ๆ ดังต่อไปนี้ :
ส่วนแรกนั้นจะแถลงถึงสิ่งที่จะสอนเป็นต้นก่อน :-

ก. ส่วนแรก

สิ่งที่จะสอน

สิ่งที่จะสอนในที่นี้อยากจะเรียกสั้น ๆ ว่า “ธรรมะ”. เพราะคำนี้เป็นคำที่เก่าแก่ที่สุดตั้งแต่ก่อนพุทธกาล กระทั่งมาถึงพุทธกาล และกระทั่งเวลานี้ก็ยังใช้อยู่. อย่างในครั้งพุทธกาล เขาใช้คำว่าธรรมะเหมือนกันหมด ไม่ว่าจะลัทธิไหน ศาสนาไหน แม้แต่ลัทธิที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพุทธศาสนา เขาก็ยังใช้คำว่าธรรมะนี้ เรียกสิ่งที่จะสอน ที่จะเรียน หรือปฏิบัติ. อย่างจะซักถามกัน ก็ถามว่า ท่านชอบธรรมะของใคร? เช่น ท่านชอบธรรมะของ พระสมณโคดม หรือชอบธรรมะของนิกัณถนาฏบุตร อย่างนี้เป็นต้นนี้เป็นสำนวนที่พูดกันในครั้งนั้น. เพราะฉะนั้น เราจะถือเอาคำว่า ธรรมะนี้ในฐานะเป็นชื่อของสิ่งที่จะสอน.

แต่ว่ามีสิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจกันก่อนว่าธรรมะนั้นมีหลายแง่, ธรรมะในฐานะที่เป็นศาสนานั้นแหละที่เราต้องการ. แต่ว่าศาสนาก็ยังมีศาสนาอื่น ๆ อีกมาก เพราะฉะนั้น เราจึงต้องระบุว่าพุทธศาสนา, ธรรมะ ในฐานะที่เป็นศาสนาและตามอุดมคติของพุทธศาสนา นี้แหละ. คือถ้าจะให้คำจำกัดความ อาตมาขอจำกัดความว่า “ธรรมะในฐานะที่เป็นศาสนา และตามอุดมคติของพุทธศาสนา”. เพราะเหตุว่าธรรมะในฐานะที่เป็นปรัชญา เป็นศีลธรรม เป็นวัฒนธรรม แม้ที่สุดเป็น

วรรณคดี เป็นประวัติศาสตร์ก็ยังมี จึงต้องมุ่งหมายเอาธรรมะที่เป็นตัวศาสนา.

ธรรมะในฐานะที่เป็นศาสนานี้ หมายถึงความรู้และการปฏิบัติตามความรู้จนได้รับผลจากปฏิบัตินั้น, รวมกันจึงเป็นศาสนา. คือต้องเป็นส่วนประกอบของความรู้ และปฏิบัติตามความรู้นั้น และได้ผลจากการปฏิบัตินั้นโดยถูกต้อง ซึ่งเรียกเป็นบาลีว่า *ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ* นั้นเอง แต่ต้องรวมกันทั้ง ๓ อย่างจึงเรียกว่า ศาสนา.

ถ้าจะกล่าวอย่างที่จะกล่าวในมหาวิทยาลัยอย่างนี้ ก็หมายถึงการกระทำให้เกิดความรู้ แล้วก็ทำตามความรู้นั้นจนเกิดผลขึ้นมา เมื่อครบถ้วนเช่นนี้ ก็เรียกว่าเป็นศาสนาขึ้นมา. ถ้าเป็นแต่สอนเพียงส่วน ๆ ยังไม่เป็นศาสนาที่สมบูรณ์นี้เรียกว่าตัวจริงของสิ่งที่จะสอน ซึ่งเรียกสั้น ๆ ว่า ธรรมะในฐานะที่เป็นพุทธศาสนา และตามอุดมคติของพุทธศาสนาด้วย.

อยากจะขอแทรกสักนิดหนึ่ง ในความหมายของคำว่า “ตามอุดมคติของพุทธศาสนา”, ถ้าการสอนการเรียนและปฏิบัติเป็นไปอย่างถูกต้องตรงตามหลักของ

พระพุทธานุศาสนาจริงแล้ว จะไม่ขัดกับหลักของศาสนาอื่นโดยประการทั้งปวง ขอเพียงแต่ให้ถูกต้องและตรงตามหลักของพุทธศาสนาเท่านั้น ฉะนั้น เราจึงไม่ต้องเป็นห่วงถึงข้อที่จะไปขัดกับลัทธิศาสนาอื่น. นี่คือนสิ่งที่จะสอน.

ชื่อที่จะเรียก

น่าจะมึปัญหาว่า ถ้าใช้ชื่อที่จะเรียกไม่เหมาะสมแล้ว นิสิตหรือนักศึกษาจะอดทนระอาใจ จะรู้สึกฝืน. ฉะนั้น ขอให้ที่ประชุมพิจารณาด้วยว่า ชื่อที่จะเรียกนี้เรียกว่าอะไรดี ตัวจริงนั้นคือธรรมะ ในฐานะที่เป็นศาสนาตามอุดมคติของพุทธศาสนา. แต่ว่าเราจะเรียกชื่อเป็นอย่างอื่นก็ได้ เช่นจะใช้คำว่าธรรมปรัชญา จริยปรัชญา พุทธปรัชญา หรือชีวิตปรัชญาเป็นที่สุด. หรือจะเป็นคำตรง ๆ ว่า ธรรมวิทยา นี่ก็หมายถึงธรรมะ. คำว่าธรรมวิทยา ก็หมายถึงความรู้ที่เกี่ยวกับธรรมะนั้นก็ตามความหมายเดิมนั่นเอง แต่ว่าถ้าจะใช้คำว่าปรัชญา ก็ให้ระวังให้ดีว่า จะเป็นเรื่องที่เหลือเพื่อไปก็ได้. นี้เรียกว่าชื่อวิชาที่จะบรรจุเข้าไปในหลักสูตรนั้น.

รูปของวิธีการที่จะสอนสิ่งนี้

อาตมามีความเห็นที่ควรจะให้เป็นไปในรูปของจริยศึกษา โดยมีจริยศึกษาเป็นวัตถุประสงค์ที่มุ่งหมาย. แต่ว่าอย่างไรก็ตาม จริยศึกษาย่อมอาศัยหรือยึดหลักวิชาซึ่งเป็นพุทธิศึกษาในตัว, ฉะนั้น จึงไม่เว้นที่จะต้องสอนในรูปของพุทธิศึกษาด้วย, แต่พุทธิศึกษานั้น กว้างไป จนถึงกับว่า เพียงแต่ให้เรียน ให้

ท่องจำ ให้ตอบคำถามได้ก็พอแล้ว อย่างนี้ไม่พอสำหรับ
จริยศึกษา. ฉะนั้น เราจึงต้องสอนพุทธศึกษาในฐานะที่เป็น
ประโยชน์เกื้อกูลแก่จริยศึกษาโดยตรง.

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่นว่าจะสอนเรื่องหิริโอตตปปะ คือ
ความละอายบาปกลัวบาป, ถ้าสอนในฐานะพุทธศึกษาก็ง่าย
บอกกันพักเดียว จดกันพักเดียวก็เหลือเฟือ. แต่ถ้าจะสอนใน
รูปของจริยศึกษาแล้ว ไม่ใช่ของง่ายเลย, คือก็จะต้องทำทุก
อย่างทุกทาง จะเป็นการพูดอธิบาย หรือแสดงด้วยตัวอย่าง
หรืออะไรก็ตามแต่ จนผู้ศึกษานั้นเกิดความรู้ ความเข้าใจและ
เห็นจริงเห็นแจ้ง ถึงขนาดที่จะเกิดความสลดสังเวชขึ้นในใจ
มีผลคือเปลี่ยนแปลงจิตใจของเขาได้ จึงจะเรียกว่าเป็นเรื่องของ
จริยศึกษา. คำที่นำมาพูดมาสอนนั้น ต้องมีอำนาจพอที่จะ
เปลี่ยนแปลงจิตใจของเขาได้จริง ไม่เพียงแต่ให้จำได้ ให้ตอบ
คำถามได้. ฉะนั้น วิธีสอนจึงต้องประกอบด้วยจิตวิทยา และ
อื่น ๆ ให้ครบถ้วนบริบูรณ์ จึงจะเกิดผลเป็นจริยศึกษา.

ในที่นี้ ขอให้สังเกตว่า พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุ ในที่
ประชุมของภิกษุสอนธรรมนั้น ถ้าดูกันผิว ๆ ก็จะเป็นรูปของ
พุทธศึกษา คือพูดเรื่อย ๆ ไป. แต่ถ้าสังเกตให้ละเอียดแล้วจะ
พบว่าคำพูด สิ่งที่พูด หรือสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในขณะนั้น ทำให้
เกิดผลลึกมากทีเดียว. ยกตัวอย่างเช่น สุตราบางสูตร ซึ่งแสดง
ต่อหน้ากองไฟที่กำลังลุกโชนอยู่ มีผลทำให้ภิกษุเปลี่ยนจิตใจ
เกิดความเปลี่ยนแปลงทางจิตใจถึงกับว่า พวกหนึ่งบรรลุมรรค

เป็นพระอรหันต์ที่ตรงนั้น พวกหนึ่งอาเจียนเป็นโลหิตตายที่ตรงนั้น อย่างนี้เป็นต้น. ทั้งที่คำพูดอย่างเดียวกัน และก็ฟังร่วมกันที่ตรงนั้น แต่ว่ามีผลที่จะเกิดแก่จิตใจนั้นต่างกันมากถึงขนาดนี้.

นี่เป็นตัวอย่างที่พอจะนำไปเปรียบเทียบว่า สอนในรูปของพุทธิศึกษากับสอนในรูปของจริยศึกษานั้นต่างกันอย่างไร. เกี่ยวกับสิ่งที่จะสอน อาตมาก็มีความคิดนึกเท่านั้น.

ความมุ่งหมาย

อาตมาภาพขอร้องหรือวิงวอนต่อที่ประชุมนี้ว่า โปรดพิจารณากันเป็นพิเศษ. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านที่จะต้องรับภาระหนักในการสอน. ความมุ่งหมายของการสอนพระพุทธศาสนาในสถาบันการศึกษาเช่นนี้ ขอให้มองกว้างย้อนหลัง หรือมุ่งไปข้างหน้าให้เป็นวงกว้าง. พุดสั้น ๆ ก็คือเห็นแก่ประโยชน์ได้เสียของประเทศชาติ อาตมาขอแยกความมุ่งหมายออกเป็นสองอย่างสั้น ๆ คือว่า : เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอย่างหนึ่ง และเพื่อแก้ปัญหาตลอดกาล นั่นอีกอย่างหนึ่ง.

เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้านี้ แม้อาตมาจะไม่ระบุ ก็เชื่อว่า ท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลายย่อมทราบด้วยตนเองว่า หมายถึงอะไร. ข้อนี้หมายถึงเรามุ่งจะแก้ความมีดมัว และตกต่ำของ

จริยธรรมแห่งยุคปัจจุบัน. อาตมาใช้คำว่า“มีดมีดและตกต่ำ”. ขอให้สนใจคำว่า “มีดมีดและตกต่ำ” และคำว่า “ของจริยธรรมในยุคปัจจุบัน” ก็หมายความว่า “ในปัจจุบันนี้จริยธรรมที่จะคุ้มครองหรือว่าปกป้องมนุษย์โลกเรานี้ตกต่ำจนคล้าย ๆ กับว่ามนุษยชาติเราขาดสิ่งที่เป็นที่พึ่งอันถาวร อันแท้จริง อันมั่นคง”. เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็คงจะมองเห็นกันได้ว่า เป็นความสำคัญมากที่จะต้องรีบแก้ไขความมีดมีดและตกต่ำของจริยธรรมแห่งยุคปัจจุบัน.

สำหรับปัญหาที่จะแก้ตลอดกาลนั้น ขอจำแนกเป็นข้อ ๆ

ข้อที่ ๑. เราหวังจะให้วิชาที่นักศึกษา ศึกษายู่ทุกแขนง พาผู้ศึกษาไปถึงอุดมคติที่เป็นจุดหมายปลายทางได้.

ข้อนี้อาตมาหมายความว่า ถ้าขาดวิชาทางพุทธศาสนาหรือทางธรรมนี้แล้ว วิชาทุกแขนงไม่สามารถพาผู้ศึกษาไปถึงจุดหมายปลายทาง ที่เป็นการปลอดภัยและได้รับผลอันสมบูรณ์; แม้ที่สุดแต่จะเรียน ถ้าไม่ประกอบด้วยจิตใจที่เป็นธรรมแล้วก็เรียนไม่ได้ดี. นี่เป็นเรื่องยาว ควรจะศึกษาค้นคว้าหรือพูดกันในคราวอื่นว่า ถ้ารู้จักทำจิตใจให้เป็นธรรม คือว่าง

จากกิเลสและสิ่งรบกวนนั้น แม้แต่กำลังเรียนเป็นนักเรียนอยู่ก็เรียนได้ดี และเรียนแล้วก็สามารถจะเอาวิชานั้นไปทำประโยชน์ได้เต็มที่ เพราะว่าไม่ถูกดึงหรือไม่ถูกรบกวนจากสิ่งที่เป็นข้าศึกทางจิตใจ.

ข้อที่ ๒. จะแก้ปัญหาที่ว่า “ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด”.

โรคความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดนี้ ขอให้ถือว่าเป็นโรคตลอดกาล. ในยุคปัจจุบันรู้จักกันดีอยู่แล้ว : การที่เราบังคับตัวเองไม่ได้ มีจิตใจไม่เหมาะสมแก่ความเป็นมนุษย์แล้ว วิชาจะท่วมหัวเสมอไป; หมายความว่าเต็มไปด้วยความพินเพื่ออนเต็มไปด้วยความงง ไม่แจ่มกระจ่าง และก็เอาตัวรอดไม่ได้ ในข้อที่บังคับตัวเองให้อยู่ในร่องในรอยของวิชา หรือของความรู้มุ่งหมายนั้น ๆ ไม่ได้. ถ้าพูดสั้น ๆ แต่เพียงว่า พวกที่มีปริญญาสูงก็ยังทำผิด จนทำความเสียหายร้ายแรงขึ้นมา, นี่เป็นคำอธิบายที่ดีแล้ว ว่าวิชาความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด.

ผู้ที่มีจิตใจประกอบด้วยธรรมะนั้นจะรู้จริง ปฏิบัติจริง ปฏิบัติหน้าที่จริง ๆ จึงได้ผลจริง เมื่อเรียนก็เรียนจริง รู้ก็รู้จริง ทำก็ทำจริง จึงได้ผลจริง; เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นโรควิชาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด.

ข้อที่ ๓. เพื่อป้องกันไม่ให้ความรู้เกิดเป็นพิษขึ้น.

ขอให้ทำในใจถึงว่า ความรู้นี้เป็นพิษได้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ในสูตรหนึ่งเรียกว่า อลคัทพูปมสูตร กล่าวถึงความรู้อีกกลายเป็นงูพิษขึ้นมา. เมื่อเรามีจิตใจที่ถูกครอบงำด้วยกิเลสมากเกินไปแล้ว ความรู้หรือปริยัตินั้นจะกลายเป็นงูพิษ.

ถ้าพูดกันตรง ๆ อย่างสมัยนี้ เดียวนี้ก็ว่า เพราะความรู้เป็นพิษนั้นแหละ โลกสมัยนี้จึงมีปัญหาเรื่องระเบิดปรมาณูหรือนิวเคลียร์ อะไรเหล่านั้นขึ้น. ถ้าความรู้ไม่เป็นพิษ สิ่งเหล่านี้จะเกิดไม่ได้. คำว่า ความรู้เป็นพิษ หมายความว่า สิ่งทีวี่เศษที่แยกย่อยชวากันนักหนานั่นแหละ เมื่อทำผิดวิธีแล้วก็เกิดเป็นพิษ, แล้วก็ต้องพิษร้ายแรงสมกับที่แยกย่อยชวากันนักหนาทึ่เดียว. การศึกษารธรรมะนี้จะป้องกันความรู้ไม่ให้เป็นพิษได้ จะเห็นเองได้ในเมื่อศึกษารธรรมะแล้ว.

ข้อที่ ๔. เพื่อป้องกันไม่ให้วัตถุเกิดเป็นพิษขึ้น.

สิ่งที่เรียกววัตถุ อาตมาขอเรียกกันตามทีเรียกกันทั่วไป ดังที่เดี๋ยวนี้มีปัญหาก็เกี่ยวกับ materialism คือว่ามัวเมาในวัตถุ, วัตถุเกิดเป็นพิษขึ้นมา ในเมื่อจิตใจไม่ได้ประกอบไปด้วยธรรมะ. ฉะนั้น ความรู้ธรรมะทีถูกต้องจึงป้องกันไม่ให้วัตถุเกิดเป็นพิษขึ้นมาในโลก. แต่เราสามารถทำให้มันก้าวหน้าทางวัตถุยิ่งกว่าเดี๋ยวนีด้วยซ้ำไป; แต่ว่าถึงอย่างไร ๆ ก็จะไม่เป็นพิษขึ้น คือไม่เป็นอันตรายขึ้น.

ทีนี้ถ้าเราขาดความรู้ทางธรรมะแล้ว แม้ทางวัตถุจะไม่

ก้าวหน้าก็ยังเป็นพิษอยู่นั่นเอง, เป็นพิษทั้งที่ไม่ก้าวหน้า ทั้ง ๆ ที่มีน้อยกว่าเดี๋ยวนี้นี้ด้วยซ้ำไป. แต่ถ้ามีธรรมะเข้ามาควบคุมแล้ว ให้ความก้าวหน้าทางวัตถุดำเนินยิ่งไปกว่าเดี๋ยวนี้นี้หลายเท่า หลายสิบเท่า ก็ไม่อาจเกิดเป็นพิษขึ้นมาได้ เพราะอำนาจของธรรมนั้น.

ข้อที่ ๕. เราอยากจะทำให้เยาวชนของเรา เป็นนักคิดที่สามารถมองชีวิตในด้านลึก หรือแท้จริงได้.

เพราะว่าการศึกษาแขนงอื่นนั้นไม่สามารถทำให้เด็ก ๆ ของเรา สามารถเป็นนักคิดที่มองชีวิตในด้านลึกได้. ถ้าเราจะย้ายไปศึกษาดูเรื่องสมัยกรีกที่นิยมปรัชญา จนกลายเป็นแดนแห่งปรัชญาหรือสมัยแห่งปรัชญานั้น, เมื่อเราดูความมุ่งหมายแห่งปรัชญาทั้งหมดนั้นแล้ว เรากลับพบไปรวมจุดเดียวกันว่า เพื่อให้ทุกคนสามารถเป็นนักคิดและมองสิ่งต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งรวมทั้งชีวิตด้วย.

ตัวปรัชญาแท้ ๆ นั้นเกือบจะเอาไปใช้อะไรไม่ได้ เกือบจะเป็นสิ่งที่เหลือเฟือ; แต่ความฉลาดที่เกิดขึ้นจากการเป็นนักปรัชญานั้น ทำให้สามารถมองชีวิตในด้านลึก, เพราะความสามารถในด้านนี้เป็นประโยชน์อย่างสูงสุด, ซึ่งจะเป็นพลเมืองที่ดี ชนชั้นปกครองที่ดี เจ้าหน้าที่ศาสนาก็ดี ถ้าไม่สามารถมองชีวิตในด้านลึกแล้ว จะล้มเหลวหมด จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับอีกหลายอย่างนั้นไม่ได้ เพราะว่าสิ่งต่าง ๆ มันเนื่อง

อยู่กันชีวิตในด้านลึกเสมอไป.

**ข้อที่ ๖. นั้น เรามุ่งหมายจะให้นักศึกษาของเราชนะ
อารมณ์ หรือเป็นผู้ควบคุมอารมณ์ได้ เอาชนะอารมณ์ได้.**

อารมณ์ในที่นี้เป็นคำทางศาสนา ซึ่งหมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส รวมความก็คือ สิ่งยั่ววนนั่นเอง.

ถ้านักศึกษาหรือยุวชนของเราชนะอารมณ์ไม่ได้ การเรียน นั้นจะมีผลอย่างไม่เป็นที่พอใจ และจะไม่สนุก ไม่รู้สึกเพลิดเพลินในการเรียนด้วย และจะไม่ประสบผลสำเร็จเต็มตามความมุ่งหมาย. นักเรียนที่เรียนด้วยความเป็นทาสของอารมณ์นั้น ย่อมเป็นเป็นไปอย่างหนึ่ง, นักเรียนที่เรียนไปด้วยความรู้สึกรักที่เป็นนาย หรืออยู่เหนืออารมณ์นั้นย่อมเป็นอีกอย่างหนึ่ง.

ขอให้สังเกตดูว่ายุวชนที่เป็นนักศึกษาของเราสมัยนี้ เรียน อยู่อย่างชะงักเข้มนในวิชาที่ตนเรียนนั้น ในลักษณะที่เป็นทาสของอารมณ์ หรือเป็นนายของอารมณ์.

ถ้าตกอยู่ในฐานะเป็นทาสของอารมณ์แล้วก็จะทำหัด ๆ ไป พอให้แล้ว ๆ. เพราะว่าเมื่อสอบได้มีปริญญาแล้ว ก็ไปแสวงหาอารมณ์ได้ อย่างนี้เรียกว่าเป็นทาสของอารมณ์ ฉะนั้น จึงไม่เป็นผู้ที่มีความรู้ดี และสมบูรณ์ และไม่มีจิตใจที่เหมาะสม แม้แต่จะเป็นพลเมืองที่ดี.

อย่าว่าแต่จะไปเป็นครูบาอาจารย์ที่ดี หรือนักปกครอง ผู้บังคับบัญชาที่ดี แม้แต่จะเป็นพลเมืองที่ดีก็ไม่ได้ เพราะว่า

ไม่สามารถบังคับตัวเอง ไม่อยู่ในอำนาจของความรู้สึกฝ่ายสูง
อย่างนี้เป็นต้น. ดังนั้น การที่เราจะอบรมเด็ก ๆ ตั้งแต่เล็ก ๆ
มาที่เดียวให้มีความรู้ความสามารถในการที่จะควบคุมอารมณ์
เอาชนะอารมณ์ได้นี้ นับว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา.

ขอแทรกสักนิดเถอะว่า การปฏิบัติขั้นสูงสุดที่ทำให้เป็น
พระอรหันต์ในพระพุทธศาสนานั้น ก็อยู่ตรงที่สามารถเอาชนะ
อารมณ์นี้เหมือนกัน คือมีพระพุทธศาสนสุภาษิตชัด ๆ สั้น ๆ
ตรัสแก่พระพาลียะว่า “ดูก่อนพาลียะ, ถ้าเธอได้เห็นรูป สักแต่
ว่าเห็น ได้ยินเสียง สักแต่ว่าได้ยิน ได้ดมกลิ่น สักแต่ว่าได้ดม
ได้ลิ้มรส สักแต่ว่าได้ลิ้ม ได้สัมผัสทางผิวกาย สักแต่ว่าได้สัมผัส
อย่างนี้แล้วเมื่อนั้นตัวเธอจะไม่มี เมื่อตัวเธอไม่มี การวิ่งไปวิ่ง
มากี่ไม่มี นั่นแหละคือที่สุดแห่งทุกข์” นี้หมายถึงการบรรลุนิพพาน
หรือพระอรหันต์.

ถ้าหากว่าอารมณ์ครอบงำจิตใจไม่ได้แล้วไม่เกิดต้นเหตุ
คือความอยากอย่างนั้นอย่างนี้, แต่มีสติปัญญาว่าจะจัดการกับ
สิ่งนั้น ๆ อย่างไร. ฉะนั้น จึงไม่เกิดต้นเหตุและไม่เกิดอุปาทาน
ว่าตัวเรา ว่าของเรา ดังนั้นจึงเรียกว่า “ตัวเธอไม่มี”. ฉะนั้น
จึงหมายถึง เป็นพระอรหันต์หรือบรรลุนิพพาน.

นี่เป็นอันแสดงว่าธรรมะในทางพุทธศาสนาขั้นสุดยอดก็ตี
ขั้นพื้นฐานก็ดี ย่อมอยู่ที่การเอาชนะอารมณ์ หรืออย่างน้อยก็-
ควบคุมอารมณ์ได้. ฉะนั้น ขอให้เรามุ่งหมายข้อนี้เป็นส่วนใหญ่
คล้าย ๆ กับว่าเป็นมาตรฐานหรือพื้นฐานของข้ออื่น ๆ ด้วย.

ข้อที่ ๗. จะเห็นเป็นส่วนปลีกย่อยหรืออะไรก็สุดแท้. อาตมาอยากขอร้องให้นึกว่า เพื่อสร้างครูบาอาจารย์ และผู้บังคับบัญชาที่ดีในกาลข้างหน้า.

ขออภัยอย่าได้โปรดเข้าใจว่าเดี๋ยวนี้เราไม่มีครูบาอาจารย์ หรือผู้บังคับบัญชาที่ดี, แต่ว่าท่านทั้งหลายก็คงอธิบายได้เองว่า เรายังต้องการครูบาอาจารย์ หรือผู้บังคับบัญชาที่เตรียมไว้ ข้างหน้าที่ดียิ่งขึ้นไปอีก. ใคร ๆ ก็ยอมจะเห็นว่า ถ้าครูหุดต่ำลงไปแล้ว นักเรียนนั้นก็หุดต่ำลงไป, และเมื่อนักเรียนนั้น มาเป็นครูอีกชั้นหนึ่ง ก็จะเป็นครูที่ต่ำไปกว่าระดับเดิมอีก; นักเรียนก็จะต่ำลงไปอีก มีแต่เดินไปในทางต่ำ.

แม้ในทางคณะสงฆ์ในปัจจุบันนี้ ก็ประสบปัญหาอย่างนี้ อยู่เหมือนกัน คือครูบาอาจารย์ที่จะสอนธรรมนั้นตกต่ำ เราก็ต้องมีปัญหาที่จะแก้ไขครูบาอาจารย์ ให้ดีให้สูงยิ่งขึ้นเหมือนกัน, เพราะว่าการกำลังตกต่ำอย่างเต็มที่ และศิษย์ก็ตกต่ำลงไปเป็นลำดับ เพราะว่าศิษย์นั้นก็ต้องมาเป็นครู และตกต่ำลงไปอีก. เพราะฉะนั้นความหวังที่จะสร้างครูบาอาจารย์ และผู้บังคับบัญชาที่ดีในกาลข้างหน้า นั้น ขอให้เห็นเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องสำคัญ.

ข้อ ๘. ขอให้ถือเอาความมุ่งหมายแห่งข้อนี้ เป็นการขึ้นศักราชใหม่กันที. ที่แล้วมานั้นไม่พอ ความเป็นไปในทางจริยธรรมนั้นอยู่ในลักษณะที่ต้องขึ้นศักราชใหม่กันแล้ว.

ข้อนี้ขอให้อาศัยหลักของพระพุทธเจ้าที่ท่านตรัสเป็นระเบียบไว้สำหรับปฏิบัติว่า ที่มันเป็นไปแล้วและกำลังเป็นอยู่ก็ตาม อย่าไปสะสางเลยว่ามันเป็นความผิดของใคร, ใครบกพร่อง เพราะว่าจะทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทผิดใจกันเปล่า ๆ. เราสมัครขึ้นศักราชใหม่กันดีกว่า โดยไม่ต้องสะสางหาความผิดกับของเก่า; เพราะรู้แน่แล้วว่าอยู่ในฐานะที่ต้องเปลี่ยนรูปใหม่ทั้งหมดในการรู้และปฏิบัติ ทั้งในหลักวิชาและการปฏิบัติ.

สำหรับการขึ้นศักราชใหม่ในทางศีลธรรมนี้ อาตมามีความเห็น ว่า ศักราชเก่าที่เป็นการทำผิดนั้นใช้เวลาอย่างน้อย ๑๐ ปี ๑๕ ปี ๒๐ ปี โปรดนึกถึงข้อนี้ว่า การตกต่ำหรือมีดมั่วทางศีลธรรมที่กำลังเป็นผลอยู่ในบัดนี้นั้น ไม่ใช่ผลของการกระทำผิดในที่นี้ แต่เป็นผลของการกระทำที่ผิดมาแล้วอย่างน้อย ๑๕ ปี ๒๐ ปีมาแล้ว คือก่อนนั้น.

ในการที่เราจะขึ้นศักราชใหม่นี้เราก็ต้องใช้เวลากดอวยหลังเท่ากัน พูดได้ว่ามันเท่า ๆ กัน. คือถ้าเราทำพลาดมา ๒๐ ปี มีผลอย่างนี้ การแก้ไขของเราก็จะต้องใช้เวลาราว ๆ ๒๐ ปี เพื่อผลของการขึ้นศักราชใหม่ ๒๐ ปีข้างหน้าที่จะถึง, ไม่สามารถจะเปลี่ยนกันบวบบับได้เดี๋ยวนี, การเร่งมือ การเสียสละ เอาจริงเอาจังในขณะนี้ คือการขึ้นศักราชใหม่เพื่อผล ๒๐ ปีข้างหน้า.

ข้อ ๙. อาตมาถือเพียงว่าเป็นผลพลอยได้ ถ้าหากว่ามีการเรียนวิชาธรรมะขึ้นในสถาบันใหญ่ ๆ ซึ่งมีหลายคณะอย่างนี้ ก็จะมีผลพลอยได้อีกอย่างหนึ่ง คือว่าการเรียนพุทธศาสนา หรือธรรมะนี้เรียนเหมือนกันหมด.

นิสิตทุก ๆ กลุ่มทุก ๆ พวกนี้ ทุก ๆ คณะนี้ จะต้องมารวมจุดเดียวกันและศึกษาสิ่ง ๆ เดียวกัน. ข้อนี้จะทำให้เกิดความสงสัยอย่างเดียวกัน เกิดปัญหาอย่างเดียวกัน เกิดการที่จะต้องขบคิดอย่างเดียวกัน การสังสรรค์ที่แท้จริงจะเกิดขึ้น คือว่าจะทำให้นุคคลทั้งหมดนั้นมีความสม่ำเสมอทั้งทางความคิดเห็นและทางการปฏิบัติ.

สิ่งที่เรียกว่าความสามัคคีที่เราต้องการอย่างยิ่งนั้นมันมีรากฐาน มันขาดรากฐานไม่ได้. ถ้าไม่มีรากฐานแล้วมันเกิดไม่ได้; และรากฐานที่แท้จริงก็คือความสม่ำเสมอในทางความคิดเห็นและทางการปฏิบัติ ซึ่งในทางธรรมะเรียกกันว่า *ศีลสามัญญตา ทิฏฐิสามัญญตา*. ทิฏฐิสามัญญตา หมายความว่า ความสม่ำเสมอในทางความคิดเห็น; ศีลสามัญญตา หมายความว่าความสม่ำเสมอในทางปฏิบัติ คือ การเป็นอยู่.

ถ้าหากนิสิตได้มาเรียนในสิ่งเดียวกัน มามีปัญหาอย่างเดียวกัน ร่วมกันปรึกษาหารือกันอยู่ทุก ๆ วันอย่างนี้ ก็จะเหมือนกับหลอมให้เป็นคน ๆ เดียวกัน มันง่ายแก่การที่จะเกิดมีสิ่งที่เรียกว่าความสามัคคี, ฉะนั้น ความวิวาทกัน ทางความคิด ทางวาจา ทางกายนี้ไม่มีได้. เราจึงถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญไม่น้อย

เลยในการที่จะสร้างรากฐานอันแท้จริงของสิ่งที่เรียกว่าความสามัคคี ซึ่งได้แก่ความเสมอกันในทางความคิดเห็น และการกระทำ.

เพื่อแก้ปัญหาลดอดกาลนี้ อาตมาหมายความว่าทั้ง ๙ ข้อนี้ ไม่ใช่ปัญหาเฉพาะหน้าที่รีบด่วนเหมือนกับข้อแรก คือความตกต่ำ ทางจริยธรรม; แต่หมายความว่าทั้ง ๙ ข้อนี้ ทำได้ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นอันว่าความมุ่งหมายนั้นมียุ่สองประเภทอย่างนี้.

ความคิดเห็นเกี่ยวกับการสอน

ข้อที่ ๑. สอนในลักษณะที่เป็นการอบรมมากกว่าที่จะเป็นลักษณะของวิทยาการ.

การอบรมเป็นจริยศึกษา, วิทยาการ, นี้เป็นพุทธิศึกษา. ฉะนั้น วิธีสอนจึงขอวิงวอนท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ให้เป็นไปในลักษณะอบรม คือมีผลทางจิตใจเกิดขึ้นอย่างรุนแรงจนเปลี่ยนนิสัยใจคอของเขาได้ ซึ่งเป็นหลักของพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง; ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านทำสำเร็จในการประกาศพระศาสนาของท่าน ก็คือการใช้หลักอย่างนี้ : คือท่านจะต้องเลือกคำพูด เลือกเรื่องทีพูด เลือกเวลาพูด เลือกสิ่งแวดล้อมในขณะที่พูด เหล่านี้เป็นต้น เพื่อให้คำพูดนั้นเกิดผลสะเทือนใจ ถึงขนาดที่

ว่าค้ายเขยนิสสัยสันดานให้เกิดการเปลี่ยนแปลง. นั้นเราเรียกว่า การอบรมจริยศึกษาตามอุดมคติทางพระพุทธศาสนา ไม่ใช่พูด อย่างนกแก้วนกขุนทอง แล้วก็ฟังอย่างเครื่องบันทึกลีลาเสียงบันทึกล ัว; นี่ไม่เป็นไปตามความมุ่งหมายในการสอนธรรมะทาง พระพุทธศาสนาเลย.

ข้อที่ ๒. สอนวิชาธรรมะโดยตรงนี้ ถ้าประมาณแล้ว ก็ต้อง ๘๐ เปอร์เซ็นต์

ส่วนเรื่องประกอบซึ่งเป็นเรื่องประวัติ ประวัติของการศึกษา หรือประวัติของการเป็นมา หรือเรื่องอื่นรวมกันแล้วก็ไม่ควรเกิน ๒๐ เปอร์เซ็นต์. ที่เป็นส่วนธรรมะ ๘๐ เปอร์เซ็นต์นั้น หมายถึงเรื่องที่จะทำให้เกิด ความประพฤติปฏิบัติมีผลทาง จิตใจ เปลี่ยนนิสัยสันดานได้นั่นเอง.

ข้อที่ ๓. อยากจะให้เป็นเรื่องสอนชนิดที่ทำให้เกิด การเห็นแจ้งแทงตลอด.

ข้อนี้ขอแบ่งผลที่เกิดจากการฟังเป็นสาม : คือว่า ความ รู้อย่างหนึ่ง, ความเข้าใจอย่างหนึ่ง, ความเห็นแจ้งแทงตลอด อย่างหนึ่ง. ถ้าเราเพียงแต่ได้ฟัง เราก็ได้ความรู้; ฉะนั้น ความ รู้ที่เราได้รับจากการฟัง. ที่เขยิบสูงขึ้นไป ที่เรียกว่าความเข้าใจ นั้นต้องได้มาจากการคิด เขาต้องเอาสิ่งที่ได้ฟังนั้นมาคิด คิดไป ตามเหตุผล จึงจะได้ความเข้าใจ. ฉะนั้น ความเข้าใจจึงสูงกว่า

ความรู้ และมาทีหลัง; แต่ก็ยังไม่สูงถึงความเห็นแจ้งแทงตลอด. ความเห็นแจ้งแทงตลอดนั้น คือเมื่อคิดจนเข้าใจแล้ว จะต้องไปทำดูหรือมีอะไรแสดงยิ่งไปกว่าเหตุผล. โดยมากย่อมเป็นไปได้ในประสบการณ์ที่ประสบจริง ๆ.

เหมือนอย่างที่เราไปจับไฟ รู้ว่าร้อน อย่างนี้มันไม่ต้องอาศัยเหตุผล หรืออาศัยคิดตามเหตุผล แต่ว่าเป็นการประสบเข้าจริง ๆ, การที่ใครบอกว่าไฟร้อนนั้น ก็เป็นแต่เพียงความรู้ว่าไฟร้อน. ทีนี้ถ้าคิดตามเหตุผลว่าไฟคงจะร้อน เพราะมันเผาไฟนี้ได้ แล้วคิดตามเหตุผลว่าไฟมันร้อน; ต่อเมื่อไปจับเข้าที่ไฟจริง ๆ จึงเป็นความเห็นแจ้งแทงตลอดจริง ๆ ว่าไฟนี้ร้อน.

การที่เราจะสอนวิชาอะไรก็ตาม ต้องสอนชนิดที่เกิดความรู้สึกที่สามารถเปลี่ยนแปลงนิสัยสันดาน ของเขาได้จริงนั้น จะต้องสอนหรือทำให้ถึงขนาดที่เห็นแจ้งแทงตลอด. ฉะนั้นอย่าได้สอนแต่เพียงว่าเกิดความรู้ หรือเกิดความเข้าใจ.

ข้อที่ ๔. การสอนในชั่วโมงเรียน

สำหรับวิชาซึ่งสอนโดยครูที่จัดไว้โดยเฉพาะเพื่อวิชานี้ อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง, และเป็นพุทธศึกษาชนิดที่เป็นประโยชน์แก่อกุศลแก่จริยศึกษาโดยตรงและอย่างยิ่ง. การสอนเพียงสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมงนั้น ไม่เป็นการสอนที่น้อยไป ถ้าหากสอนถูกวิธี. เพราะว่าหลักธรรมะนั้นผูกกันเพียงไม่กี่คำ ในการสอน แต่ปฏิบัติได้จนตายก็ยังไม่หมด ดั่งนี้ก็ยังมิ; ฉะนั้น

การสอนจริง ๆ สัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง ก็เป็นการเพียงพอ.

ข้อที่ ๕. การสอนโดยอ้อมแต่กลับมีผลมาก

ข้อนี้คือการสอนชนิดที่แทรกเข้าไป ในการสอนวิชาอย่างอื่น โดยผู้เรียนไม่รู้สึกรู้สีกว่าถูกสอนวิชาธรรมะ หรือพระพุทธศาสนา เพราะทุกวิชา ย่อมมีแง่มุมหนึ่งหรือสองแง่มุมที่ครูผู้ฉลาดสามารถถือเอาเป็นช่องทางให้ทำเช่นนั้นได้. ดังนั้น การสอนพระพุทธศาสนาจึงต้องมีสอนอยู่โดยไม่รู้สึก ทุกคณะวิชา ทุกแขนงวิชา ที่สอน. จะเป็นอาจารย์ที่สอนวิชาวิทยาศาสตร์ สอนวรรณคดี สอนอักษรศาสตร์ สอนสถาปัตยกรรม อะไรก็สุดแท้ แม้แต่วิศวกรรม หรืออะไรก็ตาม แล้วแต่มีอะไรก็คณะ; แต่ว่าการสอนทุกคณะนั้น ถ้าครูบาอาจารย์เข้าใจหลักพระพุทธศาสนาแล้วสามารถที่จะแทรกคำพูดหรือคำอธิบายลงเพียงไม่กี่คำเท่านั้น จะเป็นการสอนธรรมะอย่างยิ่ง, หรืออย่างน้อยก็เป็นการตักเตือนอย่างยิ่ง, เป็นการข้อมความจำ หรือปลุกให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาไม่รู้จักลืมอย่างยิ่ง.

เรายังมีทางที่จะใช้หนังสือวรรณคดี ที่เป็นหนังสือธรรมะได้อีก และสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้น มันก็มีมากมายหลายแขนง. ยกตัวอย่าง อย่างว่าเราต้องการสิ่งที่เรียกว่า สติสัมปชัญญะอย่างยิ่ง.

ที่นี้ในการสอนวิศวกรรม หรือสถาปัตยกรรม หรือศิลปกรรมนี้ วิชานี้ก็ป็นวิชาที่ทำให้คนเราต้องใช้สติสัมปชัญญะอย่างยิ่ง

โดยเฉพาะคือการสังเกตที่ละเอียดลออ ฉะนั้นถ้าจะแปลความสังเกตที่ละเอียดลออนั้นให้เป็นที่สัมผัสปรัชญาอย่างยิ่ง มันก็กลายเป็นธรรมะขึ้นมาทันที. ฉะนั้น อาจารย์ที่สอนศิลปะหรือสถาปัตยกรรม ก็กลายเป็นอาจารย์ที่สอนธรรมะไปได้ในตัว เป็นอย่างนี้ทุกแขนง.

ที่สุดแม้แต่คณิตศาสตร์ถ้าสามารถชี้ข้อเท็จจริงชนิดที่ว่าเป็นจริงย่อมทนต่อการพิสูจน์ นี่ก็สอนได้ในวิชาคณิตศาสตร์นั่นเอง, ฉะนั้น การสอนคณิตศาสตร์ก็เป็นการสอนธรรมะไปโดยไม่รู้สีกตัว, สามารถทำให้นักเรียนตั้งมั่นลงราก อยู่ในความจริงที่พิสูจน์ได้ ที่แปรผันไม่ได้ ซึ่งลักษณะอันนี้เป็นลักษณะของธรรมะโดยเฉพาะ. ฉะนั้น เขาจะเป็นผู้มั่นคงด้วยศรัทธาในสิ่งที่เป็นความจริง ซึ่งจะต้องเดินไปหาธรรมะนั้นเอง ไปทางอื่นไม่ได้.

ที่นี้ ถ้ายังไปสอนวิชาเกี่ยวกับธรรมชาติมาก ๆ เช่น วิชาวิทยาศาสตร์ แขนง biology หรือธรณีวิทยา ทำนองนี้แล้วสามารถที่จะสอนสิ่งทั้งหลายเป็นอย่างไรได้มากที่สุด เพราะว่าพุทธศาสนานั้นพูดกันอีกปริยายหนึ่งก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าสอนให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เท่านั้นเอง.

ที่ว่า “อะไรเป็นอะไร” นั้นหมายความว่ามันเป็นอยู่อย่างไร, เราไปบังคับมันไม่ได้ แต่ว่าเราเกี่ยวข้องกับมันให้ถูกวิธีก็แล้วกัน. เราอย่าไปยึดมั่นถือมั่นเอามาเป็นตัวเราหรือของเรา แล้วบังคับเอาอย่างนั้นอย่างนี้, แต่ว่าเรามีสติปัญญา

ไปจัดการกับมันให้ถูกวิธีก็แล้วกัน อย่างนี้เป็นธรรมชาติอย่างยิ่ง. ฉะนั้น อาจารย์ที่สอนวิชาวิทยาศาสตร์แล้ว จะเป็นอาจารย์สอนธรรมะอย่างวิเศษในเมื่อได้ใช้วิชาอันนี้.

การสอนวิชาธรรมะโดยตรงเพียงสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมงเท่านั้น มันมีผลเพียง ๒ ชั่วโมงก็จริง แต่จะสัมพันธ์กันกับการสอนโดยอ้อมนี้อยู่ตลอดไป. แม้วานิตีจะได้รับการอบรมสั่งสอนอยู่ทั้งสองฝ่าย คือทั้งสอนโดยตรงและโดยอ้อม แต่สอนโดยอ้อมนี้จะสนุกกว่าเสียอีก คือว่า นักเรียนรู้สึกว่าได้ถูกบังคับสอนโดยวิชาธรรมะ แต่กลับได้รับผลทางธรรมะมากกว่าสอนโดยตรง ซึ่งบางทีก็จะรำคาญ หรือนำรำคาญมาก ดังนั้น ขอให้ฟังถึงการสอนโดยอ้อมนี้เป็นอย่างยิ่ง.

ข้อที่ ๖. ขอให้สอนให้เหมาะแก่วัยแก่ระดับจริง ๆ.

วัยหมายถึงอายุ ระดับหมายถึงระดับของความรู้สึนึกคิด : ซึ่งว่าเด็กอายุน้อย ปัญญามากกว่าอายุ หรืออายุมาก ปัญญาน้อยกว่าอายุ และระดับในที่นี้เราหมายถึงวานิตีปีแรกที่สุด นี่ทั้งวัยและระดับนี้ก็อยู่รูปหนึ่ง; ดังนั้นต้องสอนให้เหมาะแก่วัยหรือระดับ.

ที่นี้เมื่อสำเร็จการศึกษาจะรับปริญญาออกไป จะต้องเอาอย่างอื่นมาสอนไม่ใช่อย่างเดียวกัน คือจะอบรมธรรมะถึงขนาดที่เขาจะออกไปเป็นผู้เอาตัวรอด คือเป็นบัณฑิตได้จริง.

คำว่า *บัณฑิต* นี้ ขอวิงวอนให้ถือเอาตามความหมายเดิม

ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเอาไว้ให้มั่นคง. *บัณฑิต* แปลว่าผู้มีปัญญาเครื่องเอาตัวรอด คำว่า *บัณฑิต* นั้นแปลว่า ปัญญาชนิดที่ทำให้เอาตัวรอด และ *อิต* แปลว่า มี. *บัณฑิต + อิต* เป็น *บัณฑิต*. มีปัญญาขนาดเอาตัวรอดได้จริง ๆ จึงจะเป็น *บัณฑิต*. นี่ course หนึ่งต่างหาก. อย่างผู้ที่สอบผู้พิพากษาได้ จะเป็นผู้พิพากษา จะต้องเลือกเอาวิชาพุทธศาสนาเป็น course พิเศษอบรม, อย่างนี้เป็นต้น. ฉะนั้น อาตมาจึงขอรับรองว่าต้องระวังให้เหมาะแก่วัย แก่ระดับ.

ข้อที่ ๗. มีวิธีสอนอีกวิธีหนึ่ง คือ สอนโดยไม่รู้สึกตัว ในขณะที่มีการกระทำ เช่น การแก้ปัญหทางใจเฉพาะตัว.

อย่างที่ได้ทราบที่ท่านหญิงพูนฯ มาเป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหทางจิตใจของนิสิต อยู่เป็นประจำ ทุกวันพฤหัสบดี อย่างนี้เรียกว่าแก้ปัญหทางจิตใจ, เวลาอย่างนั้นเป็นเวลาที่จะสอนธรรมะอย่างพิเศษที่สุดกว่าเวลาอื่นหมด. เพราะเป็นการทำเฉพาะตัวและตรงกับเรื่องทางจิตใจที่กำลังเป็นอยู่จริง.

ถ้าคนใช้นั้นไม่พร่างหมอลแล้วละก็ เป็นโอกาสที่พิเศษที่สุดที่จะสอนธรรมะหรือได้รับการเยียวยาจากธรรมะ ซึ่งเป็นการสอนไปในตัว, ฉะนั้น ขอให้จัดการทำชนิดนี้ให้มีขึ้นให้มากเท่าที่จะทำได้, ขอให้นิสิตหรือนักเรียนได้รับการเห็นอกเห็นใจจากครูบาอาจารย์ ถึงกับเปิดโอกาสให้มีการแก้ปัญหเฉพาะตัวได้ และถือโอกาสนั้นสอนธรรมะ.

ข้อที่ ๘. หมายถึง การสอนนอกสถานที่.

การสอนนอกสถานที่นี้ เป็นการศึกษาจากสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือจากสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นก็ตาม. ซึ่งเป็นหลักทั่วไปว่า จะต้องพานักศึกษาออกนอกสถานที่ มองดูสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ให้เกิดความรู้สึกลงในทางจิตใจ. ถ้าดูธรรมชาติก็ต้องดูให้รู้ความจริงตามธรรมชาติ ซึ่งในที่สุดจะวกไปหาเรื่อง *อนิจจัง ทุกขัง อนตตา* ที่ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นเราหรือเป็นของเรา แต่ที่เราต้องไปเกี่ยวข้องกับมัน ให้ถูกวิธีเท่านั้นเอง.

ทีนี้สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น อย่างเป็นทางการที่เห็นจะเห็นสิ่งที่หรรษาสวยงามที่มนุษย์สร้างขึ้น ก็ต้องดูให้ออกว่านี่มันเป็นอะไร ว่ามันเป็นผลของกิเลสตัณหา หรือผลของสติปัญญา นี่เป็นหลักใหญ่ ๆ. ถ้าไปที่สวนลุมพินีเหลียวดูรอบ ๆ แล้วดูว่าสิ่งต่าง ๆ ที่มันเกิดขึ้นมานี้ เป็นผลของกิเลสตัณหาหรือสติปัญญา คือผลของธรรมะหรืออธรรมอย่างนี้เป็นต้น.

ขอให้ครูใช้โอกาสที่จะคุยกับนักเรียน ให้รู้จักมองดูสิ่งที่เป็นธรรมชาติก็ตาม สิ่งทีมนุษย์สร้างขึ้นก็ตาม ว่ามันเป็นไปด้วยสติปัญญา หรือเป็นสิ่งที่เป็นไปด้วยกิเลสตัณหา แต่ว่าความหมายที่แท้จริงนั้น มีอยู่อย่างไร จะก่อให้เกิดความทุกข์ยากลำบากขึ้นในโลกหรือก่อสันติภาพอันถาวร อย่างนี้เป็นต้น.

ข้อที่ ๙. หมายถึงว่า ให้มีการอบรมพิธีกรรมทางศาสนา.

การอบรมพิธีกรรมทางศาสนาไม่ได้หมายถึงประเพณีคร่ำครึ แต่ต้องจัดกันไปในรูปแบบที่สบลัทธิวิชา มีเหตุผล ได้รับผลตามความมุ่งหมายของประเพณีหรือพิธีนั้น.

เช่นว่า มีสถานที่ ที่บรรยากาศก่อให้เกิดความรู้สึกศักดิ์สิทธิ์ คือเคารพสิ่งที่สูงสุดได้ ก็เป็นสิ่งที่ควรทำ. ฉะนั้น เราพาไปในสถานที่ ที่ก่อให้เกิดความรู้สึกอย่างนั้น ก็เรียกว่าพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งมีอยู่มากมาย ไม่ต้องจำแนก.

ที่นี้การประพฤติ ปฏิบัติ เช่นสอนให้รู้จักทำสมาธิ ถ้าเรียกสมาธิเด็ก ๆ คงจะสะดุ้ง แต่ถ้าพูดว่ารู้จักทำ development ให้จิตมันสามารถทำสิ่งที่สูงสุดที่จิตมันสามารถทำได้ เขาคงจะพอใจสิ่งนี้.

พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่าภาวนา หรือท่านจะเรียกเต็ม ๆ ว่า สมาธิภาวนา. ภาวนา แปลว่าทำให้เจริญ : ภาวนานี้โดยพยัญชนะ แปลว่า ทำให้เจริญ ตรงกับคำว่า development นั่นเอง.

ที่นี้ develop แก่จิต ก็เรียกว่าทำภาวนา. ทำให้เป็นสมาธิ ก็คือฝึกให้มัน concentrate, แล้วทำให้เป็นปัญญา, ก็คือเอาจิตที่ concentrate นั้น introspect ลงไปที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เราต้องการค้นคว้าทดลองตรวจสอบ. เมื่อทำอย่างนี้เสมอ จิตจะสามารถทำหน้าที่ขั้นสูงสุดเท่าที่จิตจะทำได้.

ต้องพูดกันตรง ๆ ว่า เดียวนี้เราขาดทุนมาก ตรงที่จิตมีค่ามาก มันใช้อะไรได้ดีกว่านี้มาก แต่เราใช้มันน้อยเหลือเกินแล้วยังใช้ผิดอีกด้วย. เหมือนเรามีสิ่งที่มีค่าแพงเป็นแสนเป็นล้าน เราใช้มันมีค่านิดเดียว แล้วผิดวิธีด้วย.

ที่นี้จิตก็เหมือนกัน จิตของมนุษย์สมัยนี้เรียกว่ายังใช้ผิดยังไม่เต็มตามธรรมชาติที่มีให้ ว่าจิตนี้ถ้าฝึกฝนดีแล้ว จะได้รับประโยชน์อย่างไร. ถ้าเราชินใช้จิตผิด ๆ กันอยู่ในลักษณะอย่างนี้แล้ว ต้องมีวิกฤติกาลถาวรแทนสันติภาพถาวรโดยแน่นอน. ดังนั้น การฝึกจิตให้มัน develop ถึงขนาดที่มันเบิกบานเต็มที่ทำอะไรได้เต็มตามธรรมชาติของจิตนั้น จะคุ้มครองโลกได้, จะไม่หลงผิดไปในทางที่เกิดทิวภูมิมานะ เบียดเบียนกันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด.

ข้อที่ ๑๐. ควบคุมชีวิตประจำวันของเขาให้อยู่ในลักษณะที่เรียกว่า มีความเป็นอยู่ถูกต้องอยู่ทุกลมหายใจ เข้าออก หรือทุกอิริยาบถ.

นี่อาศัยความเมตตากรุณา และเสียสละในการที่จะดูแลให้เด็กของเรามีความเป็นอยู่ชนิดที่เรียกว่าความเป็นอยู่ถูกต้อง. ความเป็นอยู่ที่ถูกต้องนี้คือหัวใจของพุทธศาสนา.

ขอให้เข้าใจความหมายของคำว่า เป็นอยู่ถูกต้อง ว่า หมายถึงมีความคิดเห็น ความเข้าใจ ที่ถูกต้อง เรียกว่า *สัมมาทิฐิ*; และมี aim มี ambition นั้นถูกต้อง และมีการกระทำไป

ตามนั้นถูกต้อง, คือ วาจา ก็ถูกต้อง, ความประพฤติ ก็ถูกต้อง. การเลี้ยงชีวิต ก็ถูกต้อง, ความพากเพียร ก็ถูกต้อง, สติ ก็ถูกต้อง, ตั้งใจมั่น ก็ถูกต้อง, นี่คือมรรคมีองค์ ๘ รวมกันแล้วก็คือมีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง.

เด็ก ๆ อาจจะไม่ทำได้ถึงขนาดบรรลุมรรคผล, แต่หลักเกณฑ์ก็ต้องอันเดิม คือจะต้องเป็นอยู่อย่างถูกต้องตามระดับของเยาวชน. ถ้าบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ได้ช่วยกันเอาใจใส่ในข้อที่ให้มีความเป็นอยู่อย่างถูกต้องนี้มากขึ้นแล้ว นั่นคือการที่ ตั้งตัว ตั้งตน ให้เด็ก ๆ อยู่ในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง.

ฟังดูแล้วคล้าย ๆ กับว่าเป็นเรื่องนิดเดียว แต่ว่าเป็นเรื่องทั้งหมดในพระพุทธศาสนา. ความมีลมหายใจอยู่อย่างถูกต้องนี้ เป็นไปตามหลักของพระพุทธศาสนา.

ข้อที่ ๑๑. ขอให้มีการบังคับตามสมควรที่จะต้องบังคับ.

อาตมาขอกล่าวตรง ๆ ว่าอาตมาไม่เห็นด้วยกับระเบียบหรือระบบการศึกษาที่ปล่อยฟรี จะผิดหรือถูกนี้ ขอฝากไว้เป็นความคิดอิสระของที่ประชุม. อาตมาแถลงตามความคิดเห็นส่วนตัวว่า การปล่อยฟรีนั้นไม่มองเห็นช่องทางที่จะใช้ได้กับการอบรมคน, เพราะฉะนั้น จะต้องบังคับในเมื่อควรจะบังคับและปล่อยในเมื่อควรจะปล่อย.

เหมือนกับหลักพุทธศาสนา เมื่อพูดถึงการกระทำที่เกี่ยวข้องกับจิตแล้วก็ต้องมีว่า บังคับหรือข่มขี่ ในคราวที่ควรบังคับ ข่มขี่, แล้วก็ยกย่องหรือตามใจในคราวที่ควรจะทำตามใจ หรือยกย่อง ต้องโน้มไปในคราวที่ควรจะโน้มไป อย่างนี้เป็นต้น : เรียกว่า แล้วแต่มันควรจะทำอย่างไร ถึงคราวบังคับก็ควรบังคับ.

ถ้าจะคิดว่า เรามีการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัย แล้วละก็ ต้องมีลักษณะบังคับอยู่บางอย่าง จะปล่อยว่าเขา ก็เอา ไม่เอาก็ไม่เอา อย่างนี้คงเป็นไปได้. ทั้งบางอย่างจะเข้มงวดก็ต้องเข้มงวดจริง ๆ ด้วย, อาตมาเชื่อว่าแม้แต่ในมหาวิทยาลัยเมื่อนอกที่เป็นมหาวิทยาลัยที่ดี หรือทำหน้าที่ได้ สำเร็จ เขาก็ต้องมีระเบียบบางอย่าง ที่บังคับอย่างเข้มงวด.

ข้อที่ ๑๒. เป็นปัญหาปลีกย่อย.

ถ้าเราจะจัดการสอนพุทธศาสนาขึ้นในมหาวิทยาลัยในขณะนี้ โดยเฉพาะในขณะนี้ อาตมาคิดว่าไม่ควรจะขึ้นอยู่กับคณะใดคณะหนึ่งโดยเฉพาะ; แต่ควรจะมีคณะกรรมการกลางที่จัดขึ้นในรูปที่เหมาะสมที่จะควบคุมกิจการอันนี้ จนกว่าจะสามารถตั้งเป็นคณะหนึ่งของตัวเองโดยอิสระได้. ถ้ายังไม่สามารถตั้งเป็นคณะได้ควรจะมีคณะกรรมการจัดดำเนินการ จะเหมาะกว่า. นี้เรียกว่าวิธีที่จะจัดการสอน.

ข้อปลีกย่อย เช่นสถานที่สอน

ข้อ ๑. เห็นว่าควรจัดเฉพาะ ให้มีบรรยากาศเหมาะสม คือได้ผลดีกว่าเรียนในห้องปกติ จะใช้ห้องเรียนปกตินั้นมันมีความเคยชินจนเกินไป บรรยากาศไม่ช่วย, ฉะนั้น ควรมีทางใดทางหนึ่งที่จะให้บรรยากาศช่วย ก็ควรจัด.

ข้อ ๒. ควรจะรวมกันมาก ๆ เพราะว่าการศึกษาธรรมะนี้ อำนาจให้ทำคราวเดียวได้ ไม่เหมือนกับวิชาบางอย่าง ซึ่งเป็นวิชาธรรมดาสามัญ. วิชาธรรมะนี้ขอให้สังเกตดูจะเห็นว่า เปิดโอกาสให้สอนคราวเดียวได้มาก ๆ และบางที่ยังจะเป็นผลดีด้วย แม้ว่าจะใช้ห้องประชุมใหญ่ของทางมหาวิทยาลัยก็ยังมีทางพอทำได้ ในบางลักษณะหรือส่วนมาก; จึงเรียกว่าใช้หลักที่เรียนรวมกันมาก ๆ เป็นส่วนใหญ่ และโดยเฉพาะ เพื่อได้มีการสังสรรค์รวมกันหลาย ๆ กลุ่มของนิสิตหลาย ๆ คนนั่นเอง เพราะวิชานี้อำนาจให้ทำเช่นนั้นได้.

ข้อ ๓. ในบางโอกาสขอให้ทำในสถานที่ที่เป็นพิเศษจริง ๆ เช่นถึงกับพาไปวัด หรือพาเข้าไปในอาคารที่จัดไว้เฉพาะที่เรียกว่า University Temple หรืออะไรในทำนองนี้ ถ้าทำขึ้นได้, หรือจะพากันเข้าไปในวัดหรือในอาคารอย่างนี้ เป็นบางคราว, แต่จะต้องรวมเรียกว่าสถานที่สอน, แม้จะไปพูดกันใน

โบสถ์ก็คือว่า เป็นสถานที่สอน.

ข. ส่วนสุดท้าย

ผู้ทำการสอน

อาตมาขอมีส่วนที่จะเสนอคือ :-

ข้อ ๑. ผู้ที่จะสอนนั้น เป็นบรรพชิตก็ได้ บัณฑิตก็ได้ สตรีก็ได้ ต้องเอาความเหมาะสมเป็นใหญ่.

ข้อ ๒. อาจารย์ที่สอนนั้น เป็นความจำเป็นที่ขอภัยที่จะต้องกล่าวว่า ต้องเข้าใจและเลื่อมใสในอุดมคติอย่างทีกล่าวแล้ว ในความมุ่งหมายนั้นจริงๆ มิฉะนั้นแล้วจะเป็นพุทธิศึกษาไปหมด และผลจะเกิดขึ้นเป็นพุทธิศึกษาไปหมด อย่างที่ว่าทำไปตามระเบียบธรรมดา ที่มีการสอนวิชาชนิดที่เป็นพุทธิศึกษา. แต่ถ้าครูอาจารย์ที่มีความเลื่อมใสในอุดมคติที่กล่าวแล้ว จะต้องสนใจเป็นพิเศษ เสียสละเป็นพิเศษ และมีอะไรเป็นพิเศษอยู่มากในการที่จะทำให้สมตามอุดมคติที่วางไว้ หรือตามความมุ่งหมาย.

ข้อที่ ๓. พยายามให้มีครูบาอาจารย์อีกประเภทหนึ่ง ที่อยู่ใกล้ชิดที่สุดกับนักศึกษา อย่างพวกคริสตังก็มีบาทหลวงเป็นวงให้ที่อยู่ใกล้ชิดกับเด็ก ๆ ของเขา ลักษณะอย่างนี้ถ่ายถอดเอามาได้ คือให้เขามีครูบาอาจารย์เป็นวงกันหรืออะไรก็สุดแท้ อยู่ใกล้ชิดกับเด็ก ดูแลเด็กเหมือนพระเป็นเจ้าทำหน้าที่มองดูเด็กจากเบื้องบนอยู่ตลอดเวลา อันนี้ต้องการมากในการที่จะอบรมเรื่องทางจิตใจ ที่เรียกกันว่าศาสนาหรือธรรมะ.

ข้อ ๔. หรือข้อสุดท้ายนี้ ก็จำเป็นที่ต้องพูดหรือกล่าวอย่างนี้ ว่าต้องเป็นครู หรือผู้ที่มีบุคลิกลักษณะ, มีความรู้, ประพฤติปฏิบัติ, มีคุณธรรม, ที่เด็กเคารพรัก และเชื่อฟัง. ถ้าสิ่งนี้ไม่มีแล้วก็เป็นอันล้มเหลวหมด. ความรู้ก็ดี ความประพฤติก็ดี บุคลิกลักษณะก็ดี ตลอดจนภูมิธรรมก็ดี ต้องมีจนถึงขนาดที่ควรเคารพรักและเชื่อฟังในที่สุด. นี้เรียกว่าเราจะต้องช่วยกันนึกช่วยกันคิด สร้างครูบาอาจารย์สำหรับทำการสอน. ทั้งหมดนี้เป็นแต่เพียงความคิดเห็น ที่เห็นว่าควรนำมาแถลงต่อที่ประชุมตามคำขอรับรองของท่านเลขาธิการ, ซึ่งอาตมามีอยู่เพียงเท่านี้.

สรุป

แนวการสอนพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัย

(๑) สิ่งที่จะสอน

สิ่งที่จะสอน คือ ธรรมะ ในฐานะที่เป็นศาสนาและตาม
อุดมคติของพุทธศาสนา

เพราะยังมี ธรรมะ ตามอุดมคติของศาสนาอื่น

ธรรมะ ในฐานะที่เป็นปรัชญา

ธรรมะ ในฐานะวัฒนธรรม ศีลธรรม ฯลฯ

ธรรมะ ในแง่ของวิทยาการ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ฯลฯ

ธรรมะ ในฐานะวิทยาศาสตร์ ศิลปะ ฯลฯ

ชื่อที่จะเรียก จะต้องเลือกให้เหมาะ จากคำว่า ธรรมปรัชญา
จริยปรัชญา พุทธปรัชญา ชีวิตปรัชญา ธรรมวิทยา ฯลฯ เป็นต้น
คำใดคำหนึ่ง.

รูปที่จะสอน สอนในรูปของจริยศึกษา แทนที่จะเป็นพุทธิ-
ศึกษาล้วน ๆ.

(๒) ความมุ่งหมาย

๑. เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า คือแก้ไขความมีดมัวและ
ตกต่ำของจริยธรรมแห่งยุคปัจจุบัน

๒. เพื่อแก้ปัญหาลดอดกาล

- (๑) ให้วิชาทุกแขนง พาผู้ศึกษาไปถึงอุดมคติปลายทางได้
- (๒) แก้ปัญหาความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ได้ (ทำให้รู้จริงและปฏิบัติดี).
- (๓) ป้องกันไม่ให้ความรู้ เกิดเป็นพิษขึ้น.
- (๔) ป้องกันไม่ให้วัตถุ เกิดเป็นพิษขึ้น.
- (๕) ให้เป็นนักคิด หรือมองชีวิต ได้ถึงด้านลึก หรือแท้จริง.
- (๖) ให้นักศึกษาชนะอารมณ์ได้ เท่าที่จะเรียนดี สนุก และสำเร็จ.
- (๗) เพื่อสร้างครูบาอาจารย์ และผู้บังคับบัญชาที่ "ดี" ข้างหน้า.
- (๘) เป็นการขึ้นศักราชใหม่ของการแก้ไขปัญหาทางศีลธรรมมีผล ๑๐-๑๕ ปี ข้างหน้า.
- (๙) ผลพลอยได้ที่สำคัญสำหรับนิสิต คือการสังสรรค์ที่ก่อให้เกิดสามัญญาตา ที่เป็นรากฐานจริงของสามัคคี (วิชานี้ ทำให้ผู้ศึกษาเรียนสิ่งเดียวกัน เหมือนกัน ร่วมกัน ปรึกษากัน ฯลฯ ทุกคณะ).

(๓) สอนอย่างไร

- (๑) สอนในลักษณะอบรม (จริยศึกษา) ยิ่งกว่าวิทยาการ (พุทธิศึกษา).
- (๒) สอนธรรมะ ๘๐ เปอร์เซ็นต์ อบรมเรื่องประวัติอื่น ๆ รวมกัน ๒๐ เปอร์เซ็นต์.
- (๓) สอนชนิดที่ให้เกิด “ความรู้สึก” ที่สามารถเปลี่ยนนิสัยสันดานของมนุษย์ได้จริง (ความรู้, ความเข้าใจ, ความเห็นแจ้งแทงตลอด).
- (๔) สอนเป็นชั่วโมงเรียนเฉพาะ คนหนึ่งให้ได้เรียนโดยตรงอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง.
- (๕) สอนโดยอ้อมแต่มีผลมาก คือสอนแทรกอยู่ในตัวโดยผู้เรียนไม่รู้สึกรู้ได้ ในทุกแขนงวิชา หรือทุกคณะ (จะมีผลดีอย่างยิ่ง เมื่อสอนเข้ารูปเรื่องของวิชานั้น ๆ ที่ล้วนแต่ช่วยให้เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ธรรมะอย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเอง).
- (๖) สอนให้เหมาะแก่วัย และแก่ระดับจริง ๆ เช่นสอนแก่นิสิตปีที่ ๑ และเมื่อรับปริญญา.
- (๗) สอนโดยไม่รู้สึกรู้ตัว ในขณะที่แห่งการแก้ปัญหาทางใจเฉพาะตัว.
- (๘) การสอนเมื่อออกนอกสถานที่ การศึกษาจาก

ธรรมชาติและจากสิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น.

- (๙) การอบรมไปในตัว ในพิธีกรรมทางศาสนา, ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์, การฝึกจิตเช่นสมาธิ เท่าที่จะทำได้.
- (๑๐) ในชีวิตประจำวัน ให้มี “ความเป็นอยู่ที่ถูกต้อง” ทุกอิริยาบถ.
- (๑๑) มีการบังคับในส่วนที่จำเป็นต้องบังคับ มีการปล่อยตามอิสระในส่วนที่ควรปล่อย ฉะนั้นจึงต้องจัดเป็นวิชาบังคับ และมีระเบียบเข้มงวดวิชาหนึ่งด้วยเหมือนกัน.
- (๑๒) ไม่ควรขึ้นอยู่กับคณะใด แต่ควรจะขึ้นอยู่กับคณะกรรมการกลางในรูปใดรูปหนึ่ง ถ้าหากยังไม่สามารถตั้งเป็นคณะของตัวเองได้.

(๔) สถานที่สอน

- (๑) ควรจัดเฉพาะ เพื่อได้บรรยากาศที่เหมาะสม จะได้ผลดีกว่าในห้องเรียนปกติ
- (๒) ตามปกติ ควรเป็นห้องที่ใช้เรียนรวมกันได้มากหน่อย เช่น ห้องประชุมใหญ่ก็ใช้ได้ เพื่อการสังสรรค์ที่ดี และขนาดใหญ่ และวิชานี้ย่อมอำนวยความสะดวกให้ทำเช่นนั้นได้.

- (๓) ในบางโอกาส จะต้องกระทำในสถานที่ ที่มีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นถ้ามีอาคารชนิดที่เรียกว่า ยูนิเวอร์ซิตีเต็มเป็ล ขึ้นได้ ก็จะเป็นการดี.

(๕) ครูผู้ทำการสอน

- (๑) มีทั้งศฤห์สัถ์และบรรพชิต ตามสมควรแก่กรณี และมีได้ทั้งบุรุษ และสตรี.
- (๒) เป็นผู้เลื่อมใสในความมุ่งหมาย และอุดมคติ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นจริง ๆ มิฉะนั้นจะกลายเป็นการสอนวิทยการตามธรรมดา หรือพุทธิศึกษา ล้วน ๆ มากเกินไปและโดยไม่รู้ลึกลับตัว.
- (๓) พยายามให้มีครูที่รักกิจการนี้ถึงกับอยู่ใกล้ชิด เพื่อดูแลผู้ศึกษาให้มากที่สุด ที่จะมากได้ ดังเช่นครูที่เป็นบาทหลวง ของฝ่ายคริสตัง เป็นต้น.
- (๔) ที่สำคัญที่สุดก็คือ ไม่บกพร่องแต่ประการใด ทั้งความรู้ และความประพฤติ ตลอดถึงคุณธรรม และบุคลิกลักษณะ เป็นที่เคารพ รัก และเชื่อฟัง.

